

MEVSİMLİK İŞÇİLERDE SOSYAL DIŞLANMIŞLIK: ADIYAMAN İLİ ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Vehbi ÜNAL

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Malik ATIŞ

Eylül, 2019

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

MEVSİMLİK İŞÇİLERDE SOSYAL DIŞLANMIŞLIK: ADİYAMAN İLİ
ÖRNEĞİ

Malik ATIŞ

Danışman
Doç. Dr. Vehbi ÜNAL

ADİYAMAN-2019

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Vehbi ÜNAL danışmanlığında, Malik ATIŞ tarafından hazırlanan “Mevsimlik İşçilerde Sosyal Dışlanma: Adıyaman İli Örneği” başlıklı çalışma 18/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sosyal Hizmet Anabilim Dalı’nda Doktora / ~~Yüksek Lisans~~ Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Münire Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN İmza:

Danışman : Doç. Dr. Vehbi ÜNAL İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Seda ATTEPE ÖZDEN İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Meral ÖZTÜRK İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN İmza:

12.10.2019

Doç. Dr. Murat Gökhan DALYAN
Enstitü Müdür Vekili

BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Mevsimlik İşçilerde Sosyal Dışlanmışlık: Adıyaman İli Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18 / 09 / 2019

İmza

Ad-Soyad: Malik ATIş

ÖZET

Doktora Tezi

Mevsimlik İşçilerde Sosyal Dışlanmışlık: Adıyaman İli Örneği

Malik ATIŞ

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Eylül, 2019

Danışman: Doç. Dr. Vehbi ÜNAL

Sosyal sorun olgusu insanlık tarihinden bu yana sosyal hayatı fazlaca baskı altında tutmuştur. Sosyal sorunlarla birlikte ortaya çıkan sosyal dışlanma durumu, bu kavramın üzerinde hassasiyetle durulmasını zorunlu kılmaktadır.

Genel olarak sosyal dışlanma kavramı, toplumun bir parçası olma ve topluma uyum sağlama anlamına gelen sosyal bütünleşmenin tam tersi olarak kullanılmaktadır. Sosyal dışlanma sosyal hayata katılımı engellemekle birlikte, bireylerin toplum tarafından alışlagelmiş üretim metotlarının dışına itilme nedenini de ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal hayata uyum sağlayamama ve var olan üretim süreçleri içerisinde yer alamama ise toplumun huzur içerisinde yaşamasını engelleyici ve bir arada yaşama kültürünü zayıflatıcı faktörleri bünyesinde barındırmaktadır. Sosyal dışlanma toplumdaki birçok kesim gibi mevsimlik tarım işçilerinin de günlük yaşamlarında karşılaştığı bir durumdur.

Geçici veya mevsimlik tarım işçileri tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu dönemlerde istihdam edilen işgücü grubudur. Özellikle ekim ve hasat zamanlarında Çukurova, Ege, İç Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun bazı şehirleri ciddi sayıda mevsimlik işgücü talep eden bölgeler olmuşlardır.

Sosyolojinin önemli kavramlarından biri haline gelen ve yaşamın her evresinde ve alanında yaşanabilme olasılığı olan “sosyal dışlanma” bu çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın genel amacı mevsimlik işçilerin sosyal

dışlanmışlık durumunun ve buna etki eden faktörlerin Adıyaman ili örnekleminde ele alınıp tanımlanması ve mevsimlik işçilerin demografik/sosyal faktörleri ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin yönünün ve derecesinin ortaya konulmasıdır.

Araştırmada kurulan hipotezlerin sınanması için gereken veriler yapılandırılmış anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket formu sosyal dışlanma ölçeği ve mevsimlik işçilere yönelik sosyal/demografik kriterler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Araştırmanın evrenini Adıyaman ilindeki mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise ankete katılan ve yaşları 18-65 arasında olan 548 mevsimlik tarım işçisi meydana getirmektedir.

Verilerin analizi sırasında SPSS 23.0 ve AMOS 23.0 paket programlarından yararlanılmıştır. Bu çerçevede öncelikle veri setine Keşfedici Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Daha sonra Sosyal/Demografik Değişkenler ile Sosyal Dışlanma Ölçeği'nin alt boyutları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla kurulan hipotezleri test etmek için parametrik analiz yöntemlerinden Independent t Testi, One Way Anova Testi kullanılmıştır. Ayrıca örnekleme ilişkin frekans analizleri (yüzde, ortalama, standart sapma, vb.) yapılmıştır.

Yapılan analizler neticesinde; mekânsal ve ana dil bağlamlarında Sosyal Dışlanma Ölçeği'nin bazı alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılıklar tespit edilmiş, bulunan sonuçlar istatistiki olarak yorumlanıp sosyal hizmet literatürü ve uygulamaları ile ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mevsimlik Tarım İşçiliği, Sosyal Dışlanma, İşsizlik, Yoksulluk, Sosyal Çalışma

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Social Exclusion in Seasonal Workers: Example of Adiyaman City

Malik ATIŞ

Adiyaman University

Graduate School of Social Sciences

Department of Social Work

September, 2019

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Vehbi ÜNAL

The social problem phenomenon has put a lot of pressure on social life since the beginning of human history. The social exclusion situation, which arises with social problems, necessitates that this concept should be emphasized.

In general, the concept of social exclusion is used as the opposite of social integration, which means being a part of society and adapting to society. Social exclusion prevents participation in social life but it also raises the reason why individuals are pushed out of the usual production methods by the society. The inability to adapt to social life and not taking part in existing production processes include factors that prevent society from living in peace and undermine the culture of coexistence. Social exclusion is a situation that seasonal agricultural workers face in their daily lives, like many segments in the society.

Temporary or seasonal agricultural workers are the labor force groups employed during periods of intense agricultural activities. Some cities in Çukurova, Aegean, Central Anatolia, Black Sea, Southeastern and Eastern Anatolia have been demanding a considerable number of seasonal labor force especially in planting and harvest times.

"Social exclusion", which has become one of the important concepts of sociology and which is likely to occur in every period and area of life, constitutes the basic framework of this study. The general purpose of this study is to identify and define the social exclusion status of seasonal workers and the factors affecting them in

the Adiyaman sample and to determine the direction and degree of the relationship between the demographic / social factors of the seasonal workers and social exclusion.

The data required for testing the hypotheses established in the study were collected through a structured questionnaire. The questionnaire consists of two parts: the social exclusion scale and the social / demographic criteria for seasonal workers.

The population of research consists of seasonal agriculture workers living in Adiyaman. The sample of research involves 548 seasonal agriculture workers aged 18-65 years.

SPSS 23.0 and AMOS 23.0 package programs were used during the analysis of the data. In this framework, Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA) were applied to the data set. Then, Independent t Test, One Way Anova Test were used to test the hypotheses established to determine whether there is a significant difference between the Social / Demographic Variables and Social Exclusion Scale sub-dimensions. Frequency analyzes (percentage, mean, standard deviation, etc.) were also performed for sampling.

As a result of the analyzes, statistically significant differences were determined in some sub-dimensions of Social Exclusion Scale in terms of spatial and mother tongue context, and the results were interpreted statistically and correlated with social work literature and practices.

Keywords: Seasonal Agricultural Work, Social Exclusion, Unemployment, Poverty, Social Work

ÖN SÖZ

Bu araştırma; Adıyaman ilinde yaşayan yaşları 18-65 arasında olan 548 mevsimlik tarım işçisinin özelinde; çeşitli demografik/sosyal değişkenler ile Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla 01.06.2018 – 01.09.2018 tarihleri arasında anket tekniği kullanılarak mevsimlik tarım işçilerinin yaşam alanlarına (köy, ilçe, il, çadır vb.) gidilmek suretiyle yürütülmüştür.

Yapılan istatistiki analizler sonucunda, mekânsal ve ana dil bağlamlarında Sosyal Dışlanma Ölçeği'nin bazı alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu araştırma için beni yönlendiren ve çalışmamın her aşamasında yakın ilgi ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam ve danışmanım Sn. Doç. Dr. Vehbi ÜNAL'a ve Tez İzleme Komitesi üyeleri Sn. Dr. Öğr. Üyesi Meral ÖZTÜRK ve Sn. Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN'a göstermiş oldukları yakın ilgi ve çalışmaya yaptıkları katkılardan dolayı sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Çalışmamla ilgili her konuda bana destek ve yardımlarını esirgemeyen Sn. Doç. Dr. Özge ÖZGÜR, Sn. Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK ve Sn. Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ'e en içten duygularıyla teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Anketin hazırlık, analiz ve uygulama aşamasında yardımcı olan ve çalışma sürecim boyunca benden destek ve bilgilerini esirgemeyen Sn. Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇÜTÇÜ, Sn. Öğr. Gör. Aydın ÖZDEMİR ve Sn. Öğr. Gör. Akın SAĞIROĞLU'na en içten duygularıyla çok teşekkür ederim.

Anket sorularını anlayarak, sabırla ve samimi bir şekilde cevaplayarak çalışmanın tamamlanmasını olanaklı kılan, kendileri ve çocukları için insanca bir yaşam özlemi içindeki güzel insanlara çok teşekkür ederim.

Beni yetiştiren aileme ve tezimin her aşamasında bana destek olan sevgili eşim Özlem ATİŞ ve biricik oğlum Yusuf Ekin ATİŞ'a sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Adıyaman, Eylül, 2019

Malik ATİŞ

ÇALIŞMANIN LİTERATÜRE KATKISI

Yapılan literatür incelemelerinde genelde sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk ve işsizlik kavramlarının ilişkili olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Ancak Türkiye'nin bir tarım ülkesi olmasının doğal bir sonucu olan mevsimlik tarım işçiliği özelinde sosyal dışlanmışlıkların karşılaştırılmasına aynı çalışma içinde çok fazla rastlanılmamıştır.

Bu çalışmada ise sosyal dışlanma kavramı ve olgusunu mevsimlik tarım işçileri özelinde ampirik yöntemler kullanarak ölçülmüş olup mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlık hislerini ve algılarını çeşitlik sosyal/demografik kriterler bağlamında istatistiki olarak ortaya konulmuştur.

Araştırma kapsamında mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığını ölçen ve önceki araştırmacılar tarafından geliştirilen Sosyal Dışlanma Ölçeği, Keşfedici Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi ile geçerlilik analizine tabi tutulmuş ve ölçeğin orijinalinden farklı olarak sekiz boyut yerine yedi boyutta doğrulanmıştır. Bu durum ölçeğe yeni bir perspektif kazandırmış olup Sosyal Hizmet literatürü açısından önem taşımaktadır.

Sosyal dışlanmışlığın gelir düzeyi düşük olan sosyal kesimlerde daha yaygın bir biçimde görüldüğü düşüncesinin, sosyal dışlanmanın yedi temel boyutunda da aynı sonucu verip vermeyeceğinin mevsimlik tarım işçiliği örnekleminde araştırılmasının literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ	viii
ÇALIŞMANIN LİTERATÜRE KATKISI	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
EKLER LİSTESİ	xvii
KISALTMALAR LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. TEMEL KAVRAMLAR	7
1.1.1. Yoksulluk Sorunu	8
1.1.2. Bir Sorun Olarak İşsizlik	14
1.1.3. İşsizliğe Yönelik Teorik Tartışmalar.....	16
1.1.4. İşsizlik Türleri	20
1.1.4.1. Mevsimlik İşsizlik.....	21
1.1.4.2. Yapısal İşsizlik.....	25
1.1.4.3. Teknolojik İşsizlik	26
1.1.4.4. Doğal İşsizlik.....	26
1.1.4.5. İrادی İşsizlik.....	26
1.1.4.6. Gayri İrادی İşsizlik	27
1.1.5. Türkiye’de Yoksulluk ve İşsizlik Sorunu	27
1.1.6. Türkiye’de Mevsimlik İşsizlik Problemi.....	29
1.1.7. Sosyal Dışlanma.....	30
1.1.7.1. Sosyal Dışlanmanın Tanımlanması.....	30
1.1.7.2. Sosyal Dışlanmanın Kavramsal Tarihi	46
1.1.7.3. Sosyal Dışlanmanın Kavramsal Çerçevesi	48
1.1.7.4. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri	53

1.1.7.4.1. Eşitsizlik	53
1.1.7.4.2. İşgücü Piyasasındaki Değişim	53
1.1.7.4.3. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik ve Yoksulluk	54
1.1.7.4.4. Sosyal Korumanın Zayıflaması.....	55
1.1.7.4.5. Avrupa Birliği Bağlamında Sosyal Dışlanma	55
1.1.7.5. Sosyal Dışlanma Çeşitleri	57
1.1.7.5.1. Ekonomik Alandan Dışlanma.....	58
1.1.7.5.2. Tüketim Toplumundan Dışlanma	59
1.1.7.5.3. Sosyal Destekten Yoksun Kalma.....	59
1.1.7.5.4. Kurumsal Destekten Yoksun Kalma.....	60
1.1.7.5.5. İş Gücü Piyasasından Dışlanma	61
1.1.7.6. Sosyal Dışlanmayla İlgili Yapısal Nedenler	61
1.1.7.7. Sosyal Dışlanmanın Psiko-Sosyal Etkileri	63
1.1.7.8. Sosyal Dışlanmanın Ölçülmesi	64
1.1.7.9. Sosyal Dışlanmanın Sonuçları	68
1.1.7.9.1. Bireysel Sonuçlar	69
1.1.7.9.2. Toplumsal Sonuçlar	70
1.1.7.10. Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Sosyal Hizmetin Yeri ve Önemi	71
1.2. KONUSYLA İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	75
1.3. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SORUNLARININ GİDERİLMESİNE YÖNELİK KAMU ELİYLE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	78
İKİNCİ BÖLÜM	84
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	84
2.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	84
2.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	84
2.3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	85
2.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	86
2.5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	86
2.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	87
2.7. ARAŞTIRMANIN MODELİ	87
2.8. EVREN VE ÖRNEKLEM	88
2.9. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	90
2.9.1. Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği.....	90

2.9.2. Kişisel Bilgi Formu.....	91
2.10. ÖLÇEK GEÇERLİLİĞİ ÇALIŞMALARI.....	92
2.10.1. Keşfedici (Açımlayıcı) Faktör Analizi.....	92
2.10.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi.....	96
2.11. GÜVENİRLİK ANALİZİ.....	101
2.12. VERİ ANALİZDE KULLANILAN İSTATİSTİKİ İŞLEMLER.....	102
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	103
ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	103
3.1. BULGULAR.....	103
3.1.1. Demografik ve Sosyal Değişkenlerine Yönelik Bulgular.....	103
3.1.1.1. Yaşa Göre Dağılımları.....	103
3.1.1.2. Cinsiyete Göre Dağılımları.....	103
3.1.1.3. Evde/Çadırdaki Kimlerle Kaldığına Göre Dağılımları.....	104
3.1.1.4. Medeni Duruma Göre Dağılımları.....	104
3.1.1.5. Ana Dile Göre Dağılımları.....	105
3.1.1.6. Öğrenim Durumuna Göre Dağılımları.....	105
3.1.1.7. Kadınların Aldıkları Ücreti Ne Yaptıklarına Göre Dağılımları.....	106
3.1.1.8. Büyükşehirdekilerle Aralarında Adaletsizlik Hissedip Hissetmediklerine Göre Dağılımları.....	106
3.1.1.9. Yoksulluğun Bir Kader Olup Olmadığına Yönelik Algılarına Göre Dağılımları.....	107
3.1.1.10. Kadınların Evlenmeden Önce Mevsimlik İşçilik Yapıp Yapmamalarına Göre Dağılımları.....	107
3.1.1.11. Aylık Net Aile Gelirine Göre Dağılımları.....	108
3.1.1.12. Doğum Yeri Göre Dağılımları.....	109
3.1.1.13. Mevsimlik İşler Dışında Başka Bir İşte Çalışıp Çalışmamalarına Göre Dağılımları.....	109
3.1.1.14. Sosyal Güvencelerinin Olup Olmamasına Göre Dağılımları.....	110
3.2. SOSYAL DIŞLANMAYA YÖNELİK BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	110
3.2.1. Yaş ve Sosyal Dışlanma.....	110
3.2.2. Cinsiyet ve Sosyal Dışlanma.....	113
3.2.3. Medeni Durum ve Sosyal Dışlanma.....	114
3.2.4. Anadil ve Sosyal Dışlanma.....	118
3.2.5. Öğrenim Durumu ve Sosyal Dışlanma.....	123

3.2.6. Büyükşehirde Yaşayanlarla Aralarındaki Adaletsizlik Algısı ve Sosyal Dışlanma	128
3.2.7. Gelir Durumu ve Sosyal Dışlanma	131
3.2.8. Sosyal Güvence ve Sosyal Dışlanma	140
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	145
KAYNAKÇA.....	162
ÖZGEÇMİŞ	182
EKLER.....	183

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de İşsizlik Oranları.....	18
Tablo 2: İşsizlik Oranları ve Toplam İşsizlik: Eğilim ve Tahminler (2017-2019)	19
Tablo 3: Güvencesiz İstihdam Oranları ve Toplam Güvencesiz İstihdam: Eğilim ve Tahminler (2017-2019).....	19
Tablo 4: Çalışan Yoksulluğu Oranları ve Toplam Çalışan Yoksulluk: Eğilim ve Tahminler (2017-2019).....	20
Tablo 5: KMO and Bartlett’s Test Tablosu.....	93
Tablo 6: Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği’ne İlişkin Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları ve Ortalama Değerler	95
Tablo 7: Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Yapısal Eşitlik Modellemesi Analizlerinde Kullanılan Uyum İndeksleri ve Eşik Değerleri	98
Tablo 8: Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri.....	100
Tablo 9: Güvenilirlik Analizi Sonuç Tablosu	102
Tablo 10: Yaşa Göre Dağılımları	103
Tablo 11: Cinsiyete Göre Dağılımları.....	103
Tablo 12: Evde/Çadırdaki Kimlerle Kaldığına Göre Dağılımları	104
Tablo 13: Medeni Duruma Göre Dağılımları.....	104
Tablo 14: Ana Dile Göre Dağılımları	105
Tablo 15: Öğrenim Durumuna Göre Dağılımları.....	105
Tablo 16: Kadınların Aldıkları Ücreti Ne Yaptıklarına Göre Dağılımları.....	106
Tablo 17: Büyükşehirdekilerle Aralarında Adaletsizlik Hissedip Hissetmediklerine Göre Dağılımları.....	106
Tablo 18: Yoksulluğun Bir Kader Olup Olmadığına Yönelik Algılarına Göre Dağılımları.....	107
Tablo 19: Kadınların Evlenmeden Önce Mevsimlik İşçilik Yapıp Yapmamalarına Göre Dağılımları.....	107
Tablo 20: Aylık Net Aile Gelirine Göre Dağılımları	108
Tablo 21: Doğum Yeri Göre Dağılımları	109
Tablo 22: Mevsimlik İşler Dışında Başka Bir İşte Çalışıp Çalışmamalarına Göre Dağılımları.....	109
Tablo 23: Sosyal Güvencelerinin Olup Olmamasına Göre Dağılımları	110

Tablo 24: H1 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları	111
Tablo 25: H2 Hipotezi İçin Independent-Samples T Testi Sonuçları	113
Tablo 26: H3 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları	115
Tablo 27: H4 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları	119
Tablo 28: H5 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları	124
Tablo 29: H6 Hipotezi İçin Independent-Samples T Testi Sonuçları	128
Tablo 30: H7 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları	132
Tablo 31: H8 Hipotezi İçin Independent-Samples T Testi Sonuçları	141

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Araştırma Modeli.....	88
Şekil 2: Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği Birinci Düzey Çok Faktörlü DFA Ölçüm Modeli	100

EKLER LİSTESİ

Ek-1: Araştırmada Kullanılan Anket Formu.....	183
---	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DD	: Democratic Dialogue
DSS	: Department of Social Security
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
e-METİP	: Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi
e-OKUL	: Milli Eğitim Bakanlığı Okul Yönetim Bilgi Sistemi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ILO	: International Law Order
JGK	: Jandarma Genel Komutanlığı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
SEU	: Social Exclusion Unit
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumları
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamülleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UÇÖ	: Uluslararası Çalışma Örgütü
UN	: United Nations
UNDP	: United Nations Development Programme
WB	: World Bank
YPE	: Yeni Politika Enstitüsü

GİRİŞ

Dünyada tarım, birçok ülkenin ekonomisinde önemli bir yer tutar. Bu ülkelerden birisi de Türkiye’dir. Tarımın geliştirilmesinde ve tarım ekonomisinin büyütülmesinde insan emeğinin oldukça fazla bir katkısı vardır. Bu emeğin içerisinde toprak sahipleri kadar mevsimlik tarım işçilerinin de ciddi oranda bir payı vardır. Fakat ne yazık ki tarım ekonomisinin büyümesine çok fazla katkı yapan mevsimlik tarım işçilerinin elde ettiği gelirin toprak sahipleri veya diğer tarım ekonomisi paydaşları kadar olmadığı görülmektedir. Gelir dağılımındaki oransızlığın yanısıra bu insanların yaşam koşulları ve sosyal haklarında yapılması gereken iyileştirmeler sürekli olarak ihmal edilmektedir. Bu nedenle günümüz Türkiye’sinde sosyal korumasızlığı ve sosyal dışlanmayı en açık bir şekilde hisseden kesimlerin başında mevsimlik tarım işçileri gelmektedir. Türkiye’deki fiili duruma bakılınca mevsimlik tarım işçileriyle ilgili olarak hayata geçirilen yasal düzenlemelerin bugüne kadar bu işkolundaki insanların sosyal güvenliklerini sağlamaya yetmediği görülmektedir (Demir, 2015). Sosyal güvenlik sistemleri, çeşitli nedenlerden dolayı gelir elde edemeyen kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulmuş düzenlemelerdir. Daha önce çalışarak kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayabilen bir kişi kendisinden veya kendisinin dışındaki gelişmelerden kaynaklı olarak bu işlevi yerine getiremeyecek duruma gelebilir. Bunun gibi çeşitli nedenlerle kişinin çalışmadığı için kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayamadığı durumlarda sosyal güvenlik sistemleri devreye girmektedir. Sosyal güvenlik sistemleri, çalışmadığı için kişinin yoksulluk yaşamamasını ve belirli bir gelir elde etmesini sağlayan önlemler toplamıdır (Bauman, 1999: 71).

Bir toplumda sosyal koruma önlemlerinin yetersiz olması durumunda, sosyal dışlanmaya neden olan faktörlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu nedenle, sosyal koruma sistemlerinin yeterince etkin kullanılmadığı durumlarda, sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kalan kişi ve sosyal grupların sayılarında artış görülmesi doğaldır. Türkiye’de de formel ekonomide çalışmadıkları ve birlikte hareket edemedikleri için mevsimlik tarım işçileri bu grupların başında gelmektedir. Mevsimlik tarım işçiliği günümüz Türkiye’sinin önde gelen toplumsal gerçeklerinden biridir. Daha önce kırsal alanlarda yoğunlaşan insan toplulukları; tarımdaki verimlilik düzeyinin düşük olması, kişi başına düşen tarımsal gelirin köylüyü köyünde tutabilecek miktarın altında olması, tarımsal politikalar ve başka nedenler yüzünden şehirlere göç etmektedir. Günümüzde

hala köylerden ve küçük yerleşim yerlerinden kentlere doğru sürekli bir şekilde göç devam etmektedir (Keleş, 2008: 31-32). Ülkemizde sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte yüz binler düzeyinde olduğu tahmin edilen mevsimlik tarım işçileri, her yıl yaşadığı yerden ülkenin değişik şehirlerine çalışmaya gitmektedir. Yeterli geliri olmayan insanlar ister köyde, ister ilçede isterse illerde yaşasın, istihdam yetersizliği, eğitim eksikliği ve kalifiye olmamak gibi çeşitli nedenlerle mevsimlik tarım işçiliği yapmak zorunda kalmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin yoğun olarak bulundukları illerden biri de Adıyaman ilidir. Az gelişmiş bir bölgede bulunan Adıyaman ilinde, tarımla ilgili politikaların yol açtığı olumsuzluklar nedeniyle çiftçilikle uğraşan insanların geçim zorluğuyla yüz yüze kalması bu insanların bir kısmını topraktan koparmıştır.

1990'lı yılların başlarında Atatürk Barajı'nın yapılmasıyla birlikte toprakları sular altında kalan insanlar da topraklarından ayrılıp kent merkezine göçmüştür. Resmi rakamlara göre bu durumdan olumsuz olarak etkilenenlerin sayısı 50 bin kadardır. 1999 yılında tütüne kota getirilmesi ve bu nedenle Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün (TEKEL) 2008'den sonra üretilen tütünü satın almaması iç göçü daha da arttırmıştır. Zorunlu nedenler yüzünden ortaya çıkan bu iç göçle birlikte sanayinin yeteri kadar gelişmemiş olduğu Adıyaman ilinde işsizlik ve yoksulluk yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Adıyaman ilinde yoğun bir şekilde, bir arada yaşayan ve herhangi bir iş kolunda uzmanlaşmamış, işsiz ve yoksul insanların sayısı artmıştır (Kaya, 2014: 95-96). Kentlere göç eden insanlar için yeterli iş olanakları yaratılamadığından kırsal yoksulluğun, kentsel yoksulluğa dönüşmesi durumu tüm ülkede olduğu gibi Adıyaman'da da kendini göstermiştir. (Keleş, 1982: 69). Yukarıda bahsedilen nedenler yüzünden artan işsizlik ve yoksulluk insanları seyyar satıcılık veya mevsimlik tarım işçiliği yapmak zorunda bırakmıştır. Örgütlü bir yapıda bulunmamaları nedeniyle bahse konu mevsimlik tarım işçileri nereye çalışmaya gideceklerine, nerede kalacaklarına ve ne kadar ücret alacaklarına hemen hiçbir zaman kendileri karar verememektedir. Çünkü işveren ve işçiler arasındaki bağlantı ve anlaşma kendilerine *elçi* veya *dayıbaşı* denilen aracılar tarafından sağlanmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri kendileri hakkında olmasına rağmen kendileri dışında yapılan anlaşmalara uymak zorunda bırakılmaktadır. Örgütsüzlükleri nedeniyle tam ortasında yer aldıkları işgücü piyasasının hem düzenlenmesinde hem de ücretlerin belirlenmesinde işçiler ne yazık ki

dışlanma yaşamaktadır. Bu örgütsüz, dışlanmış insanlar bir yerden başka bir yere aileleriyle birlikte çalışmaya giderken başlarına gelen trajik kazalar nedeniyle hemen her yıl haberlere konu olmaktadır. Çalışacakları yere vardıklarında mevsimlik tarım işçilerinin barınacakları yerler genellikle çok kötü ve yerleşim yerlerine oldukça uzak mekânlar olmaktadır. Dolayısıyla bu işçiler daha işe başlarken bile mekânsal olarak da dışlanmışlık duygusu yaşamaktadır. Kendine ait işleyebileceği yeterli toprağı olmayan veya çeşitli nedenlerle bölünüp küçülen tarlalardan kazandıklarıyla geçinemeyen yüz binlerce insan, mevsimlik tarım işçisi olarak iş imkânı olan yerlere gitmek zorunda kalmaktadır. Ülke ekonomisine katkı yapan bu insanlar modern toplumlarda ortadan kaldırılmış olan ilkel koşullarda barınıp çalışmak mecburiyetinde bırakılmaktadır. Genel olarak eğitim seviyeleri düşük ve özellikle de kadınların bir kısmının anadilleri Kürtçe, Arapça veya Zazaca olduğu için Türkçe iletişim problemi yaşadıklarından, mevsimlik tarım işçileri sosyalleşme fırsatlarından mahrum kalmakta ve sosyal olarak dışlanma hissi yaşamaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin hem barınma ve çalışma hem de sosyal hayatlarının iyileştirilmesi amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı tarafından 24 Mart 2010 Tarihli Resmi Gazete’de 2010/6 sayılı genelge yayımlanmıştır. Ancak bu genelgenin tek başına mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının daha iyi bir düzeye getirilmesine ve arzulanan sosyal haklara kavuşturulmalarına yeterli olmadığı düşünüldüğünden 19 Nisan 2017 Tarihli Resmi Gazete’de Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı T. C. Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır. Bu yeni genelgede işçilerin yaşadığı sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar 36 maddede sıralanmıştır. Ancak mevcut duruma bakıldığında tüm iyi niyete rağmen bu genelgenin de istenilen sonucu elde etmediği görülmektedir. Yapılan tüm düzenlemelere rağmen bu kadar çok bileşene bağlı sorunlara kökten ve bütüncül çözümlerin getirilemediği ortadadır. Çünkü bu tür düzenlemeler çok boyutlu olan dışlanmayla ilgili sorunları tek başlarına çözmeye yetmemektedir. Tam bir sosyal korumanın sağlanabilmesi ve mevsimlik tarım işçilerinin toplumla bütünleşmesinin sağlanması için diğer tüm bileşenlerin devrede olduğu bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir.

Türkiye’de toplumsal bütünleşmeyi sağlayabilecek sosyal politika önlemlerinin pek çoğu devletin görev alanına girmektedir. Bu nedenle, öncelikle devlet gerekli düzenlemeleri yapmalı ve işleyişle ilgili gerekli denetimleri eksiksiz uygulamalıdır.

Mevsimlik tarım işçilerinin dışlanmalarıyla ilgili sorunlar çok boyutlu olduğu için bu sorunların çözülebilmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlar kendi görev alanlarına giren sorunlarla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Kamu otoritesi temsilcileri, işveren temsilcileri ve mevsimlik tarım işçilerinin temsilcileri çözüme yönelik kararları hep birlikte almalıdır.

Toplumsal sorunlar, sosyal çalışma mesleğinin uygulama alanını oluşturduğu için toplumdaki diğer kesimler gibi mevsimlik tarım işçilerinin sorunları da sosyal çalışma mesleğinin uygulama alanına girmektedir.

Sosyal çalışmanın değişme yaratmak ve bütünleşmeyi sağlamak olmak üzere iki temel amacı vardır (Rein ve Morris, 1962). Bilindiği gibi psikoloji insanı birey olarak tek başına, sosyal psikoloji onu grup içinde, sosyal antropoloji insanı kültür içinde, sosyoloji insanı örgütsel ve grupsal ilişkiler bakımından toplum içinde ele alır. Sosyal çalışma ise insanı yukarıda bahsedilen tüm bu cepheleriyle birlikte ve problemleri açısından ele alır. Bu durum sosyal çalışmayı disiplinler arası bir özelliğe taşır. Her bilim dalı bir ölçüye kadar uygulamaya yönelikken sosyal çalışmanın tamamı uygulamadır. Bu nedenle sosyal çalışma değişmeye yöneliktir. Sosyal çalışmadaki uygulamanın amacı, değişme yoluyla kişisel veya toplumsal problemlerin çözümüne yardımcı olmaktır (Kongar, 1982: 48).

Sosyal çalışma insan refahını artırmaya dönük hem çalışma yapar hem de hizmetler uygular. Sosyal çalışma bilim ve meslek olarak sosyal refah, adalet, sosyal demokrasi, sosyal hukuk, gelir bölüşümü, sosyal dışlanma, toplumsal sorunlar ve toplumsal politikalar gibi yaşamı örgütleyen belirli bir sosyal çerçeve ile anlamlandırılır. Sosyal çalışma bir bilim ve meslek olmasının yanısıra toplumsal bütünlüğün organize edilmesinde sosyal demokrasi düşüncesini mutlak kılar. Bu yönüyle ideolojik bir oluşumdur (Şeker, 2006: 53). Güçsüz ve yoksulun çok olduğu bir dünyada gelecekle ilgili olarak toplumsal yaşama insancıl bir şekilde çözüm üretme ve yön verme aygıtı olarak şimdilik sosyal demokrasi öngörülmektedir. Bu nedenle sosyal demokrasi sosyal sorunlara en duyarlı bir ideoloji olarak ön sırada yer almaktadır. Bunun nedeni kapitalizmin ancak sosyal demokrasiyle terbiye edilebiliyor olmasıdır. Sosyal demokrasi, özgürlük ve eşitlik ekseninde üretimin ve refahın adaletli bir şekilde paylaşımını ve toplumdaki daha güçsüz grupların sosyal koruma yöntemleriyle desteklenmesi düşüncesine dayanmaktadır. Bundan dolayı sosyal demokrasi; sosyal

güvenlik, sosyal gelişme ve sosyal yardımla tamamlandığından (Şeker, 2013:200), içinde sosyal çalışmanın olmadığı bir sosyal demokrasi düşünülemez. Çünkü yaygın bir düşünce olarak sosyal çalışmanın kişi ve ailelerin içinde bulundukları şartlar veya kontrolleri dışında ortaya çıkan her türlü yoksunluklarının giderilmesi için çalıştığı varsayılmaktadır. SHÇEK Kanuna göre, sosyal çalışma; insanların maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesini, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözülmesine yardımcı olunmasını, yaşam standartlarının daha iyi bir duruma getirilmesini ve ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür (Resmi Gazete, 1983).

Sosyal çalışma odağına insanı almakta ve onun tam iyilik hâlini sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal çalışma mesleğinin insan ve toplum problemlerine çare ararken kullandığı çeşitli yöntemler ve teknikler vardır. Bu yöntem ve teknikler sosyal çalışma uygulamalarına ihtiyaç duyan tüm birey ve sosyal gruplar için uygulanmaktadır. Söz konusu yöntem ve teknikler gelişigüzel bir şekilde değil, sosyal çalışmanın meslek felsefesine, amacına, değerlerine, niteliklerine, konusuna ve işlevine uygun bir şekilde kullanılmaktadır. Sosyal çalışmacılar mesleki değerler gereği iyi ve doğru için mücadele etmektedir. Sosyal çalışma mesleğinin olmazsa olmazları; demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, sosyal adalet ve toplumsal refah gibi konulardır (Şeker, 2013: 154-155). Yıllardır sosyal hizmet uzmanları toplumun en fazla ezilen ve dışlanan kesimlerinden biri olan mevsimlik tarım işçilerinin iyilik halleri için de doğru bildikleri şekilde mücadele vermektedir. Bu nedenle, toplumdaki hemen her türlü soruna çözüm arayan bir meslek ve uygulama alanı olan sosyal çalışmadan daha çok yararlanılmalıdır. Uygulama temelli bir bilim olan sosyal hizmetin kendine özgü kavram ve yaklaşımları vardır. Sosyal hizmet bu kavram ve yaklaşımlarıyla sorunu olan birey veya grupların problemlerine çözüm ararken bu birey ve grupların toplum ve diğer sistemler ile ilişkilerini daha güçlü hale getirme becerisine sahiptir. Bu mesleğin uygulayıcıları amaçladıkları bu güçlendirme pratiği sayesinde birey, aile ve tüm toplumun yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Bu nedenle, sosyal adalet temel felsefesine sahip sosyal hizmetin eşitsizlikler ve sosyal dışlanma karşısında en çok kullandığı yaklaşımlardan biri güçlendirme yaklaşımıdır. Zastrow (2004)'e göre, bu yaklaşım ile sosyal hizmet profesyonelleri bireylerin haiz oldukları güçleri tanımlayıp onların söz

konusu güçler ve kaynaklara odaklanmalarına yardım ederek onları hayatın çeşitli aşamalarında karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerine yönelik motive eder.

Çağdaş sosyal hizmet uygulamalarında insanların sorunlarla baş etme mekanizmalarını geliştirerek problemlerin çözülebilmesi için güçlü yanların ortaya çıkarılması bir temel olarak görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının birincil görevleri bireylerin ve grupların toplumsal katılımını en yüksek düzeye çıkarmaktır. Çünkü her birey dünyaya geldiğinde içine doğduğu toplum içerisinde hayata gözlerini açmakta ve ölünceye kadar o toplumun üyesi olarak yaşamını sürdürmektedir. Bu, insanın sosyal bir varlık olmasının doğal bir neticesidir (Öztürk ve Ünal, 2015:120). Meslekleri gereği toplumdaki en savunmasız, en dezavantajlı ve en kırılgan birey ve grupların sorunlarına çözüm bulmaya çalışan sosyal hizmet uzmanları mevsimlik tarım işçileri için de üzerlerine düşeni eksiksiz yerine getirmelidir. Mevsimlik tarım işçilerinin de toplumdaki olanakların hepsinden diğer bireyler kadar yararlanmasını sağlamak için gerekli çalışmaları yapmak diğer kurumlarla birlikte sosyal hizmet alanının da görevidir. Bu nedenle, daha eşitlikçi ve bütünleşmiş bir topluma kavuşmak için sosyal hizmet alanında daha fazla akademik çalışma da yapılmalıdır.

Bu tez çalışmasında, genel olarak tüm Türkiye’de özel olarak da Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sosyal dışlanma sorunu ele alınmıştır. Bu nedenle; çalışmada öncelikle yoksulluk, işsizlik türleri ve mevsimlik işsizlik problemleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra sosyal dışlanma konusu ampirik olarak irdelenmiştir. Son olarak ise sosyal dışlanma ile mücadelede sosyal hizmetin yeri, önemi ve problemin çözümü için sosyal hizmet uygulamalarından yararlanarak ne yapılması gerektiği etraflıca tartışılmış ve öneriler getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Yirminci yüzyılın ortalarına kadar, en azından Anglo-Saxon dünyasında sosyal bölünmeleri ve eşitsizliği, yoksulluk, yoksunluk ve dezavantaj gibi kavramlarla tanımlamak oldukça yaygındı. Bu terimlerin çoğunun ana teması toplumun yoksul veya dezavantajlı üyelerinin kabul edilebilir refah standartlarına ulaşmak ve toplumun geleneksel faaliyetlerine katılmak için yeterli kaynaklardan yoksun olduğu fikriydi (Townsend, 1979). Teorisyenler böyle bir yoksulluğun sebepleri ve kesin doğası hakkında tartışırken en azından aşırı durumlarında yoksulluğun toplumsal olarak kabul edilemez ve ahlaki açıdan savunulamaz olduğu konusunda fikir birliği içindeydiler. Bu nedenle, yirminci yüzyılın ortalarındaki liberal demokrasilerin çoğunda, sosyal politikaların amaçları, aynı yardımlar ya da kamu yararı ya da kamu hizmetleri biçiminde çeşitli yardımların sağlanması yoluyla yoksulluğun ve dezavantajın iyileştirilmesi olarak ortaya çıkmıştır (Muddiman, 2000:1).

Bu tür politikalar literatürde özellikle “dezavantajlı” kullanıcı gruplarına yönelik girişimler, karışık ve belirsiz başarı dereceleri ile karşılanan bir strateji olarak kendini göstermiştir (Black ve Muddiman, 1997).

Sosyal dışlanma literatüründe ciddi bir yeri olan Ruth Levitas ise sosyal dışlanma kavramını Durkheimci bakış açısını yansıtan sosyal entegrasyon tartışması, yeniden dağıtım tartışması ve ahlaki sınıfta tartışması olmak üzere üç bakış açısıyla özetlemiştir (Levitas, 2005).

İlgili literatüre bakıldığında sosyal dışlanmanın en az dört ortak özellik ile nitelendirildiği görülmektedir. Sosyal dışlanma, öncelikle göreceli bir kavramdır (Atkinson, 1998). Scharf ve Keating, (2012) hangi nüfus temelinde dışlanmanın değerlendirilmesi gerektiğini tanımlamanın merkezîyetçiliğine vurgu yapmaktadır. Örneğin, genel nüfusun yaşadığı normatif uyum düzeyleri mi yoksa daha yaşlı nüfusun yaşadığı düzeyler mi kullanılmalıdır?

İkincisi, dışlama bir dışlanma eyleminin ima edildiği ajanı (vasıtayı) kapsar (Atkinson, 1998).

Üçüncü olarak dışlanma dinamik veya süreçsel olup bireyler ve gruplar zamanla dışlanmaya girip çıkıp farklı şekillerde dışlanma yaşarlar (Scharf, 2015).

Dördüncü olarak çoğu tanımlama, dışlamanın çok boyutlu olduğunu kabul eder (Beland, 2007; Billette ve Lavoie, 2010; Levitas vd., 2007; Scharf ve Keating, 2012). Örneğin, Walker ve Walker, (1997) toplumsal, ekonomik, siyasi veya kültürel sistemlerden bahsetmektedir. Mevcut birçok tanımlama, göreceliğin, vasıtanın, dinamizmin ve çok boyutlu olmanın özelliklerini yansıtmaktadır.

Sosyal dışlanma kuramına dayanak teşkil eden kavramlar aşağıda detaylıca açıklanmıştır.

1.1.1. Yoksulluk Sorunu

İlk insanlar yaşamlarını kendileriyle birlikte aynı ortamda yaşayan hayvanları avlayarak ve yaşam alanlarında hazır bulunan bitkileri, kökleri ve meyveleri toplayarak sürdürdükleri avcı ve toplayıcı topluluklar halinde yaşamıştır. Daha sonraları ise bir yandan gözlemledikleri ve yaşam tarzını yakından bildikleri bazı hayvan yavrularını evcilleştirmeye ve diğer yandan da doğadaki yaşam döngüsünü taklit ederek tarımla uğraşmaya başlamış ve böylelikle adına tarım toplumu denilen yeni bir toplum tipini oluşturarak yaşamlarını sürdürmeye başlamıştır. Adına hayvancılık ve tarım toplumu denilen bu yeni tip toplumlarda, toprağın işlenmesine bağlı olarak insanlar arasındaki ilişkiler de değişiklik göstermeye başlamıştır. Çünkü insanlar tarımla birlikte ekim dikim yaptıkları topraklarda yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. Yerleşilen toprağın işlenmesi ile insanlar kendi ihtiyaçlarından daha fazlasını üretebildiklerini yaşayarak öğrenmiştir. Böylece sadece kendileri için değil pazar için de üretmeye başlamış ve bu yeni tip yerleşik hayat tarzının getirdiği yeni koşul ve kurallara göre bir arada yaşamaya başlamışlardır (Uçkun, Latif ve Uçkun, 2002: 6-7).

Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi ilkel topluluğun yaşam biçiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Tarımın ortaya çıkışından önce insanoğlu doğadan aldığını aynen tüketmekteydi yani sadece avcı/toplayıcı iken tarım ve hayvancılıkla birlikte gerçek anlamda üretim yapmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, hazır yiyici/tüketici konumundaki insanoğlu ancak hayvancılık ve tarıma dayalı yeni yaşam tarzıyla birlikte üretken olabilmıştır (Irmak, 2002: 11).

Diğer birçok kavram gibi yoksul ve yoksulluk kavramları da insanların daha ilkel olan daha eski toplumlarda henüz ortaya çıkmamış yepyeni üretim tarzları ve

ilişkilerini oluşturmaya başladığı ve kendi aralarında bu yeni üretim ilişkilerinin gerektirdiği biçimde yaşamaya başladığı zamandan günümüze kadar varlığını daha görünür ve kesintisiz olarak sürdürmektedir.

Yukarıdaki satırlardan da anlaşıldığı gibi, yoksulluk tarihi neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Yoksulluk olgusu, insanların bir arada yaşamlarını sürdürmeye başladığı günden bu yana hep var olmuştur. Ancak küreselleşmenin çeşitli sebeplerle ortaya çıkıp görünür olmasıyla birlikte, özellikle gelişmiş ülkelerde, ekonomik büyüme hızının yavaşlaması, pazar kurallarının toplumları yönlendirmesi gibi sebepler yüzünden artan işsizlikle birlikte yoksulluk fenomeni yeniden tartışmaya açılmıştır (Oktik, 2008: 21).

İnsanların bir arada yaşamaya başladığı tarih kadar eski olan yoksulluk sorunu, yüzyılımızın da en önemli sosyo-ekonomik problemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Temelde az gelişmiş ve geri kalmış olan ülkelerin bir problemi olarak algılansa da gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde de yoksulluk sorunuyla karşılaşmaktayız. Söz konusu ülkenin milli gelirinin yeterli düzeyin altında olması, elde edilen gelirlerin eşitsiz bir şekilde dağıtılması, enflasyon ve işsizliğin yüksek olması gibi makro sorunların bulunması yoksulluğu ortaya koyan ekonomik faktörlerin en önde gelenlerindendir. Yoksulluğun genel anlamdaki nedenleri olarak ise ekonominin iyi yönetilememesi, nüfusun kalabalık olması, demografik yapının değişmesi, zorunlu göçler, ekonomik krizler, kadın erkek eşitsizliği, geleneksel yapıların çözülmesi, eğitimsizlik, uluslararası finans sermayesinin ülke üzerindeki etkisi, sosyal güvence sisteminin iyi işletilememesi, bireylerde sürekli bir hastalığın veya engelin olması, göç hareketlerinin yoğunlaşması, enflasyon ve işsizlik, tekelleşme, yaşlılık, yüksek faiz, rant ekonomisi ve doğal afetler gibi çok çeşitli olgular yoksulluğu arttıran sebepler olarak sayılabilmektedir (Can, 2013: 5).

Literatür incelendiğinde üzerinde en çok tartışılan kavramların başında yoksulluk kavramının geldiği görülmektedir. Çünkü günümüzde bile, çok eski bir olgu olan yoksulluk kavramının hangi tanımının daha doğru olduğuyla ilgili tartışmalar yapılmaktadır. Diğer yandan, varlığını ilk hissettirdiği zamandan günümüze kadar hep var olan ve hiçbir zaman ortadan kaldırılamayan yoksulluğun nasıl önlenebileceği konusunda ne tür politikaların gerektiğiyle ilgili çalışmalar ve tartışmalar da varlığını sürdürmektedir.

Bireylerin, ailelerin ve grupların gıda ihtiyaçlarını karşılamak, etkinliklere katılmak ve alıştıkları yaşam koşulları ve olanaklara sahip olmak için yeterli kaynakları olmadığında yoksulluk içinde oldukları söylenebilir ya da en azından ait oldukları toplumlarda geniş ölçüde yoksullukları teşvik edilir ve onaylanır. Bu insanların kaynakları, ortalama bir birey ya da aile tarafından hükmedilenlerin o kadar çok aşağısındadır ki, onlar aslında, sıradan yaşam modellerinin, geleneklerin ve aktivitelerin dışında bırakılmaktadırlar (Townsend, 1979: 32). Yoksulluk kavramı, ortalama bir vatandaşın yararlanabildiği pek çok fırsattan bazı insanların yoksun olmasını ifade etmektedir (Howarth, Kenway, Palmer ve Street, 1998: 14).

Dezavantajlı gruplardan olan insanların yoksulluk içinde yaşama olasılığı daha fazladır. Bir toplumda cinsiyet eşitsizliğinin varlığı, erkekler ve kadınlar arasında gelir eşitsizliğinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Tek ebeveynli ailelerde aile reisinin kadın olduğu durumlarda o ailenin yoksul olma olasılığı daha fazladır (Burchardt, 2000). Yoksulluk gruptan gruba farklılık gösterebildiği gibi, ülkeden ülkeye ve farklı bölge ve topluluklara göre de değişiklik gösterebilen bir olgudur (Cornia, 2001).

Yoksullukla ilgili objektif ve üzerinde görüş birliğine varılmış tek bir tanım yoktur. Bu durum zenginlik ve yoksulluk kavramlarının temelde sübjektif nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır ve yoksulluk kavramı bir bütün olarak toplumun kabul edilebilir bir asgari yaşam standardını neyin oluşturduğu konusundaki tercih ve beklentilerini yansıtmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 1).

Yoksulluk çok boyutlu bir olgu olarak kabul edilmektedir. Gelir eksikliği, iyi kalitede sağlık, eğitim ve konut erişimi ve yerel çevrenin kalitesi, insanların refahını etkiler. İnsanların çalışma, öğrenme, sağlıklı ve güvenli bir şekilde yaşama ve emeklilik yıllarını güvenlik içinde yaşama fırsatları ellerinden alındığında (bu haklardan mahrum edildiklerinde) yoksulluk ortaya çıkmaktadır (Department of Social Security (DSS), 1999: 23).

Yoksulluk çok boyutlu özelliklere sahip olmakla birlikte aynı zamanda dinamik bir süreçtir. Belli bir zaman dilimi için belirli bir coğrafik birimdeki belirli grupların yaşam koşullarına işaret etmesine rağmen zaman ve mekân üzerinde sürekli değişime maruz kalmaktadır ve değişimin kavramsallaştırılmasını gerektirmektedir (Dikici ve Bilgin, 2006). Yoksulluğun tanımlanmasına, ekonomik, sosyal, çevresel veya politik

nedenlerinden başlanır ve yoksulluk bireysel kontrolün ötesinde bir olgu olarak algılanır. Yoksulluk genellikle yoksunluk olarak tanımlanır, ancak sözü edilen durumun tek başına maddi bir yoksunluk mu yoksa ekonomik olduğu kadar sosyal ve psikolojik olarak da çok boyutlu yönlerinin olup olmadığı, bilim insanlarına, ülkeye ve zamana göre değişiklik gösterebilmektedir (United Nations Development Programme (UNDP), 2006).

Yoksulluk sorunu hem geri kalmış hem de gelişmiş ülkelerde karşımıza çıkan ve çözüm bekleyen öncelikli konular arasındadır. Ancak, gelişmiş veya geri kalmış ülkelerdeki yoksulluğun boyutları birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Çünkü yoksulluğun ekonomik, yapısal, siyasi, toplumsal ve çevresel olmak üzere çok çeşitli nedenleri ve farklı boyutları vardır. Bu nedenle yoksulluğun ülkeden ülkeye değişiklik göstermesi gayet doğaldır. Yoksulluk konusunun tek boyutlu olmayıp çok farklı boyutlara sahip olması onu disiplinler arası bir çalışma konusu yapmaktadır. Yani yoksulluğun tek bir akademik disiplin tarafından incelenemeyecek kadar karmaşık bir olgu olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden de farklı disiplinler tarafından yoksulluğun çok farklı tanımları yapılabilmektedir (Çütçü ve Atış, 2016: 1).

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan yoksulluk terimiyle ilgili olarak literatürdeki ilk anlamlı tanım, 1901 yılında Benjamin Seebohm Rowntree tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre yoksulluk, toplam kazançların, bireyin biyolojik varlığının devamı için gerekli olan yiyecek, içecek, barınma, giyim ve bunlar gibi en alt seviyedeki fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesini ifade etmektedir (Hatipler ve Aytaç, 2011: 3). Kısaca, insanın en temel gereksinimleri olarak kabul edilen yiyecek, içecek, barınma ve giyim gibi ihtiyaçlarını karşılamasına yetecek kadar bir gelirin olmaması durumu olarak tanımlanan yoksulluk problemi, ekonomik büyüme ve sosyal politikalar yoluyla üstesinden gelinmeye çalışılan önemli bir sosyo-ekonomik sorundur. Yani genel olarak insanların en temel gereksinimlerini karşılayamama durumuna yoksulluk denilmektedir (Çütçü ve Atış, 2016: 1).

Yoksulluk, çok boyutlu bir niteliğe sahip olduğu için farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Drewnowski, yoksulluğu kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun görecekları bir tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmamaları şeklinde (sübjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu

olarak (gelir yoksulluğu) tanımlamaktadır (Drewnowski, 1977: 182-207). Lipton, özel tüketimdeki yetersizliklere odaklanarak yoksulluğu belirli bir düzeyin altında kişi başına özel tüketimin söz konusu olduğu durum olarak (tüketim yaklaşımı) ifade etmektedir (Lipton, 1997: 7). Dünya Bankası (World Bank-WB) ise (1990), yoksulluğun geleneksel tanımını şu şekilde yapmaktadır: yoksulluk asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Başka bir ifadeyle yoksulluk maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun olma hâlidir.

Çoğunlukla yoksulluk denilince akla açlık ve yetersiz beslenme gelmektedir. Oysa insanların karınlarını doyurmak dışında daha birçok insani gereksinimleri vardır. Geçen yüzyıla bakıldığında yiyecek, barınma ve giyim gibi temel düzeydeki ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların yoksul olarak kabul edildiği görülmektedir. Oysa günümüzde sadece fiziksel ihtiyaçların değil eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel faaliyetlerin de insanlar için çok önemli olduğu yadsınmamaktadır. Bu ihtiyaçları yeterince karşılanmayan insanlara da “yoksul” denilmektedir. Dolayısıyla yoksulluk sorunu denilince, bireylerin insani ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi günümüz dünyasında farklı türde ve derecede yoksulluk mevcuttur (Can, 2013: 5).

Yapılan tüm yoksulluk tanımları genellikle mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk tanımlarıyla ilişkilendirilmektedir.

Mutlak yoksulluk, hane halkının temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ihtiyaç duyduğu gelir seviyesinin altında bir gelire ve yaşam standardına sahip olması demektir (Byrne, 1999: 74). Diğer bir deyişle, mutlak yoksulluk, temel olarak bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için karşılanması gereken ihtiyaçlara erişememeleri durumunu ifade etmektedir. Bu gereksinimlerin en temelinde de bireylerin gıda ihtiyaçları yer almaktadır (Kale, 2007: 4). Mutlak yoksulluk tanımının nesnel, hatta bilimsel bir tanım olduğu iddia edilmektedir ve bu tanımlama geçim kavramına dayandırılmaktadır. Geçim, yaşam sürekliliğini sağlayabilmek için asgari gerekliliktir ve geçim seviyesinin altında olmak mutlak bir yoksulluk yaşamak demektir çünkü kişinin sahip olduğu geçim kaynağı onun yaşamını sürdürmesine yetmemektedir (Alcock, 1997). Mutlak yoksulluğun tanımlanması bu nedenden dolayı geçim kaynağının tanımlanması ile ilişkilidir.

Görelî yoksulluk ise bireyin kendi yaşam seviyesini, kendisinden daha yüksek bir gelir grubundakilerle karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Görelî yoksullar, yiyecek, barınma ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını yeteri kadar karşılayabilen ancak kişisel kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle içinde yaşadığı toplumun genel refah seviyesinin altında kalan ve bu yüzden de topluma sosyal olarak uyum sağlayabilmeleri engellenmiş olan bireylerdir. Görelî yoksulluk, insanı toplumsal bir varlık olarak ele alır ve yoksulluğa bir eşitsizlik olgusu olarak yaklaşır. Bu nedenle, toplumda mutlak yoksulluk kavramı ölçütlerine göre hiçbir birey yoksul olmasa bile, gelir dağılımı ile doğrudan irtibatlandırılan görelî yoksulluğa göre toplumda her zaman yoksul kabul edilebilecek olan bir kesim olacaktır (Şenses, 2006: 91-92).

Görelî yoksulluk kavramının en çok bilinen tartışmalarından biri, 1970'lerin sonunda Peter Townsend tarafından yoksulluk üzerine yapılan bir çalışmadan kaynaklanmaktadır. Ona göre, nüfus içindeki bireylerin, ailelerin ve grupların, diyet türlerini elde etmek, faaliyetlere katılmak ve ait oldukları toplumda alışılmış olan veya en azından yaygın olarak kabul edilen yaşam koşullarına ve olanaklarına sahip olmak için gerekli kaynaklardan yoksun olduklarında yoksulluk içinde oldukları söylenebilir. Onların kaynakları ortalama birey ya da aile tarafından sahip olunanın o kadar ciddi bir şekilde altındadır ki, onlar gerçekte sıradan yaşam biçimleri, gelenekler ve faaliyetlerden dışlanmaktadır (Townsend, 1979). Bu tanımlamaya bakıldığında Townsend'in burada yoksulluğu ve yoksunluğu hem ekonomik hem de sosyal açıdan tanımladığı görülmektedir.

Yoksulluğun tüm görelî tanımları, genel olarak bir toplumdaki mevcut yaşam standartları ile karşılaştırmaya dayanmaktadır. Yoksunluk ve dışlanma mağduru olanlar bireysel insanlardır. Daha açık bir ifadeyle söylersek bir toplumda bireysel insanlar yoksulluk yaşamaktadır. Bununla birlikte, bireyler genellikle tüm yaşamlarını sadece bireyler olarak yaşamazlar. Bireylerin çoğu kendi kaynaklarını topladıkları ve sahip oldukları servetlerini ya da yoksulluklarını birbirleriyle paylaştıkları aileler veya ailelerdeki diğer bireylerle birlikte yaşarlar. Bu nedenle görelî yoksullukla ilgili bazı kavramsallaştırmalar, yoksulları maddi, kültürel ve sosyal kaynakları belirli bir toplumda onları kabul edilebilir asgari yaşam tarzından dışlayacak kadar sınırlı bireyler, aileler ve gruplar olarak değerlendirmektedir. Görelî yoksulluk kavramı, insanların sosyal varlıklar olduğu fikrine dayanmaktadır (Alcock, 1997).

Görelî yoksulluk kavramına göre, yoksulluk sadece kaynaklara erişememek veya hayatta kalıp kalmamakla değil, gerçekte bir birey veya hane halkının içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari yaşam standartlarına sahip olup olmadığıyla ilgilidir. Yoksulluğun kavramsallaştırılması başlığı altında, özellikle mutlak ve görelî yoksulluğa odaklanarak farklı yoksulluk tanımları verilmektedir (Özbek, 2007).

Kısaca ifade etmek gerekirse asgari ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyler mutlak yoksul olarak içinde yaşadığı toplumda ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olan bireyler ise görelî yoksul olarak ifade edilmektedir (Gürsel, Levent, Selim ve Sarıca, 2000: 97-98).

1.1.2. Bir Sorun Olarak İşsizlik

İşsizlik olgusuyla ilgilenen araştırmacıların hemen hepsi öncelikle işsizliğin ne olduğu ve işsizlikle ilgili bazı temel kavramların nasıl tanımlanması gerektiği üzerinde durmakta ve işsizlikle ilgili tanımlanması zorunlu olan kavramların başında da istihdam kavramının geldiğini belirtmektedir. Çünkü istihdam sorununun orijini emek piyasasına dayanmamaktadır. İşgücünün sürekli değişmesi ve sektör büyümesinin daha fazla iş yaratamaması konusu, dış ticaret rejimleri, uygun teknoloji, yerel kaynak hareketliliği ve hane halkının davranışı gibi konular tamamen kalkınma olgularıyla ilgilidir. Oysa ister açık işsizlik olsun isterse gizli işsizlik olsun işsizlik, emek piyasasındaki statik bir dengesizliği işaret etmektedir ve bu durumda geçerli kabul edilen ücret düzeyinde, emek arzının emek talebini aşması söz konusudur (Berry ve Sabot, 1984: 108).

İşsizliğin tanımını yapmak istihdamın tanımını yapmaya göre daha zor ve daha karmaşıktır. Çünkü işsizliğin tanımı ülkeler arasındaki uygulamalara göre de değişiklik göstermektedir. Pigou, işsizliğin istihdam kadar net bir tanımının olmadığını belirterek bir insanın işsiz kabul edilebilmesi için hem istihdam edilmiş olmasının gerekli olduğunu hem de istihdam edilmeyi istemesi gerektiğini belirtmiştir (Pigou, 1968: 3). Sinclair (1987: 1) ise algılanması tanımlanmasından daha kolay olduğundan dolayı, işsizliği file benzetmiştir.

İşsizlik, ekonomik yapı üzerine arzu edilmeyen ve olumlu olmayan bir şekilde etki eden bireysel ve toplumsal bir gerçekliktir. Üretim yapmak amacıyla işgücünden yararlanılmaya başlanılmasından bu yana devam eden ve son yüzyıl boyunca bütün

ekonomik ve sosyal politika önlemlerinin alınmaya çalışılmasına rağmen günden güne etkisini arttırarak hissettirmektedir (Kumaş, 2001: 10).

İşsizlik, tüm dünyanın gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerinin olduğu gibi ülkemizin de çözmesi gereken temel problemlerinden birisidir. İşsizlik sadece işsiz olan bireyi değil tüm toplumu ilgilendiren ve etkileyen çok önemli bir sorundur. Bu nedenle, çözülmesi gereken en önemli ekonomik sorunların başında yer almaktadır. Bu olgu, sadece geri kalmış ülkelerde değil, gelişmiş veya az gelişmiş tüm ülkelerde önemini korumakta ve kendini git gide artan oranlarda hissettirmeyi sürdürmektedir.

Günümüzde işsizlik hem ekonomik hem de sosyal bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Özellikle son zamanlarda yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin toplumsal etkileri iktisatçılarla birlikte sosyoloji, psikoloji ve sosyal hizmet gibi diğer sosyal bilimcilerin de bu konuya olan ilgilerini arttırmaktadır. Çalışmak sadece gelir getirdiği için değil, bireyin kendine olan güvenini arttırarak kendini gerçekleştirmesini ve bu sayede çevresiyle daha sıkı ilişkiler geliştirerek kendisini içinde yaşadığı topluma ait hissetmesini sağlayan bir yaşam tarzı olduğu için önemlidir. İşsizlik ise kişinin yaşam kalitesini düşürerek hem kendine hem de ait olduğu topluma karşı öfke ve kızgınlık duymasına, bunun sonucu olarak da kendisini yalnız ve dışlanmış bir birey olarak hissedip diğer insanlarla uyumunun bozulmasına yol açan bir durumdur (Adak, 2010: 105-106).

Dünyanın her yerinde en önemli sosyo-ekonomik problemlerden biri olarak kabul edilen işsizlik olgusuyla ilgili olarak herkesin kabul edeceği ortak bir tanım yapmak oldukça zordur. İşsizlik, çalışma isteği ve çabası olduğu halde iş bulamadığından dolayı çalışamayan çalışabilecek yaştaki bireylerin kendi beceriksizliklerinden değil, ekonomi yönetiminde etkili olan kişilerin beceriksizliğinden kaynaklanan toplumsal merkezli bir olgudur. Çalışabilecek durumda olan insan gücünün öyle ya da böyle bir şekilde israf edilmesi işsizlik olarak ifade edilebilir (Gök, 2004: 34).

Bir ülkede çalışabilecek gücü olan ve çalışmak isteyen kişilerden bir kısmının çalışacak iş bulamamasına işsizlik, iş bulamayan kişilere de işsiz denir. Bu tanımlamaya göre çalışabilecek durumda olan kişilerin çalışmamayı tercih etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Yani burada işsizlik kişilerin kendi iradeleriyle karar verdikleri bir durum değildir. Aksine çalışma gücü olan kişilerden bir kısmının çalışmak istedikleri

hâlde iş bulamaması ve kendi iradeleri dışında işsiz durumda olmalarından kaynaklanmaktadır (Ünsal, 1999: 51).

1.1.3. İşsizliğe Yönelik Teorik Tartışmalar

Küresel dünyada gerçekleşen yeni üretim modelleri ve teknolojik gelişmeler, ağırlıklı olarak emek tasarrufu sağlamakta olduğu için yeni dünya düzeninin en büyük makro-ekonomik sorunu olarak işsizliği ön plana çıkarmaktadır. Büyüme ile işsizlik arasında kabul edilen korelasyonun ise son yıllarda üretimden bağımsız, ağırlıklı olarak finansal büyüme modelleri üzerine kurulmasından dolayı etkisiz kaldığı bilinmektedir. Bu durum gelişmekte olan birçok ülkede görülebildiği gibi Türkiye ekonomisinin özellikle son on yılında daha bariz bir şekilde fark edilmektedir. Ortalama %3-5 arası büyüme sağlayan Türkiye’de işsizlik verilerinin hala %10’nun üstünde olması bunu göstermektedir. Üretime dayalı olmayan büyüme modelleri işsizlik sorununu çözmekte yetersiz kalmaktadır.

İşsizlik, ülke ekonomisinde bölgelere göre değişiklik göstermesine rağmen genellikle ulusal bir perspektiften incelenmektedir (Gözcü ve Pişkin, 2011: 121). Literatür incelendiğinde işsizlik tanımlarının değişiklik arz ettiği gibi işsizlik sorunu ile mücadele yöntemlerinin de farklılaştığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında işsizliğin sanayi devrimi sonrası ücretli çalışmanın yayılması ve işçi işveren ilişkilerinin gelişmesiyle ortaya çıktığı söylenebilir (Ataman, 1999: 2). İşsizliğin sosyal ve makroekonomik bir sorun olması 20. yy itibarıyla başlamaktadır. 1929 Ekonomik Buhranı ve Dünya Savaşları ile küresel bir sorun haline gelen bu kavramın, çözülemediği sürece devamında enflasyon, ekonomik durgunluk, resesyon ve benzeri makro ekonomik sorunlar ile hırsızlık, terör, uyuşturucu kullanımı, asayiş olayları gibi toplumsal sıkıntıları da tetikleyeceği söylenebilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (International Labour Organization-ILO) göre işsiz (ILO, 1982); belli bir yaşta, belli bir zaman diliminde:

- “iş olmayan”, ör. ücretli bir işte veya kendi işinde çalışmayan;
- “o sırada iş için uygun”, ör. belli bir zaman diliminde ücretli iş veya kendi işi için uygun;
- “iş arayan”, ör. belli bir zaman döneminde iş bulmak için belli girişimlerde bulunmuş tüm kişileri kapsamaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2009), işsizi “Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve daha yukarı yaştaki fertler işsiz nüfusa dâhildirler” şeklinde tanımlamaktadır. İşsizlik, söz konusu edilen zamanda çalışmayan, iş bulmak için çabalayan fakat iş bulamayan kişinin durumu olarak tanımlanmaktadır (Young, 1985: 5). Fakat bu tanım iş olanaklarının sınırlılığı nedeniyle iş aramaktan vazgeçmiş kişileri kapsamamaktadır. İş aramaktan vazgeçmiş kişilerin dâhil edilmesi durumunda işsizlik; bir toplumun çalışma ve ekonomi yaşamında işgücüne olan istemin, işgücü sunumunu karşılayamaması durumu olarak tanımlanmaktadır.

Kişi bakımından işsizlik, işten doğan gelirin kesilmiş olması durumudur. Toplum bakımından ise işsizlik üretici kaynaklardan biri olan işgücünün bir bölümünün kullanılamaması, boşa harcanması durumudur (Ataman, 1999: 14). Bu durum ülke ekonomisi açısından önemli kayıplara yol açarken çalışanlar açısından ise her an işsiz kalma korkusu yaratmaktadır.

Türkiye’de işsizlik olgusu, ekonomik ve sosyal yapı değişikliklerine bağlı olarak 1980’li yıllardan sonra hissedilen en temel problemlerden birini oluşturmaktadır. Bu dönemden itibaren işsizlik, yaşanan ekonomik krizlerle birlikte artış göstermiştir. 2000 yılında % 6,5 olan işsizlik oranı 2001 krizinden sonra % 10,3’e çıkmıştır. 2008 yılında yaşanan krizin ardından ise işsizlik oranı % 14 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2009). Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2017 yılı Mart döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 600 bin kişi artarak 3 milyon 642 bin kişi olmuş; işsizlik oranı ise 1,6 puanlık artış ile %11,7 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017). Yıllara göre Türkiye’de işsiz sayısı ve işsizlik oranları aşağıdaki tablodan takip edilebilir (TÜİK, 2018).

Tablo 1: Türkiye’de İşsizlik Oranları

Yıllar	15-64 Yaş	15-64 Yaş	Toplam İşsiz (bin)
	Erkek (%)	Kadın (%)	
2014	9,2	12,2	2.839
2015	9,4	12,9	3.039
2016	9,8	14	3.310
2017	9,6	14,4	3.454
2018	9,8	13,7	3.409

Kaynak: TÜİK, 2017; TÜİK, 2018; TÜİK, 2019

İşsizlik Türkiye’nin her dönem karşı karşıya kaldığı ancak son yıllarda gündemi oldukça meşgul eden en önemli sorunlardan biridir. Mevcut işsizlik sorunu giderilmeden işgücü piyasasına gün geçtikçe yeni işsizlerin katılması bu sorunun daha uzun süre devam edeceğinin bir göstergesidir. Ekonominin yeterince güçlü olmadığı ülkemizde istihdam ve işsizlik sorununun önemini ve özelliklerini belirleyen başlıca nedenler arasında, hızlı nüfus artışı, iç ve dış göçleri, yetersiz geliri, teknolojik gelişmeleri, bölgelerarası gelişme farklılıklarını, yatırım politikalarındaki olumsuzlukları ve eğitim politikasındaki sorunları sıralamak mümkündür (Gediz ve Yalçınkaya, 2000: 180). Bunların yanında istikrara kavuşamayan kentleşme, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, kamuda ve özel sektörde yatırım yetersizliği, işgücü niteliğinin sanayinin ihtiyaçlarına cevap verememesi, işgücünün vasıf seviyesi, faiz ve dış ticaret hadleri işsizliğin kapsamını genişletmektedir. Ayrıca hızlı teknolojik değişimler ve artan rekabet ortamında nitelikli işgücü gerekliliği, kapasite kullanım oranlarındaki yetersizlik, girişimcilere sağlanması gereken eğitim, kredi ve örgütlenme yetersizlikleri gibi çok sayıda faktör ülkemizde işsizliğin boyutunu artırmakta ve işsizlik sorununu karmaşıklştırmaktadır (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu, 2006: 92).

İşsizlik tüm dünya ülkeleri için önemli bir sorun oluşturmaktadır. ILO tarafından açıklanan yıllık Küresel İstihdam Eğilimleri raporunda, tüm dünyadaki işsiz sayısının 2006 yılında tarihsel olarak en yüksek düzeye ulaştığı belirtilmiştir. Raporda, dünyada çalışan insan sayısının artmasına karşılık işsiz sayısının 2006 yılında 195,2 milyona çıktığı, küresel olarak bakıldığında bunun anlamının işsizlik oranının %6,3 olduğu

vurgulanmıştır (ILO Basın Duyurusu, 2007: 1). Yeni yayınlanan bir ILO raporuna göre ise küresel işsizlik oranının 2017 yılında küçük bir artışla yüzde 5,7’den yüzde 5,8’e çıkması beklenmektedir ve bu da işsiz insan sayısında 3,4 milyonu bulan bir artış anlamına gelmektedir. ILO’nun (ILO: 2017) raporuna göre 2017 yılında işsiz sayısı küresel ölçekte 201 milyonun biraz üzerinde olacaktır. Ayrıca işgücündeki artış yaratılan iş sayısının önünde gittiğinden 2018 yılında buna 2,7 milyon işsiz daha eklenmesi beklenmektedir.

Tablo 2: İşsizlik Oranları ve Toplam İşsizlik: Eğilim ve Tahminler (2017-2019)

	İşsizlik Oranı (%)			İşsizlik (Milyon)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Dünya	5.6	5.5	5.5	192.7	192.3	193.6
Gelişmekte Olan Ülkeler	5.3	5.3	5.3	15.6	16.1	16.6
Yükselen Ülkeler	5.6	5.5	5.5	143.0	143.4	144.4
Gelişmiş Ülkeler	5.7	5.5	5.4	34.1	32.8	32.4

Kaynak: ILO, 2018: 64

Tablo 3: Güvencesiz İstihdam Oranları ve Toplam Güvencesiz İstihdam: Eğilim ve Tahminler (2017-2019)

	Güvencesiz İstihdam Oranı (%)			Güvencesiz İstihdam (Milyon)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Dünya	42.5	42.6	42.7	1391.3	1409.0	1426.4
Gelişmekte Olan Ülkeler	76.5	76.4	76.4	211.8	218.5	225.3
Yükselen Ülkeler	46.2	46.2	46.3	1122.8	1134.0	1144.8
Gelişmiş Ülkeler	10.0	9.9	9.9	56.7	56.5	56.3

Kaynak: ILO, 2018: 65

Tablo 4: Çalışan Yoksulluğu Oranları ve Toplam Çalışan Yoksulluk: Eğilim ve Tahminler (2017-2019)

	Çalışan Yoksulluğu Oranı (%)			Çalışan Yoksulluk (Milyon)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Dünya	27.2	26.2	25.3	731.1	712.6	695.2
Gelişmekte Olan Ülkeler	68.6	67.5	66.3	186.8	189.5	192.1
Yükselen Ülkeler	22.5	21.5	20.5	544.2	523.1	503.1

Kaynak: ILO, 2018: 65

1.1.4. İşsizlik Türleri

Herhangi bir ekonomide üretim faktörlerini oluşturan bileşenlerin tümünün üretim sürecine dâhil edilmesi tam istihdamı ifade ederken tamamının kullanılamaması durumu da eksik istihdamı ifade etmektedir. Üretim faktörlerinin en önemlilerinden biri olan emek faktörünün üretim süreci haricinde kalması sonucu ortaya çıkan durum da işsizlik durumudur. Kavramsal bir tanımlamayla ise işsizlik, “çalışabilecek çağda olup çalışmak isteyen ve çalışmaya engel bir durumu olmayan kişilerin iş bulamaması durumudur” (Seyitoğlu, 1999: 294). Daha önce de ifade ettiğimiz başka bir kavramsal tanımlamayla ise işsizlik, “çalışma isteği ve çabası olduğu halde iş bulamadığından dolayı çalışamayan çalışabilecek yaştaki bireylerin kendi beceriksizliklerinden değil, ekonomi yönetiminde etkili olan kişilerin beceriksizliğinden kaynaklanan toplumsal merkezli bir olgudur” (Gök, 2004: 34).

Bir ülkede çalışabilecek durumda olan ve çalışmak isteyen kişilerin bir bölümünün işinin olmamasına “işsizlik”, bu durumda olan kişilere de “işsiz” denilmektedir. Bu tanımlamada dikkat edilmesi gereken husus işsizliğin, çalışabilecek durumda olan bireylerden bir kısmının çalışmamayı tercih etmelerinden ve bundan dolayı da iradi işsiz olmalarından kaynaklanan bir durum olmamasıdır. Tam tersine burada dikkat edilmesi gereken hususa göre işsizlik, çalışabilecek durumda olan kişilerin bir bölümünün çalışmak istedikleri halde iş bulamamalarından ve dolayısıyla da gayri iradi işsiz olmalarından kaynaklanmaktadır (Ünsal, 2007: 12).

İşsizlik yapısından ötürü farklılıklar göstermektedir. İşsizliğin yapısındaki bu farklılıklar bireylerin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, etnik kökeni gibi farklılıklar yüzünden olabileceği gibi, işsizliğin coğrafi dağılımına, mesleklere ve işsizliğin süresine göre veya ülke ya da dünya konjonktüründeki değişikliklere göre de farklılıklar gösterebilir. İşsizlikle ilgili bu farklılıklar işsizliğin çeşitli türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bekiroğlu, 2010: 46).

İşsizlik genelde açık ve gizli işsizlik diye iki grupta sınıflandırılmaktadır. Açık işsizlik, çalışma niyeti ve çalışma gücü olan insanların çalışacak iş bulamamasıdır (Zaim, 1997: 100). Kısaca kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyacı olan parayı elde etmek üzere yapacağı bir işinin olmaması durumu olarak tanımlanabilir. Gizli işsizlikte ise iş aranmasının söz konusu edilmemesine rağmen işsizlik söz konusu edilmektedir. Yani bazı işçiler işe gitmese bile üretim miktarında bir değişiklik olmamaktadır. Diğer bir deyişle, bazı çalışanların üretime katkısının sıfır olduğu bir durum söz konusudur (Parasız, 2000: 210-211). Başka bir deyişle, bir kişinin görünürde işsiz olmamasına rağmen gerçekte üretime hiçbir katkısının olmaması durumuna “gizli işsizlik” denir (Yıldırım ve Özer, 2006: 350). Yukarıda da değinildiği gibi, işsizliğin genelde açık ve gizli işsizlik diye iki grupta sınıflandırılmasına rağmen mevsimlik işsizlik, yapısal işsizlik, teknolojik işsizlik, doğal işsizlik, iradi işsizlik ve gayri iradi işsizlik gibi farklı işsizlik türleri vardır.

1.1.4.1. Mevsimlik İşsizlik

Mevsimlik iş için Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne bakıldığında “bir mevsim süresince, bir mevsim için mevsimden mevsime olan iş” anlamında olduğu görülmektedir (www.tdk.gov.tr). Mevsim kavramı hukuki açıdan incelendiğinde ise sözlük anlamının ötesinde bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Mevsimlik işlerde çalışma faaliyeti genellikle yılın belirli bir döneminde yapılmaktadır. Tüm yıl boyunca çalışılabilmekle birlikte yılın belirli dönemlerinde çalışma faaliyetinin yoğunlaştığı işyerlerinde yapılan işlere mevsimlik işler denilmektedir (Alpagut, 1998: 103). Yani yılın belirli dönemlerinde tam randımanla faaliyet gösteren, diğer devrelerinde çalışan sayısını azaltan veya faaliyetlerini işin türüne göre uzun veya kısa olarak tamamen tatil eden işyerlerinde yapılan işlere mevsimlik iş denir (Saymen, 1954: 252). Bir diğer tanımlamaya göre ise mevsimlik iş deyince düzenli bir şekilde yılın belli bir döneminde

işyerinde faaliyetin arttığı işler (mevsimlik iş) veya yalnızca belli bir dönemde çalışılan işyerlerinde (mevsimlik işyeri) yapılan işler anlaşılmaktadır (Eyrenci, 2005: 71). Yani mevsimlik işlerde, faaliyetler ya sadece o işle ilgili mevsim döneminde ortaya çıkmakta ya da yıl boyunca faaliyette bulunmakla birlikte mevsim döneminde ciddi bir yoğunlaşma yaşanmaktadır. Mevsimlik işlerde sözü edilen bu durum her mevsim döneminde düzenli olarak tekrar ettiği için mevsimlik çalışma önceden kestirilebilen bir iş döneminde yapılıyor denilebilmektedir (Narmanlıoğlu, 1998).

Bir işin mevsimlik bir iş olarak kabul edilebilmesi için yapılan işin niteliği gereği sadece yılın belirli mevsimlerinde yapılabilen ve işlerin yoğun olduğu mevsimlerle durgun mevsimler arasında istihdam hacmi bakımından çok büyük farklılıklar olan bir iş olması gerekmektedir (Başterzi, 1996: 67). Mevsimlik işte işin ortaya çıkması veya yoğunlaşması her yıl düzenli bir şekilde aynı dönemde tekrarlandığı için, işgücüne her sene aynı dönemde ihtiyaç duyulmaktadır. Yani normal çalışma düzeni bu şekildedir (Yıldız, 2010). Mevsimlik işi tanımlarken kullanılan ‘yılın belli bir dönemi’ ifadesi ise en geniş anlamıyla yaz dönemi ve kış dönemi olarak ayrılmaktadır. Genel olarak bir çalışma döneminin en fazla 6 ay olabileceği, 9-10 aylık çalışma sürelerinin mevsimlik değil aralıklı çalışma olabileceği kabul edilmektedir (Taşkent, 2010: 228-236). Ancak Yargıtay kararlarında 8 ay süren çalışmaların da mevsimlik iş kapsamında kabul edildiği görülmektedir. Mevsimlik işlerin her yıl düzenli bir şekilde tekrarlanma özelliği, mevsimlik işleri geçici bir ihtiyacı gidermek için yapılan işlerden ayırmaktadır (Bülbül, 1987).

Mevsimlik işlerin en yoğun olduğu faaliyetlerin başında tarımsal faaliyetler gelmektedir (Tunçay, 2010: 32-35). Hatta çoğu zaman mevsimlik işçiler denildiğinde akılda ilk oluşan olgu mevsimlik tarım işçileri olmaktadır. Türk Dil Kurumunun (TDK) ‘Mevsimlik işçi: Genellikle tütün, pamuk veya fındık hasadı sırasında çalıştırılan geçici işçi’ (www.tdk.gov.tr) şeklindeki mevsimlik işçi tanımı da buna işaret etmektedir.

Bir tarım toplumu olan Türkiye’de kapitalizmin şehirlerden sonra ülkenin kırsal bölgelerinde de gelişmesiyle birlikte mevsimlik tarım işçileri ortaya çıkmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Çukurova Bölgesine pamuk işçiliği için gelmelerinden sonra tüm Türkiye’de bilinir olan mevsimlik tarım işçileri günümüzde neredeyse ülkenin her yerinde her türlü ürünün yetiştirilmesi ve hasat edilmesinde çalışmaktadır. Özellikle 1950’li yıllarda makineleşmeyle birlikte tarım gelişmiş ve daha geniş arazi ekilmeye

başlanmıştır. Bu dönemde şehirlere göç etmeyen ve ekip dikecek yeterli toprağı olmayan veya toprağını işleyecek maddi gücü ve imkânı olmayan insanlar başta Çukurova Bölgesi olmak üzere çalışabilme imkânı olan ülkedeki hemen hemen her yere geçici olarak gitmek zorunda kalmıştır. Fakat zamanla gidenlerin bir kısmı gittikleri yerlere yerleşerek bir yandan mevsimlik işçiliğı sürdürürken diğ er yandan oralaradaki yaşamı dönüştürmüştür (Çınar, 2014).

Türkiye’de ticari tarımla birlikte mevsimlik işgücünün yaygın olarak görüldüğü ilk yer Çukurova olmuştur. Bu nedenle, mevsimlik tarım işçiliğıyle ilgili iş ilişkileri, yeni yaşam şekilleri, bu işlerle alakalı ilk yasal düzenlemeler ve varlığını bugün bile sürdüren bazı sorunlar doğal olarak ilk kez buralarda ortaya çıkmıştır. Kapitalist üretim yapısının kırsal alanda etkinliğinin artmasıyla mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanlara farklı bölgeler ve farklı kesimler de eklenmiştir. Geldikleri ve çalıştıkları yerler farklı olsa da mevsimlik tarım işçilerinin sorunları hep benzer sorunlar olmuştur. On dokuzuncu yüzyıldan bu yana yoksul ve ucuz işgücü olarak tarımsal üretimde çalışmayı sürdürmektedirler (Çınar, 2012: 1).

Geçmişte bazı yıllarda, özellikle de ekilen arazinin geniş ve verimin yüksek olduğu yıllarda tarım sektöründe çalışacak işçi bulma zorluğu yaşanmıştır. Bu nedenle, çok geniş bir alanın ekildiğı Adana’da işgücü ihtiyacını karşılayabilmek ve işçi kıtlığı sorununu çözebilmek için amele talimatnamesi düzenlenmiştir. Çalışma koşullarını düzenlemek ve iş ilişkilerinde ortaya çıkabilecek her türlü soruna çözüm bulmak amacıyla hazırlanan bu belgenin uygulanıp uygulanmadığı bilinmiyor (Toprak, 1997: 9-10). Fakat bu girişim, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yaşamlarında ortaya çıkan sorunlara karşı bazı düzenlemelerin yapıldığını ortaya koyması açısından önemlidir.

Mevsimlik tarım işçilerinin geldikleri yerler de farklıydı. Mevsimlik işgücü göçünün en yoğun olduğu Adana’ya işgücünün çoğunlukla ş ark vilayetlerinden, Antep, Maraş, Sivas, Niğde ve civarından, Kayseri, Konya taraflarından, Antakya ve Lazkiye’den geldiğı söylenmiştir. O sıralarda Orta Anadolu’daki tarım yapılabilecek alanların verimsiz olması nedeniyle de bu bölgeden mevsimlik göç olmuştur (Toprak, 1997: 8-9).

Bu dönemde Adana’ya pamuk tarımında çalışmak için gelen mevsimlik tarım işçileri üzerine araştırma yapan Şeker’in belirttiğine göre, işçilerin çoğı Güneydoğu Anadolu Bölgesinden çalışacakları yerlere kamyonlarla gelmektedir. İşçilerin tamamına

yakını yanlarında getirdikleri çadırlarda kalmaktadır. Çadırların kurulduğu yerler çoğunlukla içme suyuna uzak olmaktadır. Çadır yerlerinin oldukça sağlıksız olduğu ve sivrisinekler yüzünden sıtma başta olmak üzere çeşitli salgın hastalıkların görüldüğü belirtilmiştir (Şeker, 1986: 111-113).

Yine pamuk üretiminin yoğun olduğu merkezlerinden biri olan İzmir-Aydın ovalarına mevsimlik işçi olarak gelenler genellikle iç Ege'nin dağlık yerlerinden gelmişlerdir. Trakya'da ise Çingenelerin mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştırıldığı belirtilmiştir (Akbiyık, 2008: 230).

Manisa'da yapılan bir çalışmada belirtildiğine göre oraya çalışmak için gelen mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğu oraya yakın olan çevre illerden gelmektedir (Karacan, 1991: 34).

Diğer bir çalışmaya göre, Bafra'da kentlerde yaşayan işsizlere ek olarak bir de kasabadaki marjinal işlerde çalışan Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen göçmenler de tarımsal işlerde ücretli işgücü olarak çalışmaktadır. Çalışmayı yürüten Ecevit'in belirttiğine göre Bafra bölgesinde mevsimlik tarım işçiliğinde bazı değişimler görülmektedir. Bu değişimlerden birisi, daha önce yakın dağlık yerlerden ve komşu köylerden kasabaya çalışmaya gelen işçiler daha çokken, artık kasabadan köylere gününbirlik olarak çalışmaya giden işçilerin daha çok olmasıdır (Ecevit, 1999: 207-208).

Mevsimlik tarım işçiliğiyle ilgili olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde mevsimlik tarım işçisi göçünün en önemli kaynağının Güneydoğu Anadolu bölgesinin olduğu söylenebilir (Geçgin, 2009: 15; Özbekmezci ve Sahil, 2004: 266; Yıldırak, vd. 2003: 44-47). Hatta Güneydoğu Anadolu bölgesinden başka illere çeşitli nedenlerle göç edenlerin hatırı sayılır bir bölümünün de mevsimlik tarım işçiliği yaptığı söylenebilir. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik olarak yapılan bir araştırmada, işçilerin doğum yerleri ve yaşadıkları yerler ayrı ayrı sorulunca, önemli bir çoğunluk doğum yerinin Güneydoğu Anadolu bölgesi olduğunu belirtirken yaşadıkları yerlerin Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, Hatay'ın Dört Yol ilçesi olduğunu söylemiştir (Geçgin, 2009: 15).

Sonuç olarak Türkiye'de işleyecek toprağı olmayan veya az toprağı olan ailelerin yaşadıkları köylerde, kasabalarda veya başka yerlerde tarımsal üretimin işgücü kaynaklarını oluşturdukları ortadadır (Yıldırak, vd. 2003: 63-76).

Bazı mevsimlerde doğal koşullar veya sosyal olaylar yüzünden ekonomik faaliyetin yavaşlaması nedeniyle üretimin azalması “mevsimsel işsizliği” ortaya

çıkarmaktadır (Unay, 2001: 350). Turizm, inşaat ve tarım gibi işkollarında, üretim düzeyi ve buna bağlı olarak da işsizlik oranı mevsimsel olarak dalgalanma gösterir. Bu tip işkollarında, üretimin mevsimsel olarak arttığı dönemlerde çalışma imkânı bulan kişilerin önemli bir kısmı, daha sonraki dönemde işlerini kaybederler ve üretim düzeyi izleyen dönemde tekrar artana kadar işsiz kalırlar. Bu tür işsizliğe “mevsimsel işsizlik” denir (Ünsal, 1999: 54). Gelişmiş ve dolayısıyla sanayi üretim hacmi yüksek olan ülkelerde mevsimsel işsizlik, genellikle mal talebiyle ilgili değişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu durum sınai üretimin yapısı ile ilgilidir. Ekonomisi tarıma dayalı olan azgelişmiş ülkelerde ise mevsimsel işsizlik, gelişmiş ülkelerin aksine malın talebi ile değil arzı ile ilgilidir ve üretimdeki mevsimsel değişimlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu durum tarımsal üretimin yapısı ile ilgilidir (Zaim, 1997: 179).

1.1.4.2. Yapısal İşsizlik

Ekonomik sektörler arasında ortaya çıkan yapısal değişikliğin yol açtığı bir işsizlik türüdür. Örneğin tarıma dayalı bir ekonomide sanayileşmeyle birlikte tarım sektörü istihdam gücünü kaybetmeye başlar ve tarım kesiminden sanayiye doğru bir kayma olur. Bu kaymayla birlikte daha önce tarım sektöründe işi olanlar sanayi sektöründe kısa sürede iş bulamayabilir ve geçici de olsa işsiz kalabilir. Bir ekonomide yapısal değişimler olduğunda bir kısım endüstrilerde işgücü kategorilerinde ve bölgelerinde bazı gelişmeler olurken diğer kategorilerde ve bölgelerde gerileme olabilmektedir. Bu durumda daralma görülen sektörlerde ortaya çıkan işgücü arz fazlası ve genişleme görülen sektörlerde ortaya çıkan işgücü talebi fazlası bir dengesizliğe yol açmaktadır. Doğal olarak işgücü daralan-gerileyen sektörlerden genişleyen sektörlerle doğru bir kayma gösterecek, fakat doğal olarak kısa sürede aralarında bir uyum gerçekleşmeyecek ve ortaya bir işsizlik hâli çıkacaktır (Oktay, 2002: 191). Toplumların yapısında ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişiklikler ve uygulamadaki farklılaşmalar da yapısal işsizliğe yol açabilmektedir (Zaim, 1997: 188-189). Devlet tarafından uygulanan istihdam politikası, asgari ücret kanunları ve sendikaların endüstrinin etkinliğini kaybetmesine yol açması gibi etmenler ciddi şekilde yapısal işsizliğe yol açabilir (Yıldırım ve Karaman, 2001: 312).

1.1.4.3. Teknolojik İşsizlik

Üretim yaparken emeğin yerine makineler kullanılmaya başlandığı zaman işgücüne olan talep azaldığı için ortaya çıkan işsizlik türüne teknolojik işsizlik denilmektedir (Pekin, 2007: 108). Teknolojinin ilerlemesine paralel bir şekilde, zamanla işgücünün yerine makinenin geçmesi verimi artırabilir (Unay, 1996: 210). Yani emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçilmesi verimin artmasına sebep olmakla birlikte işsizliğin de artmasına sebep olabilir. Bu yeni üretim tekniklerinde daha az işgücü kullanımı gerektiğinden daha önce iş sahibi olan kişilerden bir kısmı işsiz haline gelmektedir (Uluatam, 1998: 329). Teknoloji ve teknik bilgi kapasitesine sahip olan ülkeler, teknolojik ilerleme nedeniyle işsiz kalan işgücüne yeni sektörler yaratarak yeni iş olanakları sağlayabilmektedir. Bu nedenle, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde görünmekle birlikte, teknolojik işsizliğin etkileri doğal olarak az gelişmiş ülkelerde daha ciddi boyutlarda olmaktadır (Kocaoğlu, 1997: 15).

1.1.4.4. Doğal İşsizlik

Doğal işsizlik kavramı 1986 yılında M. Friedman tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Bir ülkede uygulanan ekonomi politikaları ile giderilemeyen işsizlik türüne doğal işsizlik denilmektedir. Doğal işsizlik enflasyon oranını artırmadan sürdürülebilir en düşük işsizlik oranıdır. Doğal işsizliği belirleyen faktörler olarak, nüfusun yapısı, farklı sektörlerin büyüme özellikleri, asgari ücret uygulamaları ve işsizlik sigortaları uygulamaları gösterilebilir (Unay, 2001: 351).

1.1.4.5. İradi İşsizlik

Çalışma gücü olan kişilerin, çalışma istek ve arzusunda olmamaları nedeniyle oluşan işsizlik türüne iradi işsizlik denilmektedir (Eyüboğlu, 2003: 13). Yani iradi işsizlik, birey özgürlüğü ve çalışma özgürlüğünün olduğu toplumlarda çalışma gücü, ücret koşulları veya çalışabilme olanağı olduğu halde kendi arzusuyla çalışmak istemeyenlerin oluşturduğu işsizliktir.

1.1.4.6. Gayri İradi İşsizlik

Gayri iradi işsizliğe iş bölümü ve uzmanlaşmanın ileri boyutlarda olduğu ekonomilerde daha sıklıkla rastlanmaktadır. Bu işsizlik türünde iradi işsizliğin aksine, işsiz olan kişi kendi isteğiyle bu duruma düşmüş olmadığı için, işsizlikten kurtulması da kendi çabalarına bağlı olmamaktadır. Gayri iradi işsizler piyasada geçerli olan cari ücret düzeyine ve mevcut olan iş kollarına razı olsalar bile yine de iş bulamamaktadırlar (Bekiroğlu, 2010: 53-54).

1.1.5. Türkiye’de Yoksulluk ve İşsizlik Sorunu

Hızlı ve baş döndürücü değişimlerin sonucunda ortaya çıkıp 1980’lerde etkisini hissettiren ve toplumsal yaşamda ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal sonuçları olan küreselleşme söylemi ve olgusuyla birlikte yoksulluk sorunu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere karar alıcıların hepsinin gündemine girmiştir. Aynı dönemde az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik krizlere çözüm bulmak amacıyla ortaya konulan programlar, makroekonomik dengeleri sağlamak için toplum üzerinde önemli sonuçları görülen mali kısıtlamalara yol açmıştır. Bu sözü edilen yeni düzenlemeler toplumsal gelir paylaşımını yeniden şekillendirmiş ve toplumda en önemli gelir kaybı sabit gelirli ve tarımla uğraşan küçük üreticilerde görülmüştür (Dominelli, 1999).

Türkiye’deki yoksullukla ilgili yazın incelendiğinde, yoksullukla mücadele yöntemleriyle ilgili yazının, yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesi sorunlarına kıyasla daha az yer tuttuğu görülmektedir (Önder ve Şenses, 2011: 13). Türkiye’de yoksullukla mücadele önlemlerinin hazırlanıp uygulanmasında yoksulluk görüntüsünün önemli ölçüde göz ardı edilmesi önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Ülkemizde yapılmış olan çalışmalarda ortaya konan yoksulluk görüntüsü ile yoksullukla mücadele programları arasındaki en temel tutarsızlık toplam yoksulluk içerisinde önemli bir yer tutan kırsal yoksulluğun ihmal edilebilmesidir. Gerek mutlak gerekse göreceli yoksulluk tanımlarına göre oransal olarak ülke ortalamasının çok üzerinde seyrettiği görülen kırsal yoksulluğun bu programlar tarafından yeteri kadar önemsenmemesi önemli bir tutarsızlıktır (Önder ve Şenses, 2011: 14). Adaman ve Bulut (2007)’a göre, aynı bağlamda genellikle önemsenmeyen bir diğer uyumsuzluk ise başta yoksullukla

mücadele programlarını hazırlayanlar olmak üzere yoksul kesimlerin dışında kalan paydaşların yoksulluk göstergesi olarak gelir düzeyi üzerine odaklanmalarına karşın yoksulların yer yer gelir-dışı faktörleri ön plana çıkarmalarıdır. Dünya Bankası (WB) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmış olan yoksulluk çalışmalarına bakıldığında Türkiye'deki yoksulluk düzeyinin oldukça ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından son yayınlanan 2016 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre Türkiye'nin insani gelişme endeksi 0.767'dir ve yüksek insani gelişmişlik sıralamasında 71. sırada yer almaktadır.

İnsani gelişme endeksi hesaplanırken birçok faktör dikkate alınmaktadır. Örneğin, okullaşma oranı, bebek ölüm oranları, eğitim ve sağlık harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) içindeki payı gibi çeşitli faktörler bu endeksi etkiler. İnsani Gelişme Raporuna göre, Türkiye'nin üst sıralarında Gürcistan (70. sırada), İran (İslam Cumhuriyeti) (69. sırada), Küba (68. sırada), Sırbistan (66. sırada), Kosta Rika (66. sırada), Trinidad ve Tobago (65. sırada), Mauritius (64. sırada), Seyşeller (63. sırada), Antigua ve Barbuda (62. sırada), Panama (60. sırada) gibi ülkeler yer almaktadır. Türkiye'den daha az insani gelişme endeksine sahip olan ülkeler ise, Venezuela (Bolivar Cumhuriyeti) (71. sırada), Sri Lanka (73. sırada), Saint Kitts ve Nevis (74. sırada), Arnavutluk (75. sırada), Lübnan (76. sırada), Meksika (77. sırada), Azerbaycan (78. sırada), Brezilya (79. sırada), Grenada (79. sırada), Bosna-Hersek (81. sırada)'dır. Türkiye'nin 0,767 değerindeki insani gelişme endeksi ile AB ortalaması olan 0,867'lik oranın altında kalmış olduğu görülmektedir. Türkiye'nin derecesine en yakın AB ülkeleri ise 56. sırada olan Bulgaristan ile 50. sırada olan Romanya'dır (UNDP, 2016).

Uluslararası karşılaştırmalara bakıldığında yoksulluk göstergeleri bakımından pek iç açıcı bir durumda olmadığı görülen Türkiye, gelir dağılımının son derece adaletsiz olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede de yoksulluk sorunun en önemli sorunlardan biri hâline geldiği görülmektedir. Bir taraftan gelir dağılımındaki adaletsizlik, diğer yandan milli gelirin paylaşımındaki düşüklük, başarısız politikalar ve son yıllarda arka arkaya karşılaşılan ekonomik krizler, yoksulluğun boyutunu daha da şiddetlendirirken acil önlem alınmasını öncelikli bir hale getirmiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011).

Diğer yandan Türkiye'nin nüfusu hızlı bir şekilde arttığı için ve bu hızla artan nüfusa istihdam olanakları yeteri kadar yaratılamadığı için Türkiye istihdam yetersizliğinden kaynaklanan bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Başka bir ifade ile Türkiye'deki işsizliğin nedeni, ekonomik kalkınma süreci içinde hızlı nüfus artışıyla kentleşmenin beslediği işgücü arz ve talep artışları arasındaki dengesizliktir. Ülkemizde işsizlik olgusunun, genellikle istihdam içinde farklı şekiller alarak fakirlik, yetersiz gelir, çalıştığı halde asgari gelir elde edemeyen ve milli gelire katkı yapmayan yapay istihdam biçimleri şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir (Bilgin, 2003: 138-139).

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'de işsizlik, daha çok hızlı nüfus artışı, genç nüfus oranının yüksekliği gibi demografik unsurlarla ilişkilendirilmektedir. Ancak bunlara ilaveten, iç göç ve kentleşmenin neden olduğu eğitim ve bölgesel dengesizlik eğilimleri de işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca Türkiye gibi henüz geçiş sürecini yaşayan bir ekonomide, piyasa ekonomisi mantığının rekabet kavramı ile desteklenememesi ve özel sektör yatırım seviyesinin yetersiz kalması gibi nedenler işsizliğin yapısal bir sorun olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008: 50).

1.1.6. Türkiye'de Mevsimlik İşsizlik Problemi

Yukarıdaki satırlarda turizm, inşaat ve tarım gibi işkollarında, üretim düzeyinin ve buna bağlı olarak da işsizlik oranının mevsimsel olarak dalgalanma gösterdiğinden bahsedilmiştir. Bu tip işkollarında, özellikle de tarım işkolunda, tarım üretiminin mevsimsel olarak arttığı dönemlerde iş bulabilen kişilerin hatırı sayılır bir kısmı, daha sonraki dönemde işlerini kaybetmekte ve dolayısıyla mevsimsel işsiz olmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri aynı yıl içinde birbirinden farklı yerlere çalışmaya gidebilmektedir (Akbiyık, 2008: 220-238). Üretilen tarım ürünlerinin hasatıyla ilgili gerekliliğe göre değişik yerlerde ihtiyaca göre belirli bir süre çalıştıktan sonra ancak yılda birkaç ay evlerinde kalabilmektedirler (Geçgin, 2009: 3-39). Her bölgenin çalışma ve yaşama koşullarının değişiklik gösterebilmesine karşın çalıştıkları bölgeler arasında sözü edilen açılardan çok büyük farklılıkların olduğu söylenemez. İşçilerin bazıları bir yıl içinde farklı yerlerde çalışırken bazı işçiler sadece bir yerde çalışıp yılın kalan döneminde işsiz kalabilmekte ya da kentsel alanlarda geçici işlerde çalışabilmektedirler (Özbekmezci ve Sahil, 2004: 261-274).

İşsizlik, mevsimlik tarım işçilerinin en çok yakındıkları konuların başında gelmektedir. Çünkü işsizlik mevsimlik tarım işçilerinin en sık karşılaştığı çok ciddi bir sorundur ve bu sık sık karşılaşılan işsizlik baskısı işçilerin daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olmalarına yol açmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları bu yoğun işsizlik ve bazen yıl içinde çalıştıkları birkaç ayda elde ettikleri gelirle bütün yıl boyunca geçinmek zorunda olmaları ailelerin çocuk ve yaşlı üyeleri de dâhil hepsinin mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmalarını gerektirmektedir. Bazen de çocuklar ve gençler yakın akrabalarıyla birlikte çalışmaya gidebilmektedir (Çınar ve Lordoğlu, 2010).

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak için gittikleri yerlerde eğer onlara iş ayarlayan aracıları yoksa işsiz kalma olasılıkları da vardır (Tekeli ve Erder, 1978). Böyle bir olasılık şüphesiz ki işçilerin başlarına gelebilecek en kötü durumlardan bir tanesidir. Çünkü bazı işçiler memleketlerindeyken ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanırlar ve mevsimlik işlerden kazandıkları parayla hem bu borçlarını öder hem de çalıştıkları birkaç ayda kazanabildikleri parayla işsiz kaldıkları aylardaki geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Bu yüzden bulabildikleri mevsimlik işlerdeki çalışma ve yaşama şartları kötü de olsa çalışmak zorunda kalabilirler ve sonuçta kendilerini dışlanmış hissedebilirler.

1.1.7. Sosyal Dışlanma

1.1.7.1. Sosyal Dışlanmanın Tanımlanması

Sosyal dışlanmanın oldukça yeni bir kavram olması nedeniyle genel kabul görmüş bir tanımı yoktur. Her ne kadar ilk başlarda birey ve toplum arasındaki bir bozulmayı içeren bir kavram olarak kullanılsa da sosyal dışlanmanın basit olmayan çok yönlü ve karmaşık bir anlamı vardır. Bu nedenle karmaşık ve içinde birçok unsuru barındıran bir kavramı tanımlamak zor ve risklidir. Ancak genel olarak sosyal dışlanma kavramı, toplumun bir parçası olma ve topluma uyum sağlama anlamına gelen sosyal bütünleşmenin tam tersi olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanma, ana akım toplumdan gelen bireylerin ve grupların ayrılması anlamına gelmektedir (Commins, 2004; Moffatt ve Glasgow, 2009). Sosyal dışlanma bazı çalışmalarda yoksulluk ve eşitsizlikle birlikte değerlendirilirken bazı çalışmalarda sosyal ayrışma ve toplumsal

bağların kopmasıyla ilişkilendirilmektedir. Sosyal içermenin karşıtı olarak kullanılan sosyal dışlanma marjinallik, ötekileştirme ve damgalama gibi çeşitli kavramlarla eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır (Goffman, 2018: 30). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı kadarıyla sosyal dışlanma kavramı sosyal bütünleşmenin tam tersi olarak kullanıldığında kişinin içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesi için gerekli olan temel gereksinimlerden yoksun olduğunun ifade edilmesi amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Genel olarak sosyal dışlanmanın dar ve geniş olmak üzere iki şekilde tanımlanıp kullanılabilen bir kavram olduğu konusunda bir fikir birliğinin olduğu görülmektedir. Sosyal dışlanma dar olarak gelir yoksulluğuyla eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir ve özellikle işgücü piyasasından dışlanmış insanlara, yoksul, yoksun olup düşük ücretli çalışan insanlara atıfta bulunmaktadır. Sosyal dışlanma geniş olarak vatandaşların veya grupların içinde yaşadıkları toplumun politik, sosyal ve ekonomik işleyişiyle ilgili karar alma süreçlerine katılamamalarına atıfta bulunmaktadır. Sosyal dışlanma, yoksulluk, gelir eşitsizliği, yoksunluk veya istihdam eksikliğinden çok daha fazlasını ifade etmektedir (Tsakloglou, 2002: 211-212).

Gücü olan istediğini alır atasözü, çağlar boyunca insanların kullandığı bir atasözü olmuştur. Bu cümle, insanların ilkel olduğu zamanlar için bağlamsal olarak doğrudur ve daha zayıf olan kesimleri kazanmak ve fethetmek isteyen o zaman için en güçlü kişiydi. Küresel olarak uygarlıklar tarım ekonomisi ile büyümeye başladı ve o dönemde tarım çalışanları üzerinde toprak ağaları hâkimiyeti vardı. Hanedan döneminde de benzer uygulama kanıtları vardı. Şaşırtıcı olan, zaman geçtikçe uygarlıklar toplumsal sorunlar ve vahşetleri bir nesilden diğerine taşıdı ve sonunda bilgi çağının başlangıcına doğru dünya topluluğunun bu tür sosyal meseleleri sosyal dışlanma olarak kavramalarını sağladı. Günümüzde de sosyal dışlanmanın her zaman hissedilme durumunun varlığı yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Bugün de köyler ve kırsal mezralar kentsel alanlardan dışlanır, okur-yazar olmayanlar dünyanın geri kalanından dışlanır, kadınlar erkeklerden daha fazla dışlanır ve istismar edilip sömürülür, eğitilmiş ve eğitimsiz genç işsizliği yabancılaştırılır. Sosyal dışlanma herhangi bir biçimde bir dizi bireyi etkileyerek ekonomik büyümeyi etkiler ve böylece ulusal israfa neden olur. Günümüzde hemen hemen tüm ülkelerde kaynaşma konusu günden güne daha çok tartışılmaktadır (Mohanty, 2014).

Günümüzde sosyolojinin önemli kavramlarından biri haline gelmiş olan sosyal dışlanma kavramının kökeni Fransız sosyologlarına dayanmaktadır. İlk kez 1960'lı yıllarda kullanıldığı ifade edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik gelişme dönemlerinde sosyal dışlanma sorunundan yaygın olarak söz edildiği görülmemiştir. 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz neticesinde bu kavram yavaş yavaş tüm ülkelerin dikkatini çekmeye başlamıştır. 1974 yılında Fransa'da sosyal işlerden sorumlu bakan olan Rene Lenoir, Fransız halkının onda birinin içinde yaşadığı toplumdan dışlanmış olduğunu söylemiştir (Silver, 1994: 531). Lenoir'ın dışlanmış olarak belirttiği Fransız halkının onda birini oluşturan bu insanlar, sanayi toplumunun getirmiş olduğu kurallara uymakta da zorlanmaktadır (Bombongon, 2010: 5).

1980'li ve 1990'lı yıllarda sosyal dışlanma kavramının Fransa'nın dışında İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin siyasal söylemlerinde de kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde İngiltere'nin 1997 yılında sosyal dışlanmayı önemli bir politika konusu haline getirdiği anlaşılmaktadır. İngiltere'de, belirli grupların karmaşık sorunlarına bölümler arası bir yaklaşım sağlamak için Sosyal Dışlanma Birimi - Social Exclusion Unit (SEU) oluşturulmuş ve başlangıçta evsiz barksızlar, okulu asanlar, okuldan dışlananlar, genç gebeler, eğitim görmeyen gençler ve istihdam ya da beceri eğitimi üzerine odaklanılmıştır.

SEU'ya göre sosyal dışlanma; insanlar ya da bölgelerin işsizlik, zayıf beceriler, düşük gelirler, kötü konutlar, yüksek suç ortamları, kötü sağlık ve ailenin dağılması gibi birbiriyle bağlantılı problemlerin bir birleşiminden mustarip olduğunda neler olabileceğiyle ilgili olarak kısaltma halinde kullanılan bir terimdir (SEU, 1997).

Bu tanım, sistematik olmayan bir şekilde sunulan öznel reaksiyonlara dayansa da yani izlenimci olsa da, hükümetin ele aldığı sorunun çok boyutlu karakterini yakalamaktadır. Ancak bu önemli alanda hükümet politikasının etkinliği uygun veriler olmadan değerlendirilemez; bu da sosyal dışlanmanın ilgili göstergelerini artırır. 1998-99 yılları arasında akademik, politika ve düşünce kuruluşları çevrelerinde yapılan tartışmalar, mevcut istatistiklerden Yeni Politika Enstitüsü'nün (YPE) *İngiltere'de Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma* ve İngiliz Hükümeti'nin *Herkes için Fırsatlar* dizisi diye anılan iki adet dizi göstergenin üretilmesine neden oldu. Hükümet ayrıca çocuk yoksulluğunu belirli ara hedeflerle ortadan kaldırma taahhüdünde bulundu. Avrupa Birliği (AB), 2000 yılındaki Lizbon Zirvesi'nde ve 2001'de Nice'te belirlenen bazı

kriterlerle birlikte her üye ülkenin sosyal içermeye ilişkin iki yılda bir ulusal eylem planı hazırlaması şartıyla, yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı sosyal politikasının kalbine yerleştirdi. Nice kriterleri, belirli bir dışlanma riski altındaki savunmasız gruplara yönelik özgün bir referans içermektedir. Avrupa Birliği (AB), aynı zamanda, ulusal düzeyde uygun ‘üçüncül’ göstergelerin geliştirilmesini önerirken dışlanmaya ilişkin ‘birincil’ ve ‘ikincil’ göstergeler paketini üretti. İngiltere zaten bu çalışmaların çoğunu yapmıştı ve 2001 tarihli sosyal içermeye ilişkin ulusal eylem planında Herkes için Fırsatlar raporlarına kapsamlı bir şekilde resmetti ve daha sonra bunları inşa etmeyi başarabildi (Levitas, vd. 2007: 13).

Lenoir’in 1974 yılında Fransız toplumuyla ilgili olarak saydığı toplumdan dışlanmış olan ve çok geniş bir kitleyi gösteren gruplara daha sonraları 1980’li yıllarda işsizler ve yoksulların da eklendiği ve o tarihten itibaren sosyal dışlanma kavramının çoğunlukla eşitsizlik ve yoksulluk olgularıyla açıklandığı görülmektedir.

Literatür incelendiğinde çoğunlukla yoksulluk ve sosyal dışlanmanın birlikte ele alındığı görülmektedir. Ancak sosyal dışlanmayı tanımlama çabalarının çoğu, onu açık bir şekilde çok boyutlu, ilişkisel ve dinamik karakteri temelinde yoksulluktan ayırmaktadır. Çünkü sosyal dışlanmanın aksine, yoksulluk sadece kaynaklarla ya da bazı durumlarda basit bir şekilde, düşük gelir ile ilgili bir dağıtım/bölüşüm kavramı olarak tasvir edilmektedir. Yoksulluğun basit bir göstergesi olarak düşük gelirin alışılmış kullanımı ile ortaya çıkan ve kavramsal bir kimliği gerektirmeyen bazı karışıklıklar olabilmektedir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ayrımın, yoksullukla ilgili bazı yazın bağlamında sürdürülmesi daha az kolaydır. Ancak yine de yoksullukla ilgili verilerin kısıtlı olması gibi nedenlerden dolayı yoksulluğun da tüm boyutları ile kavranılabilmesi için birden fazla gösterge grubunun kullanılması gerekmektedir (Aktan ve Vural, 2002:12).

Kopenhag Dünya Sosyal Gelişim Zirvesi, yoksulluğu sosyal dışlanmayı da içeren bir şekilde şöyle tanımlıyor:

Sürdürülebilir geçim kaynaklarını sağlamak için gerekli olan gelir ve üretken kaynakların olmaması; açlık ve kötü beslenme; kötü sağlık; hizmetlere sınırlı erişim veya erişim eksikliği; hasta sayısındaki artış; evsizlik ve yetersiz konut; güvensiz ortamlar ve toplumsal ayrımcılık ve dışlanma. Aynı zamanda, karar verme ve sivil, sosyal ve kültürel yaşama katılım eksikliği ile karakterizedir (UN, 1995).

Yoksullukla ilgili literatürün, tanıma ve saygı göstermeye ilişkin sorular üzerine vurgu yaptığı açık bir şekilde görülmektedir (Lister, 2004). Amartya Sen'in çalışmalarına dayanarak kapasite ve yeteneklerin geliştirilmesi üzerine gitgide daha çok şey yazılmaktadır (Nussbaun ve Sen, 1993; Sen, 1995, 2001). Bir dereceye kadar bu farklılıklar anlamsaldır çünkü hepsi birden çok dezavantaj ile ilgilidir. Bununla birlikte, bazı durumlarda yoksulluk ve sosyal dışlanma konusundaki tanımlar ve politika yaklaşımları, nedensellik sorularına yol açmaktadır. Levitas (2005), İngiliz kamu politikasında nedensellik ve farklı politika müdahalelerinin farklı modellerini ima ederek sosyal dışlanmaya ilişkin üç farklı yönelimi tanımlamaktadır. Bunlardan birincisi olan tekrar dağıtılabilen modelde, maddi kaynakların olmaması temel neden olarak kabul edilmektedir. Bu modelde, bireyler, aileler ve gruplar, ihtiyaç duydukları gıdayı elde etmek, etkinliklere katılmak ve alışılmış yaşama koşulları ve olanaklarına sahip olmak için gerekli olan kaynaklardan yoksun olduklarında yoksulluk içinde oldukları söylenebilmektedir. Ya da en azından bu bireylerin içinde yaşadıkları toplumlarda sahip oldukları kaynakları ortalama bir birey ya da ailenin elindekinden çok ciddi bir şekilde aşağıdadır ve bu bireyler toplumlarındaki sıradan yaşam şekillerinden, geleneklerden ve etkinliklerden fiilen uzak tutulmaktadır (Townsend, 1979: 32).

Hem Avrupa Birliğinde hem de İngiltere'de egemen olan ikinci model ise, istihdamı merkeze alan bir toplumsal bütünleştirici yaklaşımdır. Özellikle, istihdama erişim, Nice kriterindeki kaynaklara erişimden önce gelir. Bu modelde, ücretli çalışma, maddi yoksulluğun en etkili şekli olarak değil, kendi başına bir bütünleştirici faktör olarak önemli görülmektedir. Bhalla ve Lapeyra (1997: 413-433), sosyal dışlanmanın sosyal yönlerinin, sağlık ve eğitim gibi sosyal hizmetlere erişim, işgücü piyasasına erişim (düşük ücretten ayrı olarak istihdamın istikrarsızlığı) ve sosyal katılım fırsatı gibi üç ana kategorisi olduğunu öne sürüyorlar. Ancak işgücü piyasasının ve işsizliğin ekonomik ve sosyal açıdan belirsizliklerinin önemini vurguluyorlar.

Levitas (2005) tarafından saptanan üçüncü model ise dışlanmış olanlara ve onlara atfedilen yetersizliklerinin davranışsal ve tutumsal özelliklerine odaklanan ahlaki bir alt sınıf söylemidir. Silver (1994), ayrıca sosyal dışlanmaya ilişkin, refah devletinin farklı modelleriyle bağlantılı olduğunu öne sürdüğü dayanışma, uzlaşma ve tekelci paradigma diye üç baskın yaklaşım olduğunu savunmaktadır. Bu argümanların önemi, hem farklı insanların "sosyal dışlanma" terimi ile oldukça farklı şeyleri anlayabilmesi

ve oldukça farklı nedensel süreçleri kabul edebilmesi hem de faktörler arasındaki nedensel ilişkilerin, tanımlara gömülmeden ampirik olarak belirlenmesi gerekliliğidir.

Her ne kadar sosyal dışlanma tanımlanırken genellikle kişilerin ekonomik durumu üzerinde durulsa da sosyal dışlanmanın politik, sosyal ve kültürel boyutları da göz ardı edilmemelidir (Şahin, 2009: 22). Ancak yoksunluk sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden biri olduğu için gelir seviyesindeki yetersizliğin önemine özellikle dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda Walker ve Walker, sosyal dışlanma kavramını, toplumsal bütünleşmenin sağlanabilmesi için gerekli olan sivil, politik, iktisadi ve sosyal haklara bazı dezavantajlı kişi ve grupların erişememesi ve bu haklardan mahrum edilmesi diye tanımlamaktadır (Walker A. ve Walker C., 1997: 8). Sosyal dışlanma kavramı, ırk/etnisite, cinsiyet ve yetenek durumu temelinde ötekileştirme ve dışlama süreçlerini yakalamak için bir kavramsal ağ sağlayarak gelir yoksulluğuna odaklanmanın ötesine geçmektedir (Diemer ve Ortega, 2010:13). Post endüstriyel toplumda yoksulların “alt sınıf” olarak tanımlanmasıyla sosyal dışlanma arasında fark vardır. Çünkü yoksulların “alt sınıf” tanımı, kendi durumlarını kendiliğinden oluşan olarak tasvir etmektedir (Byrne, 1999).

Oldukça karmaşık olduğu ve içinde birçok unsuru barındırdığı için sosyal dışlanmayla ilgili olarak en dar kapsamlı olandan geniş kapsamlıya kadar çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Örneğin Saraceno’ya göre (2002: 17), sosyal dışlanma çalışma, eğitim ve sağlık gibi toplumsal yurttaşlık haklarının verilmemesidir. Levitas’a göre ise (2000: 359), sosyal dışlanma toplumsal yurttaşlık haklarının verilmemesinin çok ötesinde ahlaki ve kültürel bir nitelik de taşımaktadır.

Bir başka tanıma göre, sosyal dışlanma, bireyleri ve alanları dezavantajlı bir sarmal olarak sınırlamak için farklı faktörlerin birleştiği yerde ortaya çıkmaktadır (DSS, 1999: 23). Sosyal dışlanma, coğrafi olarak bir toplumda ikamet eden birey veya grupların bu topluluktaki vatandaşların normal faaliyetlerine katılamamasına neden olan bir süreçtir (Hine ve Mitchell, 2001:3).

Diğer bir tanıma göre, bireyler ve onların topluluklarının kutuplaşması, sosyal olarak farklılaşması ve eşitsiz hale getirilmesi süreçlerine sosyal dışlanma denilmektedir (Smith vd. 2004).

Sosyal dışlanma, toplumdaki bir kişinin içinde yaşadığı toplumla sosyal bütünleşmesini belirleyen sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerden herhangi birinden mahrum bırakılması sürecidir (Walker A. ve Walker C., 1997: 8).

Bir toplumdaki insanların büyük çoğunluğunun katıldığı toplumsal ilişkilere, sosyal geleneklere ve faaliyetlere erişememek de sosyal dışlanmadır. Bu kullanımda, sosyal dışlanma genellikle bir “durum” değil bir “süreç” olarak kabul edilmekte ve bu da yoksullukla olan ilişkisini yapıcı bir şekilde kesin olarak belirlemeye yardımcı olmaktadır (Gordon, vd. 2000: 73).

Bir kişi, coğrafi olarak bir toplumda ikamet ediyorsa fakat kendi kontrolü dışında olan nedenlerle, o toplumdaki vatandaşların normal faaliyetlerine katılmak istediği hâlde katılamıyorsa sosyal olarak dışlanıyor demektir (Burchardt, Le Grand ve Piachaud, 2002: 30-32).

Room (1995), tarafından yapılan kısa bir tanıma göre, yetersiz sosyal katılım, sosyal entegrasyon ve güç eksikliği de sosyal dışlanmadır. Sosyal destek sağlayacak yeterli kurumların eksikliği de sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir.

İnsanların içinde bulunduğu maddi ve manevi yoksunluk düzeyinin onları toplumsal hayattan uzaklaştıracak seviyede olması ve bireylerin haklarını ve yaşamlarını güvence altına alacak kurum ve sosyal desteğin olmaması durumu sosyal dışlanma olarak tanımlanabilmektedir (Çakır, 2002: 1)

Sosyal dışlanma, yoksulluktan daha geniş bir kavramdır ve yalnızca zayıf materyal araçlarını değil, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşama etkili bir şekilde katılamamayı ve bazı tanımlamalarda yabancılaştırma ve ana akım toplumdan uzaklaştırma konularını kapsamaktadır (Duffy, 2005).

Seyyar (2008: 423), Sosyal Siyaset Terimleri Ansiklopedik Sözlük’te sosyal dışlanmayı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Sosyal dışlanma (Sosyal tecrit; sosyal izolasyon; tecrit; soyutlanma; sosyal dışlanma): fert veya grupların işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, özürlülük gibi nedenlerden dolayı eğitim, sağlık ve kültürel imkanlardan yararlanamaması, üretim etkinlikleri içinde yer alamaması ve karar alma süreçlerine katılamaması şeklinde tanımlanabilecek kapsamlı ve çok boyutlu bir kavramdır” “İnsanları sosyal hayattan uzaklaştıracak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları, haklarını ve

yaşamlarını koruyacak, onları destekleyecek her türlü kurumdan ve sosyal destekten yoksun oldukları ölçüde katlanarak büyüyen bir süreçtir”.

Sosyal dışlanma terimi, zamansız bir durumdan ziyade süregiden bir süreçle toplumdaki insanların sadece bir kısmını etkileyen değişiklikler anlamına gelmektedir. Sosyal dışlanmanın belirtilerinden bazıları işsizlik, gelir ve pazarlık gücü kaybı ve çok çeşitli sosyal hizmetlere katılamamayı içerebilmektedir (Mawson, (2001). Ekonominin, siyasetin ve toplumun kalbinden kaynaklanan peş peşe kopmalarla kişileri, grupları, toplulukları ve bölgeleri kaynaklar, güç merkezleri ve hâkîm değerlere göre daha aşağı bir konuma doğru kademeli olarak uzaklaştıran ve yerleştiren bir süreçler birikimine sosyal dışlanma denilmektedir (Estivill, 2003: 19).

Karataşoğlu'nun yaptığı nispeten geniş kapsamlı bir tanımlamaya göre sosyal dışlanma, bireyin içinde yaşadığı topluma kendisini bütünüyle ait hissedememesi, hayatın doğal akışı içinde normal bir şekilde devam eden üretim aşamalarına katılamaması ve kendisinin toplum yaşamında var olmasını sağlayıcı olanaklara sahip olamamasıdır. Sosyal dışlanma, sosyo-ekonomik ve psikolojik alt yapısı olan bir sürecin adıdır (Karataşoğlu, 2014: 196).

Birey veya grupların işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, engellilik, yaşlılık, hastalık ve cinsiyet gibi çok çeşitli sebeplerden dolayı eğitim, sağlık ve kültürel imkânlardan yeterince yararlanamamaları, üretim etkinlikleri içinde yer alamamaları ve karar alma süreçlerine katılamamaları genel bir yaklaşımla sosyal dışlanma olarak tanımlanabilmektedir. Yukarıda sayılan sebeplerin dışında, bireyin toplumun dışına itilmesi, yaygın gelenekçi kültüre hapsedilmesi ve yeniliklerden uzak tutulması da sosyal dışlanma olarak ifade edilmektedir (Seyyar ve Genç, 2010: 645).

Her toplumda sosyal bütünleşmenin sağlanamaması durumunda bireyin toplumla olan bağları kopmakta ve kendi geleceğini oluşturmak için gerekli olan sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal haklarından yeterince yararlanamamaktadır. Bu da bireyin kendisini sosyal olarak dışlanmış hissetmesine neden olmaktadır.

Genel olarak bakıldığında sosyal dışlanma kavramının, bireyin yaşadığı yerdeki toplumsal etkinliklerin dışında kalması anlamında kullanıldığı görülmektedir. Hemen her toplumda, bireylerin toplumsal yaşamla bütünleşmesini engelleyen olgulardan olan yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik ve bunlarla alakalı yoksunluklarla karşılaşmaktadır. Bunlara ilaveten, yetersiz eğitim almak, işgücü piyasasındaki dezavantajlı durumlar,

sağlıksız barınma koşullarında yaşamak zorunda kalmak, barınacak bir eve sahip olamamak, okuma yazma bilmemek, güvencesiz ve risk barındıran ortamlarda bulunmak gibi çeşitli sosyal dışlanma numuneleri vardır. Ancak bu karşılaşılan olguların varlığına bakıp yoksul olan, işsiz kalan veya herhangi bir eşitsizlikle karşılaşan her insanın, her toplumda ve aynı derecede sosyal dışlanmış olduğunu söylemek kolay değildir. Çünkü ekonomik ve sosyal durumları farklı seviyelerde olan gelişmiş ülkelerdeki işsiz insanların karşılaştıkları sorunlar ile gelişmekte olan ülkelerdeki işsiz insanların karşılaştıkları sorunlar ve hissettikleri yoksunluk seviyesi farklı seyredebileceği gibi, kimlerin yoksun kabul edilip ne tür ve ne düzeyde bir sosyal koruma sağlanacağı ülkeden ülkeye değişiklik gösterecektir (Şenol, 2010: 54). Zaten sosyal dışlanma kavramının farklı toplumlarda farklı anlam ve biçimlerde algılanabildiği ve tanımlanabildiği görüşü genel kabul gören bir gerçekliktir. Örneğin gelişmiş ülkelerde sosyal dışlanmışlık genellikle uzun süreli işsizlik, dışarıdan fazla göç alınması ve kazanılmış sosyal hakların yitirilmesi şeklinde anlaşılırken gelişmekte olan ülkelerde sosyal dışlanmışlık çok daha fazla ve çeşitli şekillerde anlaşılmaktadır. Fakat yine de “çeşitli yoksunluklar sebebiyle kişilerin gereksinimlerini karşılayamamaları” biçimindeki bir tanım dünyanın hemen her yerinde kabul görebilir (Sapancalı, 2003: 20-21).

Tüm bu anlatılanlardan, sosyal dışlanmanın birçok yüzünün olduğu görülmektedir. Beşikten emekli/huzur evine kadar okulda, işyerlerinde ve çevrimiçi sosyal ağlarda, insanlar toplumsal aidiyetlerine karşı sürekli bir tehdit riski ile karşı karşıyalar. Yüzyıllar boyunca filozoflar ve bilim insanları, özünde insanların aslında toplumsal varlıklar olduğunu, diğer bir deyişle, doğal olarak sosyal bağlantıları kurma ve sürdürme arzusuyla yönlendirildiklerini savunmaktadır (Baumeister ve Leary, 1995). Bu nedenle, sosyal dışlanmanın insanlar için en endişe verici ve tatsız deneyimlerden birini temsil etmesi şaşırtıcı değildir.

Sosyal dışlanma, genel olarak başkalarından fiziksel olarak ayrı tutulma (örneğin, sosyal izolasyon) veya duygusal olarak (örneğin, ihmal edilmek veya istenmediğinin söylenmesi) ayrı tutulma deneyimi olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal dışlanma fenomeni, başkalarının gerçek, imalı veya zımni varlığının diğer insanların hislerini, düşüncelerini ve davranışlarını nasıl etkilediğinin bilimsel çalışması olan sosyal psikoloji alanı ile de doğrudan bağlantılıdır (Allport, 1985). Yapılan klasik

deneyler, insanların beğenilmek ve kabul görmek için başka insanların yanlış olduğu bariz olan tepkilerini kabul etmeye istekli olduklarını göstermektedir (Asch, 1951). Aynı şekilde insanlar olumsuz bir şekilde değerlendirilme, yargılanma korkusu nedeniyle yardım etmeyi reddetmeye istekli olabilmektedir (Darley ve Latane, 1968). Bununla birlikte, sadece son yirmi otuz yılda sosyal psikologlar bu olguya ilişkin önemli miktarda teorik ve ampirik araştırma yapmıştır. Başkalarıyla sosyal bağlantı kurma ve sürdürme eğilimi insan beyni merkezlidir. Sosyal sinirbilimin disiplinler arası alanı, beynin sosyal etkileşimlere nasıl aracılık ettiğini araştırır. (Cacioppo ve Berntson, 1992). Sosyal sinirbilimin genç alanı, kuruluşundan bu yana bilimsel topluluk üzerinde, hatta sosyal sinirbilimi alanının dışında bile büyük bir etkisi olan çalışmalar yürüterek sosyal dışlanmaya hızla odaklanmıştır (Eisenberger, Lieberman ve Williams, 2003). Bununla birlikte, bu çalışmalar da tartışmalara neden olmuştur. Sosyal sinirbilimi alanında en ateşli tartışma beynin toplumsal aidiyet tehditlerini nasıl algıladığı ve bunlara nasıl tepki verdiğiyle ilgili olarak yapılmaktadır. Birçok bilim insanı, beynin sosyal bağlantıları oluşturan, izleyen, sürdüren, onaran ve değiştiren temel organ olduğu ve yalnızlık, dışlayıcılık ve romantik reddetme gibi farklı sosyal dışlanma durumlarının sinirsel bağlantıları olduğu görüşündedir. Erken teoriler, bir çocuğun bakım verene bağının özellikle çocuğun yiyecek ihtiyacı üzerine kurulu olduğunu ileri sürmüştür (Dollard ve Miller, 1950).

Bununla birlikte, Bowlby'nin (1953) insanların bağlanması ve Harlow'un (1958) toplumsal izolasyonda bebek maymunlar üzerine yaptıkları araştırmalardan sonra, bilim insanları, çocukların başkaları ile bağlar kurma konusunda doğuştan gelen bir yatkınlıkla dünyaya geldiği fikrinde birleştiler. Gelişim psikolojisinin katkısı, insan gelişiminin ilk aşamalarında sosyal dışlanma sonuçlarına odaklanmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, çocuklar, ergenler ve yetişkinler arasındaki sosyal dışlanmayı anlamak için stereotiplerin, sosyal normların, sosyal kimliklerin ve önyargı arasındaki ilgiyi vurgulayarak sosyal dışlanmanın gelişimsel kökleri hakkındaki bilgiyi genişletmiştir. Bu çalışmalara göre, çocuklar büyüdükçe, akranlar onların yaşamları ve gelişimleri için giderek daha temel hale gelmektedir. Okul bağlamındaki sosyal dışlanma etkisini anlamaya yönelik olarak eğitim psikolojisi büyük gayret sarf etmiştir. Akranların sınıftaki etkisi öğrencinin öğrenme ve başarısını hem teşvik eder hem de engeller. Zorbalık, ilgisizlik ve toplum dışına itme gibi dışlayıcı olguların bir çocuğun

okulda öğrenme ve gelişme kabiliyeti açısından olumsuz olduğu fikri neredeyse tartışmasız hale gelmiştir. Okuldan sonra işyeri birçok yetişkin için uygun bir bağlam haline gelir. Reddedilme ve dışlanmışlık gibi olgular işyerinde de ortak davranışlar olarak kayıtlara geçmiştir. Araştırmalar, çekingenlik, ret ve taciz gibi dışlayıcı fenomenlerin iş performansını olumsuz etkilediğini ve zararlı davranışlara ve sağlık sorunlarına yol açtığını göstermiştir. Böylece, işyerindeki sosyal dışlanma, yalnızca çalışanlara değil, aynı zamanda kurumlara da zarar verebilir. Son yıllarda klinik psikologlar, sosyal tehditlere karşı daha düşük veya daha yüksek duyarlılıkla ilişkili psikolojik koşulları ortaya çıkarmak için klinik örneklemelerde sosyal dışlanma etkilerini araştırmaya başlamıştır. Gerçekten de toplumsal dışlanmanın sinyallerini doğru bir şekilde saptamak için işlevsel olan bir duyarlılık düzeyi var gibi görünüyor ve dışlayıcı işaretleri gerektiği gibi tespit etme yeteneğinin olmaması ve onlara aşırı duyarlılık olumsuz sonuçlar doğurabiliyor. Dahası, klinik psikologlar sosyal dışlanmanın, anksiyete bozuklukları, depresyon ve kişilik bozuklukları gibi çeşitli psikolojik bozuklukların başlangıcına ve sürdürülmesine katkıda bulunabileceğini ileri sürmektedir (Williams, 2009).

Sosyal dışlanma her yaşta ortaya çıkabilmektedir. Yaşlı yetişkinler, diğer köklü sağlık risk faktörlerini kontrol ettikten sonra bile ölüm olasılığını artırdığı tespit edilen sosyal izolasyon (yani fiziksel olarak diğer insanlardan ayrı tutulma) riski altındadırlar (House, Landis ve Umberson, 1988).

Avrupa Birliği Yoksulluk Programları ile ilgili nihai raporlar (Andersen vd., 1994) sistematik olarak sosyal dışlanmayı karmaşık biçimde ifade etmiştir. Bu 12 rapor dizisi, dışlamanın çok boyutlu olduğunu, kaynak yetersizliği ve/veya sosyal hakların inkâr edilmesini içerdiğini ve dışlamanın dinamik bir süreç olduğunu tanımlamıştır. Birleşik Krallıkta, Kuzey İrlanda ve İskoçya karmaşık ve dinamik bir süreç olan sosyal dışlanmayı, bireyler, hane halkı, aileler ve topluluklara atıfta bulunan tanımların içine yerleştirmiştir. Katılım ve sosyal içerme gibi kavramlar onların tanımlarında çok görünmektedir.

Sosyal dışlanma, Kuzey İrlanda'da şu şekilde tanımlanmıştır:

Sosyal dışlanma, bireylerin, ailelerin, toplulukların hatta bütün sosyal grupların toplumun sınırlarına doğru itilmesine ya da sınırlarında tutulmasına bağlı olarak işgücü piyasası ve refah sistemini de içeren bir dizi süreçtir. Sadece maddi yoksunluğu değil,

aynı zamanda daha geniş olarak toplumsal ve sivil hayata katılma fırsatlarının engellenmesini de kapsamaktadır (Democratic Dialogue (DD), 1995).

İskoç Ofisi ise şunu öne sürmektedir:

Sosyal dışlanma karmaşıktır; nedenleri birbirine bağlıdır ve etkilerinin kendileri bizzat dışlanma nedenleri hâline gelir; örneğin yoksulluk hem sosyal dışlanmanın temel bir nedeni hem de en önemli sonucudur. Dolayısıyla sosyal içermeyi teşvik eden eylem hem kapsamlı hem de koordineli olmalıdır: bir birey, bir aile veya bir topluluğun karşı karşıya olduğu konuların tümüne hitap etmelidir (The Scottish Office, 1999, Akt.: Peace, 2001:27).

İngiltere’de etkili olan Birleşik Krallık Sosyal Güvenlik Devlet Sekreterliği Daire Başkanlığı - Department of Social Security (DSS), ilk beyanlarında daha çok bireylere odaklanma ve dışlanmayı daha çok geleneksel yoksulluk söylemi terimleriyle tanımlama eğilimindeydi. Bu nedenle, karmaşıklık “bağlantılı sorunlar” gibi terimlerle tanımlandı. Sosyal dışlanma, bireyler veya bölgeler işsizlik, zayıf beceriler, düşük gelirler, yoksul konutlar, yüksek suç ortamları, kötü sağlık ve aile çöküşü gibi birbiriyle bağlantılı problemlerin birleşiminden mustarip olduğunda neler olabileceğinin kısa bir tasviridir (DSS, 1999).

Avrupa Birliği erken yorumlarında yaygın olarak anılan bir tanım, sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere üç yüze sahip olduğunu belirtmektedir:

Ekonomik: Dışlananlar, işsizler, mülkiyet veya kredi gibi varlıklara erişimden yoksun olanlardır.

Sosyal: Bireyin ana akım toplumla olan bağlantısının kaybedilmesidir.

Siyasi: Nüfusun kadınlar, etnik ve dinsel azınlıklar veya göçmenler gibi belli grupları siyasi ve insan haklarının bir kısmından veya tümünden mahrum bırakılmasıdır (Bessis, 1995).

Bir UÇÖ raporunda (Rodgers vd., 1995) sosyal dışlanmayı anlamak için sosyal dışlanma arasındaki ayrımları bireylerin veya grupların bir özniteliği olarak ve sosyal dışlanmayı da toplumların bir malı olarak tanımlayarak sosyal dışlanmayı anlamak için çok yönlü bir yaklaşım önerilmektedir. Burada, bireylerin özniteliği derken, gelir veya mal varlıklarının eksikliği gibi yoksulluğun dar bir tanımının ötesinde dışlanan kişiler veya gruplar dezavantajlı bir durumda olarak görülmektedir. Bazı durumlarda sosyal

olarak izole edilmişlerdir. Zayıf sosyal ilişkilere sahiptirler veya daha önce zayıf sosyal ilişkiler deneyimlemişlerdir. Aile, yerel topluluk, gönüllü dernekler, sendikalar ve hatta ulus ile bağlantı kopmuş olabilir. Yasal haklarının kapsamı bakımından dezavantajlı olabilirler. Bu tanım dezavantajın hem tüketimle ilgili hem de işle ilgili yönlerini bir araya getirmektedir. Toplumların malı-mülkü derken de bireylerin ve grupların içinde yaşadığı toplumda devam eden kurumsal düzenlemeler ve sosyal dışlanmanın da temel kurumsal çerçevenin bir özelliği olarak kabul edildiği kurumsal bir perspektif kastedilmektedir. İnsanların geçimini sağladığı piyasalar bölünürse veya kamu malları yarı kamusal olursa ırksal, cinsel veya diğer ayrımcılık biçimleri varsa sosyal dışlanma toplumun bir malıdır.

Yararlı tanımlardan bir diğeri Burchardt vd., (1999) tarafından yapılmıştır. 1990’larda Birleşik Krallıkta sosyal dışlanma söylemi hakkında konuşan bu yazarlar, sınırlı, iki konulu (noktalı) bir tanım önermektedir. Onlara göre, bir kişi, coğrafi olarak bir toplumda ikamet ediyorsa ve o toplumdaki vatandaşların normal faaliyetlerine katılmıyorsa sosyal olarak dışlanıyor demektir. Burchardt ve arkadaşları, katılımın bireysel ve toplumsal refah için tartışmalı olarak önemli görülen beş boyutunu belirleyerek normal faaliyetlerin ne olduğuyla ilgili sorunlu konusunu ele almayı sürdürmüştür. Onlara göre bu boyutlar şunları içermektedir:

1. Tüketim faaliyeti: yoksulluğun geleneksel ölçütleriyle ilgilidir.
2. Tasarruf faaliyetleri: emeklilik maaşını, biriktirilmiş parayı ve ev sahipliğini içerir.
3. Üretim faaliyeti: ücretli iş, eğitim veya öğretim, emeklilik veya bir aileye bakmak gibi ekonomik veya sosyal açıdan değerli bir faaliyette bulunmak olarak tanımlanmaktadır.
4. Siyasi faaliyet: yakın veya daha geniş sosyal veya fiziksel çevreyi iyileştirmek veya korumak için bazı kolektif çabalara katılmak olarak tanımlanmaktadır.
5. Sosyal faaliyet: aile veya arkadaşlarla önemli sosyal etkileşimde bulunma ve bir kültürel grup veya toplulukla ilişkilendirme olarak tanımlanır (Percy-Smith, 2000: 8).

Bu tanımın belirli bir değeri olan unsurları iki yönlüdür. İlk olarak boyutlar sosyal dışlanmanın çok boyutlu niteliğini belirtmektedir ve tanımın üretim ve gelir ile

ilgili faktörlerin ötesine uzanmasını sağlamaktadır. İkinci olarak boyutlar, dışlanmanın üretken, politik ve sosyal yönlerini çok geniş bir şekilde yorumlamaktadır.

Genel olarak, sosyal dışlanmanın “ideal” tanımını bulmaya yönelik çok sayıda düşünce ve tartışma yapıldığı görülmektedir. Bu kısa özetlemeden bile henüz bir fikir birliğinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Küresel olarak sosyal dışlanma kavramı toplumsal dezavantajların çağdaş formlarını nitelemektedir. Dünyanın birçok yerinde sosyal dışlanma kavramı, belirli grupların temel haklara, birincil fırsatlara ve önemli kaynaklara erişiminin reddedildiği ve toplumsal gelişme ve sosyal bütünleşmenin ana akımlarından uzak tutulduğu gayri meşru ve demokratik olmayan toplumsal süreçleri ifade etmektedir. Tarihsel olarak marjinalleşme ve dezavantajlardan kaynaklanan sosyal dışlanma kavramı, yoksulluk ve yabancılaşmayla ilişkili önemli akrabalığı yansıtmaktadır. Sosyal dışlanma, dışlanan kitleyle ulusal kalkınma arasında bir bariyerin temelini oluşturan kötü sosyal süreçleri ve uygulamaları ifade etmektedir. Kaynaklar ve hizmetlerle ilgili olarak verilen hakların sistematik olarak inkâr edilmesini ve sosyal ilişkilere ekonomik, sosyal, kültürel veya siyasi alanlarda eşit şartlarda katılma haklarının inkâr edilmesini içermektedir. Dışlayıcı süreçler, hane içinde ve hane halkı arasında, köylerde, şehirlerde, devletlerde ve küresel çapta olmak üzere çeşitli düzeylerde gerçekleşebilmektedir (Mohanty, 2014).

Arjantin, Brezilya, Meksika, Venezüella, Peru, Uruguay gibi Latin Amerika ülkelerinde de sosyal dışlanma kavramına yoksunluk, yoksulluk ve eşitsizlik bağlamlarında yaklaşılmaktadır. Bireylerin sosyal ve politik haklardan yoksun bırakılması yani toplumsal bütünleşme içinde yer alamaması, sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Güney Amerika ülkelerinde dışlanmış kesimler; kentsel yoksullar, kentsel ergen nüfus ve çocuklar ile evsizler ve göçmenler olmak üzere, temelde üç kategoride incelenmektedir. Bunlara ek olarak toplumdaki sosyal ağlar arasında ortaya çıkan kültürel dışlanma ve mülkiyet, sosyal koruma ve temel kamu hizmetlerinden yararlanma imkânından yoksun bırakılma olarak tanımlanan politik alandan dışlanma görülmektedir (Faria, 1995: 117-128).

Sosyal dışlanma kavramının Asya ülkelerinde sınırlı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Asya’daki önemli ülkelere biri olan Rusya’da sosyal dışlanma terimi, kırsalda ikamet edenleri, toplumun orta katmanındaki ücretli sınıfı ve uzun süreli işsiz kalanları içermektedir (Tchernina, 1995: 131-140). Diğer bir Asya ülkesi olan

Tayland'da ise bu terim etnik azınlıkları, eğitim alamayan çiftçileri, kadınları, enformel sektör çalışanlarını ve köprü altında yaşayan evsizleri kapsamaktadır (Saith, 2001: 9). Asya kıtasında çok geniş topraklara ve çok büyük bir nüfusa sahip olan Hindistan'da ise sosyal dışlanma eğitim, sağlık, barınma, sağlıklı içme suyuna erişim ve sosyal güvenlik gibi belli başlı refah haklarından yoksun bırakılma anlamında kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak sosyal dışlanma kavramı bu ülkeye özgü olan kast sisteminden kaynaklanan sorunlar, çocuk işçiliğinden kaynaklanan sorunlar ve asgari gelirden ve temel hak ve hizmetlerden dışlanma nedeniyle artan yoksulluk gibi toplumsal problemlerle birlikte kullanılmaktadır (Appasamy, 1995: 237-252).

Afrika'da sosyal dışlanma genel olarak konut, içme suyu, eğitim, sağlık, temizlik ve sosyal güvenlik ve benzeri bazı temel refah haklarından dışlanma olarak algılanmaktadır. Bu bölgede en çok karşılaşılan dışlanma şekli, kırsal kesimlerde yaşanan mülkiyetten dışlanma şeklinde yaşanmaktadır. Arap ülkelerinde ise durum oldukça farklıdır. Çünkü bu ülkelerde sosyal dışlanma marjinal bir durum olarak kabul edilmektedir. Dışlanan bireylerin kendine özgü kusurları ve engelleri yüzünden dışlandıkları düşünülmektedir (Sapançalı, 2003:21).

Türkiye'de ise sosyal dışlanma kavramı, Avrupa Birliğine aday ülke olduktan sonra, Avrupa İstihdam Stratejisi'ne katılma çalışmalarıyla birlikte gündeme gelmiştir. Türkiye'de özellikle 1980 sonrasında yabancı şirketlerin kendilerine çok geniş bir yer edinmesi, yapısal ve uzun süreli işsizliğe neden olmuş ve ardından gelen gelir eşitsizliği ülkeyi oldukça sıkıntılı bir duruma düşürmüştür. Türkiye önce bir İstihdam Durum Raporu ardından da Ortak Değerlendirme Belgesi hazırlayarak Avrupa Komisyonuna iletmıştır. Bu raporların her ikisinde de sosyal dışlanma ana başlık şeklinde geçmemiş ancak alınması gerekli görülen temel istihdam politikaları kısmında yer almıştır (Kenar, 2004: 12).

Yukarıdaki ifadelerden sosyal dışlanmanın kullanıldığı tüm ülkelerde tamamen aynı şekilde kullanılmadığı ve tartışmalı bir kavram olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu kavramın sadece yoksulluk, yoksunluk ve sıkıntı ile ilgili geniş bir fenomen ve süreç yelpazesini ifade etmek için değil, aynı zamanda geniş yelpazede dışlanan insanlara ve dışlama mekanlarına ilişkin olarak da kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Sosyal dışlanma kavramının ortaya çıktığı bağlamlar genellikle belirsiz ve çelişkilidir. Avrupa Birliği'nde (özellikle Fransa'da), İngiltere'de ve İrlanda'da 20 yılı

aşkın bir süredir sosyal dışlanma teriminin kullanılmasına rağmen, bu kavramın anlamı ve bunun retorik ve politik bağlamlarda en iyi nasıl kullanıldığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Tartışma seviyesine bakılmaksızın, bu kavram yaygın şekilde kullanılmakta ve sosyal politika söylemi üreticilerine cazip gelmektedir (Peace, 2001: 17).

Sosyal güç ilişkilerinde bir farklılığın ortaya çıktığı bir durumda kimin tanımlama yetkisine sahip olduğu, kimin tanımlayıcı olduğu ve kimin tanımlandığı sorusu çatışma yeri haline gelir. Sosyal dışlanma, bazı insanların bir toplum içinde yabancılaştırılması veya ayrı tutulmasıyla ilgilidir. İnsanların sosyal sınıflarına, eğitim durumlarına ve çocukluk ve yaşam standartlarındaki ilişkilere bağlıdır. Aynı zamanda bir dereceye kadar, özürlü insanlar, tüm ırkların kadın ve erkek azınlıkları, yaşlılar ve (işsiz) gençler için de geçerlidir. Herhangi bir toplumun normundan algılanan herhangi bir şekilde sapanlar, kaba veya ince bir zekâyı yansıtan toplumsal dışlanma biçimlerine maruz kalabilir. Sosyologlara göre, sanayileşmiş/modernleşmiş toplumlarda suç ve sosyal dışlanma arasında kuvvetli bir bağ vardır. Artan suç oranları, gittikçe artan sayıda insanın yaşadığı toplumlarda kendilerini değerli hissetmedikleri gerçeğini yansıtabilir. Sosyal olarak dışlanan nüfus, toplum içinde yükseltilecek ekonomik durum ve tüketim standartlarını karşılayamamaktadır. Bu nedenle, meşru yollar yasadışı olanların lehine atlanır. Suç, siyasi sistem ya da toplum örgütüne yeğlenir. Gençler, gitgide yetişkin nüfustan gelen rehberlik ve destek olmadan büyürler. Dahası gençler bir geçim sağlamak için gittikçe azalan iş olanaklarıyla karşı karşıya kalırlar. Bu da istenen bir yaşam tarzını sürdürmek için gayri meşru araçlara yönelme duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilir. Dışlanma, sosyal alanla ilişkili olsa da toplumsal meseleler ve sorunlarla olan akrabalığı onun ruhsal, zihinsel, duygusal ve fiziksel sağlık üzerindeki olumsuz etkileri yüzünden kavranılmasını zorlaştırmaktadır (Mohanty, 2014: 7).

Kavranılması ve Tanımlanması zor olan sosyal dışlanmanın sebep olduğu etkiler de çeşitlidir. Weir, “sosyal reddin acısı” nda beynin kırık bir kalpten endişe duymasının, kırık bir koldan endişe duymasından çok farklı olmayabildiği üzerinde durmuştur. Belirttiğine göre, reddetme aynı zamanda kişinin psikolojik durumu ve genel olarak toplum için ciddi etkilere sahiptir. Toplumsal reddetmenin duygu, kavrama ve hatta fiziksel sağlığı bile etkileyebildiğini belirtmektedir (Weir, 2012: 50).

1.1.7.2. Sosyal Dışlanmanın Kavramsal Tarihi

Bir kavram olarak sosyal dışlanma konusundaki tartışmaların genellikle tarihiyle ilgili olarak başlatıldığı görülmektedir. İlk olarak kim tarafından kullanıldığı ve neden bir politika terimi olarak seçildiğiyle ilgili cevaplar sınırlıdır. 1970’lerde Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya’da üretilen İngilizce politika belgelerinde, araştırmacıların bu kavramı içeren metinleri bulmaları kolay olmamaktadır. Bununla birlikte, 1980’lerin ortalarında sosyal dışlanma sadece Avrupa Birliği belgelerinde yer almakla kalmayıp aynı zamanda, sözde daha az endüstrileşmiş denilen dünyadan kaynaklanan akademik söylemde de ortaya çıkmıştır (Rodgers, vd. 1995).

Tüm uzmanlar, Rene Lenoir’in 1974 yılında *Les exclus*’u yayınlamasının bir kavram olarak sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasında bir kilometre taşı olduğuna katılıyor. Bu ilk çalışmada bir kenara bırakılma kavramının olması ve bu çalışmanın yayınlanmasının sözde petrol krizi ile aynı anda başlayan yeni bir aşamayı haber vererek bir şekilde Batı ekonomilerinde savaş sonrası patlama yıllarında (1945 – 1975) bir dönüm noktası olması nedeniyle önemlidir. Ancak bu kavram tarafından yakalanan gerçeğin arkasında uzun bir geçmişin olmadığını düşünmek yanlış olur. Kavramı gerçek anlamında ele alırsak kuşkusuz ki sosyal dışlanma ve dışlanmış gruplar, erkek ve kadınların topluluklar içinde yaşadığı ve topluluk yaşamına bir anlam vermek istediği süre boyunca onların çevrelerindeydi. Atina’daki toplum dışına itme, Roma’daki yasal haklardan mahrum etme, Hindistan’daki alt kastlar, kölelik, sürgün ve kovmanın birçok formu, gettoların varlığı ve aforoz etme, eski bir şarkının sözleriyle, her toplumun istenmeyen, yabancılar ya da tutukluları reddetme biçiminin tarihsel tezahürüdür. Bunlar, Avrupa Kıtasında, kendilerince statü ve tüm haklara sahip olan ve diğerlerinin ise daha düşük bir statüye veya hiçbir hakka sahip olmayan içeridekiler ve yabancılar arasında bir fark ve ayırım yapmak için yapıldı. Bu dışlanma biçimleri, tarihte olduğu şekliyle aynen kabul edilmedi, ancak hâkim olan toplumsal veya dini düzenin karakteristik özelliklerini taşıyordu ve bu nedenle ahlaki olarak kabul edilebilir olarak görüldü. Üstelik aşırılıklar ve sapkın davranış biçimlerinin cesaretini kırarken ve vazgeçirirken aynı zamanda hayırseverlik vasıtasıyla günah ve kötü alışkanlıklarının karşılığını ödemelerine izin vererek ekonomik, sosyal, kültürel ve politik bir görevi yerine getirdiler. Bu nedenle, egemen kurallara ve değerlere uyanlara seçici bir uyarıcı olarak davrandılar. Nüfusun en az yarısını oluşturan kadınlar bu durumdan özellikle

etkilendi. Bu türden dışlanma hiçbir zaman yeryüzünden yok olmuyordu ve ırkçılık, köktendincilik ve farklılığın cezalandırılmasının artması, kentsel ayrışma ve farklılaşmanın daha dolaylı süreçleri, sosyal tabakalaşma, damgalama ve en zayıf grupların suçlanması, üretim ve tüketimin belirli seçici mekanizmaları ile birlikte ortaya çıkmaya devam ediyor. Ancak dışlamanın ahlaki, toplumsal ve siyasal kabul edilebilirliğinin azaldığı da kabul edilmelidir. On sekizinci yüzyılın devrimleri, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın sivil, siyasi ve sosyal hakları savunan protesto hareketleri, sömürgeciliğin sonlandırılması ve daha eşitlikçi ve daha az ayrıcalıklı bir topluma yönelik hareket boşa gitmedi (Estivill, 2003: 5-6).

Sosyal dışlanma kavramının 1990'lı yıllardan beri daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bu kavram, AB'de temel kavramlardan biri haline gelmiş ve İngiltere'de Tony Blair'in Yeni İşçi Hükümeti'nde temel politika kavramı olmuştur. 1999'da Avusturalya'da kısa bir süreliğine (ikna edici olmamakla birlikte) büyük bir sosyal politika konferansının şemsiye bir kavramı olarak ortaya çıkmış ve en son Yeni Zelanda'da sosyal politika yönünü yeniden düşünme projesinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, terimin İngilizce politika kaynaklarında nasıl kullanıma girdiğine ilişkin açık bir kayıt yok. Fakat birçok araştırmacı, bir sosyal politika terimi olan sosyal dışlanma kavramının, 1980'lerde Avrupa Birliği Yoksulluk Programlarında İngilizce dilinde yer aldığı fikrini öne sürmektedir. 1980'lerde AB genelinde tüm politika girişimleri için zorunlu resmi diller Fransızca ve İngilizce idi. İngilizcedeki "social exclusion" kavramına benzer bir terim Fransızcada "exclusion sociale" şeklinde kullanılmaktaydı. Avrupalı politika yapıcılar, "yoksulluk" ve "yoksun bırakma" gibi kavramların damgasından kaçınan, yenilikçi bir sosyal politika için uygun bir terim bulmaya çalışırken, "sosyal dışlanma" olarak çevrilen bu kavram onlara yeni bir alternatif sundu. Bu kavram, her iki dilde ortak şekilde tanınabilirdi, kavramsal damgalamayı önlemişti ve gerçekten de "parlak" ve "yeni" idi. Bir bakıma, AB'nin son derece tartışmalı olan Yoksulluk Programları için bir "markalaşma" egzersizi olarak kullanıldı. Yoksulluk Programları iki nedenden ötürü tartışmalıydı. Birincisi, tamamlama (yetki ikamesi) ilkesiyle yani Birliğin veya Topluluğun o zamanki şekline göre bireysel üye devletlerin sorumluluğunda olan politikalar üretmeme konusunda uzlaşmaya varmış gibi görünüyorlardı. İkincisi, yoksulluğu kamuya ilan etmiş ve bundan dolayı da ahlak dilini rencide etmiş gibi görünüyorlardı. Dışlanma ise daha az

açık ve daha yumuşak bir kavramdı. Yoksullukla savaşın popülerliği bitmişti, sosyal dışlanmayla mücadele ise popülerdi. Sosyal dışlanma, Avrupa politikalarının İngilizce yazılmış olan belgelerinde hızla yaygınlaştı ve eski (Fransızca) anlamından ve yeni tezahürlerinden yapılan çevirilerde yer alan anlamsal kayma, akademik söylem dışında çok az dile getirildi. Avrupa Birliği Yoksulluk Programlarından en az on yıl önce, Fransız politika çevrelerinde “exclusion sociale” terimi, sosyal sigorta hükümlerinden dışlanan çok seçkin bir insan grubuna atıf yapan bir terim olarak kullanılmaktaydı (Peace, 2001: 18-19).

AB dışlama politikaları konusunda Amerikalı bir yorumcu olan Hilary Silver’a (1995) göre, Fransız bir sosyal politika analisti olan Paul Lenoir, 1974 yılında “sigortasız” şemsiyesi altına giren on kategori veya grubu belirledi. Bunlar fiziksel ve zihinsel engelliler, intihara meyilli olanlar, yaşlı engelliler, istismara uğramış çocuklar, madde bağımlıları, suçlular, tek ebeveynli (özellikle sadece annenin olduğu) aileler, çok sorunlu hane halkları, marjinaler, asosyaller ve sosyal uyumsuzlardı. Bu terimlerin birçoğu Fransızcadan çeviride zarar görmüş olabilir, fakat resim yine de açıktır. Daha sonraki Fransız Hükümetleri, yalnızca ücretli çalışanlara ya da ücretli çalışan birisiyle yasal olarak evli olanlara sosyal sigorta sunan politikalar üretti. İnsanları ücretli olarak işe alırken kapasiteleri temelinde dışlayan politikaların kaçınılmaz sonucu ve oldukça farklı nedenlerden ötürü kilise temelli ve özel hayırseverliğin eline bırakılan giderek artan sayıda insandı.

Dışlanmanın hem geçmişin hem de günümüzün bir olgusu olduğu ve eğer çözüm bulunmazsa geleceğin de olgularından biri olacağı görülmektedir. Dışlanma tarih boyunca hem özellikleri hem de kavramı açısından gelişmiştir. Anlamı bakımından belli bir ortak miras olsa da dışlanmanın farklı kıtalarda, ülkelerde ve bölgelerde farklı yüzlerinin olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde dışlanmaya değinen stratejiler ve önlemlerin de değiştiği ve dünyanın dört bir köşesinde farklılık gösterdiği açıktır. Ne bireyler, toplumsal hareketler, sosyo-ekonomik aktörler ne de farklı kamu yönetimi alanlarında uyum vardır.

1.1.7.3. Sosyal Dışlanmanın Kavramsal Çerçevesi

İlk kez Fransa’da kullanıldığı kabul edilen ve dolayısıyla Avrupalı bir kavram olan sosyal dışlanma daha sonra Avrupa’daki diğer ülkelerde sadece kavram olarak

değil aynı zamanda politika olarak da kabul görmüş ve oldukça hızlı bir şekilde yayılmıştır. İşsizliğin artması, uluslararası göçün artması ve refah devleti uygulamalarının gerilemesi sosyal dışlanma kavramına karşı çok geniş bir yelpazede ilgi gösterilmesine yol açmıştır (Sapancalı, 2003: 60).

Çok yeni sayılabilen ve karmaşık bir kavram olan sosyal dışlanma ile ilgili olarak genel kabul gördüğü iddia edilen tek bir tanım bulunmamaktadır. Sosyal dışlanmayla ilgili literatür incelendiğinde sosyal dışlanma kavramını bazı kuramcılarının ekonomik süreçlerle ilgili bir olgu olarak ele aldığı görülürken bazılarının onu kültürel bir süreç olarak ele aldığı görülmektedir (Tartanoğlu, 2010). Sosyal dışlanma terimi kullanıldığında yapılmak istenen şey, yoksulluğun geleneksel kavramsallaştırılmasına egemen olan ekonomik dışlanmanın vurgulanmasının aksine dışlanmanın siyasi, sosyal ve kültürel yönlerinin rolünü ifade etmektir (Gordon ve Townsend, 2000). Sosyal dışlanmaya ilişkin tanım yapılmaya çalışılırken üzerinde en çok yoğunlaşılan etkenlerden birisi elbette ki bireylerin ekonomik durumudur. Ancak her ne kadar gelir seviyesi önemli bir parametre olsa da sosyal dışlanmanın politik, sosyal ve kültürel boyutlarının varlığına da işaret edilmelidir (Şahin, 2009: 22). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi sosyal dışlanma gibi içinde birçok unsuru barındıran bir olgunun kavramsal çerçevesini çizmek elbette ki kolay değildir.

Bir toplum içindeki belirli bireyler toplumun kenarına itildiğinde toplumsal yaşama tam olarak katılmaları engellenmiş olmaktadır. Bu durum bu insanların, iş yaşamından, gelirden, eğitim ve öğretim olanaklarından ve içinde yaşadıkları toplumdaki sosyal ve topluluk ağlarından ve çeşitli etkinliklerden uzak tutulmalarına neden olur. Güç ve karar alma organlarına erişimleri çok sınırlı olduğu için çoğunlukla kendilerini güçsüz hissederler. Tüm bu nedenlerden dolayı sosyal dışlanma sadece gelirleri değil yaşamdaki diğer göstergeleri de içeren çok boyutlu bir kavramdır. Yani sosyal dışlanma, ekonomik, siyasi, kültürel ve mekânsal boyutların kesişiminde gerçekleşmektedir. Ekonomik dışlanma, bireyin kısa veya uzun süren işsizliği sonucunda işgücü piyasasından düşmesi nedeniyle kredi imkânlarına erişememesi durumudur. Mekânsal dışlanma, belirli alanlara erişme ve oralardan yararlanmayla ilgili sorunların olmasıdır. Kültürel dışlanma, sosyal ve kültürel alana tam olarak dâhil olmama durumudur. Siyasi dışlanma ise yurttaşlık haklarından yeterince yararlanamama durumudur (Adaman ve Keyder, 2006).

Bilindiği gibi sanayi devriminden sonra kırsal kesimlerden şehirlere doğru ciddi bir göç olmuş ve bu da sağlıksız kentleşmenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çünkü kentlere göç eden insanlar ciddi uyum problemleri yaşamıştır. 1990'lı yıllardan sonra neo-liberal politikalar yüzünden kentsel yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın artması dezavantajlı kesimleri çok derinden etkilemiştir (Altınova ve Çiftçi, 2009: 643). Sosyolojik açıdan bakıldığında sosyal dışlanma, hem fiziksel, hem ruhsal, hem de toplumsal engellilik durumu olarak kabul edilmektedir. Hukuki açıdan bakıldığında ise eksik yurttaşlıktır. Yani yurttaşlık haklarından yoksunluktur (Güven, 2009: 7).

Literatür incelendiğinde Avrupa Ülkelerinde sosyal dışlanma kavramının yoksulluktan çok daha fazla kullanıldığı hemen göze çarpmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal dışlanma kavramı yerine sınıf-altı kavramları kullanılırken Latin Amerika ülkelerinde marjinalleşme kavramının kullanılması tercih edilmektedir. Dışlanma anlamındaki bu kavramlar gelirin yanı sıra, sosyal yaşama katılımı alakalı riskler, sosyal kaynaşma, iletişim kurma ve uyum sağlamayı olanaklı kılan kavramların yeterli olmadığını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Alacahan ve Duman, 2011: 2).

Sosyal dışlanma, Avrupa sosyal analiz ve politikası bağlamında kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın en açık ifadesi, sosyal içermenin sosyal politika yoluyla gerçekleştirilebilmesidir. AB devletleri çerçevesinde sosyal politika ve genellikle refah devleti politikalarının toplumsal eşitsizliği azaltmada bir rol oynamaya devam ettiği görülmektedir.

Sosyal dışlanma kavramıyla ilgili kritik ve analitik perspektifler genellikle uluslararası literatürde ve ilişkili politika ve uygulama yanıtlarında bulunmamaktadır (Levitas, 2005; Scharf, 2015). Sosyal dışlanma, çoğunlukla anlaşılmaya ve aktarılabilirliğe sahip olmayan tanımlarla son derece tartışmalı bir kavram olmayı sürdürmekte (Silver, 1994; Morgan, Burns, vd. 2007; Abrams ve Christian 2007; Börsch-Supan, vd. 2015) ve dışlanma deneyimlerini homojen hale getirdiği için eleştirilmektedir (Levitas, 1999, 2006). Sonuç olarak sosyal dışlanma, önemli ölçüde belirsizlik eğilimlidir (Bradshaw, 2004). Dışlanmanın bağlama özgü doğası ve bireyler, gruplar ve toplumlar üzerindeki nesnel ve öznel etkileri göz önüne alındığında bu şaşırtıcı değildir (Room, 1999; Chamberlayne, Rustin ve Wengraf, 2002).

Sosyal dışlanma kavramının tanımlanması genellikle dezavantajı ele alan disiplin perspektifleri, bağlam ve hatta politik çabaların bir fonksiyonudur (Silver, 1995; Morgan vd., 2007). Sosyal dışlanmanın kavramsal gelişimi Fransız sosyolojisindeki kavramın semantik kökenleriyle ilişkili olan bir dizi teorik geleneklere kadar izlenebilmektedir (Silver, 1994). Bu perspektif, ilişkisel, sembolik ve ekonomik boyutlar arasındaki dışlamanın dinamik ve süreçsel doğasını vurgulamaktadır (De Haan, 1998). Buradaki önemli bir ilke, toplumsal sözleşmede yer alan dayanışmanın ahlaki uyum söylemiyle yani Fransız Cumhuriyetçi retorik ile ilgilidir (Silver, 1995: 68). Toplumla materyal ve sembolik alışveriş açısından birey için risk oluşturan sosyal bağların zayıflaması ya da kopmasıyla ilgili endişeler dile getirilmektedir (Silver, 1995: 67). Sosyal dışlanma konusuyla yakından ilgilenen, önemli katkılarda bulunan ve dolayısıyla da literatürde ciddi bir yer tutan Silver'ın dışlanma kavramını açıklayabilmek için ortaya atmış olduğu üç paradigması (değerler dizisi) bu konunun ne kadar karmaşık olduğunun göstergesidir. Silver dışlanmayı açıklayabilmek için, dayanışma, uzlaşma ve tekelci paradigma diye adlandırdığı üç paradigma geliştirmiştir. Bunlardan dayanışma paradigması, Durheimci bir anlayışla sınıfsal bir çözümlemeyi göz ardı ederek toplumla birey arasındaki bağın gevşemesinin dışlanmaya sebep olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Uzlaşma paradigması ise sosyal farklılaşma, ekonomik işbölümü ve alanların bölümlenmesini vurgulamaktadır. Bu görüş Anglo-Amerikan liberalizmiyle uyumlu bir bakış açısıyla, sosyal alanlar arasındaki serbest geçişin ortadan kalktığı durumlarda dışlanmanın ortaya çıktığını ifade etmektedir. Burada, klasik liberal görüşe atıfta bulunularak birey isterse alanlar arasında geçiş yapar denilmektedir (Silver, 1995: 67).

Tekelci paradigma ise sosyal dışlanmanın grup tekelciliğine uygun bir şekilde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Tekelci paradigma sosyal demokrat Avrupa geleneğine uygundur (Silver, 1995: 68).

Buna karşılık, Anglo-Saxon geleneğindeki sosyal dışlanma kavramı kritik sosyal politika ve dezavantajla ilgili tartışmalardan ortaya çıkmıştır. Townsend'in yoksulluk perspektiflerini yeniden yapılandırma çalışmaları, sosyal demokratik ilkeler ve alt sınıfın fikirleriyle altı çizilen dezavantaj üzerine daha kapsamlı bir söylemin kurulmasını etkilemiştir (Silver, 1994). Anglo-Saxon perspektifi, vatandaşlık haklarını, topluma tam olarak katılabilme kabiliyetini ve zorlayıcı hiyerarşik toplumsal yapılardan

kaynaklanan güç dengesizliğini göz önünde bulundurmaya yönelik bir hareketi vurgulamaktadır (Silver, 1994; De Haan, 1998). Silver (1994) ayrıca ABD ve Birleşik Krallık söylemlerinde etkili olan uzmanlaşma paradigması denilen bir modelden de bahsetmektedir. Bu paradigma, liberal ideolojiler, pazar ve sosyal grupları içeren rekabet içindeki alanlarda uzmanlaşmaya yol açan bireysel farklılıkların doğduğu hak ve yükümlülüklerin sözleşmeli ve gönüllü değişim kavramlarını vurgulamaktadır. Burada dışlanma, ayrımcılığın bir ürünü, liberal devletin uygulama eksikliği veya hakların uygun olmayan bir şekilde uygulanması, küreler arasındaki hareket/alışveriş engelleri ve pazar başarısızlıkları olarak görülüyor (De Haan, 1998).

Sosyal dışlanma tanımları bu farklı teorik gelenekleri yansıtır ve dayanışmanın ve iktidarın yapısına vurgu yapmalarına göre farklılık gösterir. Bununla birlikte, bu unsurlar arasındaki örtüşme, uluslararası araştırma ve politika perspektifleri içinde tanımlanmaktadır (De Haan, 1998). Hiçbir tanımlamada toplumsal cinsiyete, sosyal sınıfa, etnik köken veya cinselliğe ağırlık verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte, birçok tanımlama dışlanmanın bireyleri ve grupları nasıl etkilediğini açıkça belirtmektedir.

Daha önce bahsedildiği gibi sosyal dışlanma kavramı yoksunluk kavramıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle sosyal dışlanmaya kısaca çok boyutlu bir yoksunluk süreci de diyebiliriz. Sen'e göre (1999: 79), sosyal dışlanma, istihdam, politika, finans piyasaları, sosyal güvenlik, sağlık, beslenme, yetenek ve kültür gibi alanlardaki yetersizliklerin yoksunluğudur.

Sosyal dışlanma kavramı içerdiği anlam yönünden zaman içerisinde hep aynı şekilde kullanılmamış ve tarihsel süreçte değişik tanımlar getirildikçe kavramın sınırları genişlemiştir. Bu gibi sebeplerden dolayı sosyal dışlanma kavramını tanımlamak kolay değildir. Sosyal dışlanma tarihsel süreçte 1980'li yıllarda işsizliğin artması, aile yaşamında ciddi değişimlerin olması ve gecekondulaşma benzeri yeni karşılaşılan sorunlar gibi birbirinden farklı sosyal dezavantajlardan bahsederken kullanılmıştır. 1970 yılından 1990 yılına kadar yoksulluk daha çok kullanılırken 1990'lı yılların ortalarından sonra sosyal dışlanmanın temel kavram haline geldiği görülmektedir. Yoksulluk, işsizlik, eğitim ve öğretim, sağlık olanaklarına erişimin artırılması, engellilerin ekonomik ve sosyal uyumlarının iyileştirilmesi, yaşlı insanların sosyal yaşama katılımlarının sağlanması, yabancı düşmanlığı ve ırk ayrımcılığıyla mücadele edilmesi

gibi sosyal alandaki temel sorunların çözülmesi için çaba gösterilmesi önem arz etmektedir (Akın, 2009: 35-36).

Görüldüğü gibi literatür incelendiğinde sosyal dışlanmayla ilgili olarak yazarların konuyu kendi dünya görüşlerine göre kavramsallaştırdıkları anlaşılmaktadır.

1.1.7.4. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

Sosyal dışlanma çok nedenli bir kavramdır. Küreselleşmeden kaynaklanan sosyal, ekonomik ve siyasal problemler dışlanmanın nedenlerini ifade etmektedir (Demirel, 2012: 27). Sosyal dışlanmanın nedenleri olarak öncelikle, yoksulluk nedeniyle artan eşitsizlik, işgücü piyasasındaki değişim, gelir dağılımında adaletsizlik ve sosyal korumanın gerilemesi sayılmaktadır.

1.1.7.4.1. Eşitsizlik

Eşitsizlik denildiğinde gayet doğal olarak akla ilk gelen gelir eşitsizliği olmaktadır. Fakat sosyal dışlanma söz konusu olduğunda sözü edilen eşitsizlik sadece gelir eşitsizliği değildir. Burada kastedilen eşitsizlik, gelir eşitsizliğiyle birlikte politik ve sosyal uygulamalardan kaynaklanan eşitsizliktir (Doğan, 2000: 247).

Gelirin topluma adaletli bir şekilde dağıtılmasında eşitsizlik olabildiği gibi, istihdam sağlanmasında, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasında, sağlık hizmetlerinden eşit düzeyde yararlanmada, her türlü politik ve kültürel faaliyetlere katılabilmekte eşitsizlik söz konusu olabilmektedir. Eşitsizliğin en uç biçiminin ise sosyal dışlanma şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Günümüzde sosyo-ekonomik eşitsizlik dünyanın her tarafında bütünsel bir etki yaratarak ve fırsat eşitsizliği şeklinde gitgide büyüyerek çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumdaki toplumsal kurumlar ve düzenlemeler birbirleriyle ilişkili ve karşılıklı bağımlılık içinde oldukları için sosyal yaşamın herhangi bir alanındaki eşitsizlik toplumdaki diğer alanlara da yansımaktadır (Jamrozik ve Nocella, 1998: 132).

1.1.7.4.2. İşgücü Piyasasındaki Değişim

Teknolojinin gelişmesi ve bilgi çağına girilmesi, ürünlerin tasarlanması, üretilmesi ve pazarlanmasında bir anlamda sınırları ortadan kaldırmıştır. Neredeyse

tüm dünyada üretim bütünleşerek işgücü piyasasındaki değişimi hızlandırmıştır. Bu değişim çalışanları kaçınılmaz bir şekilde aldıkları ücret ve çalışma koşulları bakımından etkilemiştir. Üretimin uluslararası olarak bütünleşmesiyle üretim de doğal olarak ücretlerin daha düşük olduğu yerlere kaydırılmış ve bunun sonucu olarak, işgücü piyasasında işsizlik oranı yükselmiş ve işçiler de daha ucuza çalışmak zorunda olan bir işgücü haline gelmiştir (Daldal, 2000: 878). İstihdam olanaklarının bilinenden farklılaşması ve bir anlamda kuralsız hale gelmesi yeni işsiz oranının yükselmesine ve insanların eskiye göre daha uzun süreli işsiz kalmalarına sebep olarak sosyal dışlanma açısından da ciddi bir tehdit haline gelmektedir (Parlak, 2000: 666).

Uzun süre işsiz kalan bir kişinin sadece işini değil, mesleki tecrübelerini ve kendine olan özgüvenini de kaybetme olasılığı vardır. Bu da kişinin zamanla işgücü piyasasından tamamen dışlanmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, işsiz kalan kişi sosyo-ekonomik olanaklarıyla birlikte sosyal yaşama katılım şansını da kaybedebilmekte ve tüm bunların sonucunda ruh sağlığını, gelecekle ilgili umudunu, motivasyonunu ve mutluluğunu da yitirebilmektedir. Bu bağlamda, işsiz kalan birey toplumsal ve mesleki korumadan yoksun kalarak şiddetli bir gelir sıkıntısı yaşamaktadır (Kotten, 1999: 60).

Uzun süreli işsizlik sosyal dışlanma açısından büyük tehlike arz etmektedir. İşgücü piyasasında bireyin istihdama katılıp katılmaması ya da istihdama nasıl katıldığı sosyal dışlanmanın varlığını ortaya koymaktadır (Warren, 2005: 304). Sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan ilişkisi, istihdamdan dışlanma ve işgücü piyasası içinde ortaya çıkan sosyal dışlanma olmak üzere iki boyutta değerlendirilebilmektedir (Akalin, 2006: 34).

Çalışan fakat yine de sosyal dışlanmışlık yaşayan kişiler de vardır. İş piyasasındaki kuralsızlık, kayıt dışı çalışma ve esneklik uzun süreli işsizlik çekenlerin tekrar iş bulabilme olasılıklarını azaltmakta ve işsizlik kaynaklı sosyal dışlanmanın ciddi bir tehdit olarak kalmasına yol açmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

1.1.7.4.3. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik ve Yoksulluk

Gelir dağılımının gerçekte ekonomik bir olgu olduğu bilinmektedir. Ancak gelir dağılımı toplumun sosyo-kültürel yapısındaki değişimden, nüfus artışından ve toplumdaki eşitlik ve adalet kavramlarına yaklaşım gibi çeşitli olgulardan

etkilenmektedir. Yoksulluğun elbette çok çeşitli nedenleri vardır ancak yoksulluk en çok gelir dağılımının adaletli bir şekilde sağlanmadığı toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sosyal dışlanma söz konusu olduğunda yoksulluk ve eşitsizlik kavramlarından bahsetmemek nerdeyse mümkün olamamaktadır (Çakır, 2002: 91).

1.1.7.4.4. Sosyal Korumanın Zayıflaması

Sosyal koruma sistemleri işsizlik, yaşlılık, iş kazaları, meslek hastalıkları gibi genellikle sağlıkla alakalı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan problemlerde sorumluluğu sadece bireylere yüklemeyen ve çeşitli faktörlerden dolayı geliri veya kazancı kesilmiş kimselerin yaşama ve geçinme ihtiyaçlarını karşılayan sistemlerdir. Diğer bir deyişle, sosyal güvenlik sistemleri, herhangi bir nedenle kişilerin çalışmadıkları durumlarda, yoksulluk yaşamamalarını ve belirli bir gelir elde etmelerini sağlayan tedbirlerin toplamıdır (Zygmunt, 1999: 71).

Araştırmalar sosyal dışlanmanın sosyal koruma önlemlerinin olmadığı veya yetersiz kaldığı durumlarda görüldüğünü ortaya koymaktadır. Günümüzde sosyal koruma geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde neredeyse yok denecek kadar azdır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda ise çok daha iyi düzeydedir ancak sosyal korumanın gelişmiş ülkelerde de çoğunlukla sosyal dışlanmayı önlemeye yetmediği görülmektedir. Örneğin, sosyal korumanın oldukça yüksek olduğu Finlandiya, Danimarka ve İsveç gibi Kuzey Avrupa Ülkelerinde de işsizliğin zarar verici etkisinin var olduğu ancak koruma önlemlerinin yetersiz kaldığı diğer ülkelere göre daha az olduğu belirlenmiş ve bundan dolayı Danimarka'daki işsizlik düzeyinin sosyal dışlanmaya neden olma oranının düşük olduğu saptanmıştır (Heikkinen, 2000).

1.1.7.4.5. Avrupa Birliği Bağlamında Sosyal Dışlanma

Avrupa Birliğinde sosyal dışlanma politika çerçevesi ile ilişkili olarak yaşananları anlamak için, AB'nin politika tezkeresini anlamak gerekir. AB öncelikle üye ülkeler arasındaki ekonomik bir ilişkiyi temsil etmektedir ve sosyal politika girişimlerinin AB politikasının daha geniş bir görev alanına dâhil edilmesinin son derece zor olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, yoksulluk karşıtı girişimlerin istihdam girişimleriyle birleştirilebileceği her yerde, üye devletler tarafından daha fazla kabul

görmüştür. AB’de yoksulluk programlarının ortaya çıktığı 40 yılı aşan süre boyunca önemli bir söylemsel değişimin meydana geldiği görülmektedir. AB sosyal politikasındaki söylemsel değişim, yoksulluk odak noktasından sosyal dışlanmaya odaklanmaya yol açmış ve özellikle 1990’ların ortalarından bu yana çok daha geniş bir yorum getirmiştir. Bu yorumun özü, sosyal dışlanma kavramının şimdi AB politika söyleminde kabul gören bir geçerliliğe sahip olmasıdır (Percy-Smith, 2000; Madanipour, Cars ve Allen, 1998).

Avrupa Birliği politikası ortamında sosyal dışlanma kavramı zamanla yoksulluğun söylemsel alanını ve dilini de ele geçirmiştir. Bu kavramın kullanılması aynı zamanda istihdamdan dışlanma fikri ile birleşmeyi de teşvik etmiş ve eş zamanlı olarak aşırı marjinalleşme fikrinden bir kaymayı teşvik etmiştir. Bu nedenle, sosyal dışlanmayı yoksulluk ve yoksunlukla ilgili yorgun ve sınırlı kavramlardan uzak toplumsal meselelerin ve sorunların yeniden düşünülmesini teşvik edecek, yeni ve parlak bir terim olarak hatta bir Truva atı olarak gören birçok araştırmacı, analist ve yorumcu için hayal kırıklığı uzak değildir. Buradan alınacak önemli ders, bir kişi veya grubun nereden ve kim tarafından dışlandığını anlamının önemli olduğudur. “Exclusion sociale” durumunda fail açıktı. Fransız Hükümeti, belli grupları açık kriterler temelinde, sosyal sigorta almaktan dışlayan politikalar yapmıştı. Sosyal sigortaya sahip olanlar arasında bulunmak istiyorsanız ya iş bulmalıydınız ya da işi olan biriyle evlenmeliydiniz. Bu, tanımlanabilir bir dâhil edilme ve hariç tutulma idi. Yoksulluk Programları, bir anlamda, yoksulluğun doğasındaki ve anlayışındaki değişimin gerçekleştiği yerde bir alan, dönüştürücü bir alan sağladı. Bu dönüştürücü alanda, sosyal dışlanma kavramı, politika yapıcılarının bu kavramla şu anda yaptıkları şeyi etkileyen karmaşık bir dil değişikliğine uğradı. İngilizce dili, güçlü aktif fiillerin isimler haline gelebileceği (semantik terimlerle “nominalizasyon” yani fiilden isim türetme olarak adlandırılan) bir hile içerir. Bu durum, örneğin, yemeğini sindiren bir ineğin eylemine atıfta bulunan “geviş getirmek” ifadesi, ineklerin sindirim süreçleri dışındaki herhangi bir konuda yavaş ve ihtiyatlı düşüncemizin “geviş getirme” şeklinde öznesi haline geldiğinde ya da devlet okul sektörüyle “entegre olmak” arzusunda olan okul “entegre etme” politikalarının öznesi haline geldiğinde gerçekleşir. Her durumda, adlaştırma iki dilsel etki üretme eğilimindedir. Birincisi, fail kaybolur yani eylemi her kim ya da her ne yapıyorsa ya soyut ya da görünmez olur. İkinci etkisi, şeyleştirmenin

gerçekleşmesidir. Eylem kendi başına bir şeye dönüşür. Bu nedenle, bir yerden birilerini veya bir şeyi dışarda bırakma etkinliğini tartışan bir açıklama yani “onlar grup tarafından X’den dışlandılar veya “adam kadını X’den dışladı” şeklindeki bir açıklama failin tanımlanmasını içerir. Fakat isme dönüştürülmüş bir fiil olarak dışlama (şeyleştirme olarak da bilinen bir süreç), bir eylemden ziyade bir şey anlamına gelir. Böylece, “sosyal dışlanma” yaşam fırsatlarını etkiler. Bu isimleştirilmiş ve şeyleştirilmiş durumda, sosyal dışlanma kavramı çoğunlukla farklı ve belirli grupların isimlendirilmesinde ve etiketlenmesinde kullanılır (Peace, 2001: 20-21).

1.1.7.5. Sosyal Dışlanma Çeşitleri

Avrupa sosyal politika metinlerine bakıldığında adı geçen en az 15 tür dışlama çeşidiyle karşılaşılmaktadır. Bunlar arasında; sosyal marjinalleşme, yeni yoksulluk, demokratik yasal/politik dışlanma, maddi olmayan dezavantaj, asgari düzeyde kabul edilebilir yaşam biçiminden dışlanma, kültürel dışlanma (ırk ve cinsiyet dahil), aileden ve topluluktan dışlanma, refah devletinden dışlanma, uzun süreli yoksulluk, ana siyasal ve ekonomik hayattan dışlanma, yoksulluk, yoksunluk durumu, iş ilişkilerinden ayrılma, ekonomik dışlanma ve işgücü piyasasından dışlanma vardır (Peace, 1999: 297).

Yukarıdaki terimlerin bazıları (özellikle son dört tanesi) öncelikle ekonomik dışlanma unsurlarını tanımlarken diğer terimler genellikle dışlanma söyleminin bir parçasıdır. Bu durum bile dışlanmanın çok yönlü bir fenomen olduğunu kanıtlar niteliktedir. Dışlanma türlerinden bahsederken “dışlanma” ve “yoksulluk” arasındaki kaymanın da oldukça belirgin olduğu anlaşılmaktadır.

Percy-Smith (2000: 9) dışlama türlerine yönelik olarak bir tipoloji de geliştirmiş ve onun analizi düzenli bir çerçeveye sunmaktadır. Smith, sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal, politik, çevresel, bireysel, mekânsal ve grup boyutlarının olduğunu öne sürmektedir.

Belki de hareket kabiliyetinin en büyük anlamı ve dışlanma kavramının potansiyel belirsizliği “vurgu yapan faktörler” başlığı altında karşımıza çıkmaktadır. AB politika metinleri incelendiğinde, insanların yaşadığı dışlanma koşullarına katkı veya vurgu yapan onlarca kelime veya cümle görülebilmektedir. Bu metinlerin çoğunda faktörler, bazı kritik kaynaklara erişim eksikliğine, adil tanıma eksikliğine ve mekânsal, kişisel veya ekonomik yoğunlaştırıcılar olarak düşünülenlere dayanan alt bölümlere

ayrılmıştır. Erişim eksikliği, sosyal hareketlilik, iletişim araçları, yaşamsal sosyal sistemler, konut, kamusal olanaklar, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri ve sosyal vatandaşlık gibi faktörlere erişimi içermektedir. Adil tanıma eksikliği ise yoksul grupların olumsuz imajını, toplumsal ayrımcılığı, kültürel eşitsizlikleri, daha geniş toplumdaki önyargıları, düşmanlıkları, damgalanmayı, ayrımcılığı, etnik ayrımcılığı ve kadınların düşük katılım oranlarını içermektedir (Peace, 1999: 398).

Onlarca dışlanma çeşidinden literatürde en sık karşılaşılan ve burada değinmeden geçemeyeceğimiz dışlanma çeşitleri, ekonomik alandan dışlanma, tüketim toplumundan dışlanma, sosyal destekten yoksun kalma, kurumsal destekten yoksun kalma ve işgücü piyasasından dışlanmadır.

1.1.7.5.1. Ekonomik Alandan Dışlanma

Ekonomik alandan dışlanma sosyal dışlanmanın en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duydukları gelirden yoksun olmaları durumu ekonomik dışlanma olarak ifade edilmektedir. İşsiz kalmak veya olması gerekenden daha düşük ücretlerle uygun olmayan çalışma koşullarında çalışmak zorunda kalmak, engellilerin sosyal güvenlik kapsamında korunmaya alınmaları fakat kendilerine yeterli düzeyde gelir desteğinin sağlanmaması ve dolayısıyla da yoksulluk, ekonomik dışlanmaya neden olmaktadır. Ekonomik dışlanmanın bir uzantısı olarak sosyal ilişkiler zayıflamakta ve insanlar toplumsal yaşamla bütünleşememektedir (Deniz Ergüden, 2008: 7). Bireyler ve toplumların ait oldukları toplumsal sınıf ellerinde bulundurdukları ekonomik kaynaklara bakılarak belirlenmektedir. Bu nedenle ekonomik alandan dışlanan bir kişi sadece temel gereksinimlere erişememiş bir kişi durumuna düşmüş olmakla kalmamış aynı zamanda tüketim toplumunun dışında da kalmış olmaktadır. Ekonomik alandan dışlanmanın boyutunu ortaya koymak için belirli göstergelere bakmak gerekmektedir. Sosyal göstergeler yoksulluk ve işsizlikle ilgili ekonomik dışlanmanın boyutunu ifade etmektedir. Fakat sosyal göstergelere bakarak ekonomik dışlanma açıklanırken ülkeden ülkeye farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, ABD’de ekonomik dışlanma göstergesinde daha az ücretle çalışanlar ve alt sınıflılık vurgulanırken, Avrupa

Ülkelerinde ekonomik dışlanma göstergesi olarak uzun süreli işsizliğin altı çizilmektedir (Silver, 1994: 549).

1.1.7.5.2. Tüketim Toplumundan Dışlanma

Günümüzde uygulanan neo-liberal politikalar sonucunda iyice perçinlenen tüketim kültürüyle hem toplumlar hem de bireyler, üretirken eşit olmalarına rağmen tüketirken eşit olmaya zorlanmaktadır. Ancak sistemden kaynaklanan büyük gelir eşitsizliği ve dengesizliği bunun gerçekleşmesine izin vermeyerek tüketim toplumunda defolu tüketiciler olarak adlandırılan yeni bir yoksul kitlesinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yeni durum küresel gelişmelerle de tetiklenmektedir. Örneğin ülkemizde de ekonomik büyüme ve ekonomik göstergeler pozitif eğilimli olduğu zamanlarda bile “tabana yansımadı” gibi söylemlerle karşılaşmaktadır. Bunun en temel nedeni “yeni yoksulluk” olgusudur. Çünkü bu sistemdeki girdilerden zenginlerin yoksullara göre daha fazla pay aldıkları bilinen bir gerçektir. Yoksullar tüketim toplumunun standartları ölçüsünde tüketim yapamadıkları için, bir anlamda varlık içinde yokluk yaşamaktadırlar (Karakaş, 2010: 14). Neo-liberal uygulamalar yüzünden tüketim neredeyse üretimden önemli hale gelmiş ve toplumlar tüketim toplumuna dönüşmüştür. Ancak toplumdaki tüm bireyler gelir eşitsizlikleri nedeniyle aynı oranda tüketim yapamamaktadır. Bu nedenle toplumlarda tüketebilenler yani topluma dâhil olanlar ve tüketemeyenler yani toplumdan sosyal dışlanmışlar ortaya çıkmaktadır (Sapancalı, 2003: 136-139).

1.1.7.5.3. Sosyal Destekten Yoksun Kalma

İnsanların içinde yaşadıkları toplumdaki sosyal faaliyetlere katılamamaları da sosyal dışlanmanın bir biçimi olarak anlaşılabilir. Bu nedenle kişiler içinde bulundukları toplumda kendileri için önemli olan faaliyetlere katılamadıkları durumlarda bulundukları toplumdan sosyal olarak dışlanmış olmaktadır (Burchard vd. 2002: 30-31). Sosyal katılımdan ve dolayısıyla da sosyal destekten yoksunluk insanların sosyal destek, sosyal koruma, sosyal güvenlik, altyapı hizmetleri ve kamu güvenliği gibi alanlardan dışlanmış olmalarına yol açabilir (Beall ve Piron, 2005: 9). Dolayısıyla sosyal katılımdan ve destekten yoksun kalma sosyal dışlanmanın oluşumunda oldukça

etkili ve çok boyutlu yoksunluklara sebep olabilecek bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

İnsanlar işgücü piyasalarına erişemediklerinde, özellikle de eğreti istihdam şartlarında çalışıp düşük ücret elde ettiklerinde kendilerini o topluma ait görmeleri kolay olmamaktadır. İşgücü piyasaları içinde yer almayan işgücü sosyal dışlanma bakımından incelendiğinde işsizliğin sadece ‘gelir’ ve ‘faaliyetten’ yoksun olmakla ilgili olmadığı ve işsiz olmanın insanları toplumda ‘üretkenlikten’ uzaklaştırdığı söz konusu olmaktadır. Bu durum doğal olarak bu kişilerin yaşadıkları toplumda insan olarak üretkenlikle ilgili rollerinin görülmemesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle işsizlik sadece ekonomik boyutta sosyal dışlanmaya neden olan bir etmen değil aynı zamanda sosyal boyutta sosyal dışlanmaya yol açabilecek önemli bir faktördür (Bhalla ve Lapeyre, 1997: 419). Ekonomik dışlanmanın etkisiyle toplumda sosyal ilişkilerin zayıflaması bireylerin toplumla bütünleşmesini zorlaştırmaktadır. Çalışan insan, sadece bir gelir elde etmekle kalmayıp aynı zamanda diğer insanlarla çeşitli şekillerde sosyal birliktelik kurabilme olasılığını da elde edebilmektedir. Bir insan işini kaybettiğinde ise çalışma yaşamında oluşturmuş olduğu sosyal ilişkileri de zayıflamakta veya sona ermektedir. Çalışan bir bireyin işini kaybetmesi onun hem ekonomik faydalardan hem de sosyal olanaklardan yoksun kalmasına sebep olmaktadır. Bu durumda olan birey kendini toplumdan dışlanmış hissedebilmektedir (Glorieux, 1999: 68).

1.1.7.5.4. Kurumsal Destekten Yoksun Kalma

Kurumsal dışlanma, bir toplumda yaşayan bireylerin sosyal koruma altına alınması için gerekli olan yasal ve kurumsal düzenlemelerin yetersiz olması durumudur. Kurumsal dışlanma ya Sosyal Güvenlik Kurumları (SGK)’nın etkin bir şekilde kullanılmasıyla ya da dayanışma olgusuyla önlenebilmektedir. SGK bireyci toplumlarda sosyal destekten ve dayanışmadan daha etkin olabilmektedir. Örneğin, yaygın sosyal güvenlik sistemleriyle gerekli düzenlemeler yapılarak yaşlılar çocuklarının bakımına muhtaç olmaktan kurtulmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1990: 43). Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde SGK’nın görevi olan işlevler dayanışma olgusuyla yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Yani muhtaç olan ve içinde bulunduğu yoksulluğun etkilerini başka araçlarla gideremeyen veya içinde yaşadığı toplumda sosyal güvenlikle ilgili araçlar yetersiz olan bireylere toplumun diğer üyelerinin yardım etmeleri tarihin her döneminde

görülebilen bir davranış biçimidir (Güzel ve Okur, 1996: 9). Ancak dayanışma bir yükümlülük değil bir gönüllülük uygulaması olduğu için sosyal dışlanmanın önlenmesinde SGK'nın gösterdiği gibi sürekli bir işlev gösterememektedir. Dayanışmanın bireylerin beklentilerini karşılayamadığı durumlarda dayanışma faaliyeti aksayabilmektedir (Altıparmak, 2001: 43).

1.1.7.5.5. İş Gücü Piyasasından Dışlanma

Emek faktörünün fiili olarak üretime katılamaması durumuna işsizlik denilmektedir. En yaygın tanımıyla da bir toplumdaki bireyler çalışma isteği ve gücüne sahipken ve cari ücretten çalışmaya razı olmuşken yine de o toplumda iş bulamayan iş gücünün bulunmasıdır (Yıldırım ve Karaman, 2001: 308). İşsizlik sosyal dışlanma söz konusu olduğu zaman da en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Çünkü sosyal dışlanmada kişiler en ağır bedeli işsiz kaldıkları zaman hissederler. Çünkü bir kişi işini kaybettiğinde sadece işini kaybetmekle kalmayıp aynı zamanda düzenli bir gelirden, sigorta, sağlık korumasından ve emeklilik gibi çeşitli haklardan yoksun kalmaktadır. Bu nedenle işsizlik sosyal dışlanmanın temel kaynağı olarak kabul edilmektedir (Sapancalı, 2003: 143). İş gücü piyasasından dışlanma; iş gücü piyasasından tamamen dışlanma (uzun süreli ve yapısal işsizlik), iş gücü piyasasında çalışan yoksullar (iş olduğu halde sosyal dışlanma tehlikesiyle yaşayanlar) ve iş gücü piyasasına katılmayanların yaşadığı sosyal dışlanma (kadınlar, özürümler ve azınlıklar) olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkmaktadır (Toplu, 2009: 15).

Sonuç itibarıyla, iş gücü piyasasından tamamen dışlananlar, çalışacak bir iş olduğu halde yetersiz gelir nedeniyle sosyal dışlanma tehlikesiyle yaşayanlar ve iş gücü piyasasına katılamayan insanlar karar alma mekanizmalarına ve kültürel olaylara katılmalarını engelleyen bir ortam içinde oldukları için kaçınılmaz olarak sosyal dışlanmayla yüz yüze gelmektedir.

1.1.7.6. Sosyal Dışlanmayla İlgili Yapısal Nedenler

Sosyal dışlanma olgusunun nedeni öncelikle ekonomik ve toplumsal yapı ile bağlantılıdır. Sosyal dışlanma sosyal koruma hukukunun alanına girmektedir ve yoksulluk ve sosyal dışlanma boyutu nitel ve nicel bakımdan sosyal koruma sistemleri

güçlü olan toplumlarda zayıf olanlara göre daha az görülmektedir. Özellikle Avrupa Ülkelerinde 1970'lerden sonra sistemin yetersizliğinden dolayı toplumun egemen yaşam tarzından dışlanan insanlar, hukuk sisteminin de dışında kalmışlardır (Balcı, 2002: 478).

Sosyal dışlanma, hem ekonomik-yapısal hem de sosyo-kültürel biçimde ortaya çıkan bir olaydır (Bhalla ve Lapeyre, 1997; Chakravarty ve D'Ambrosio, 2006; Jehoel-Gijsbers ve Vrooman, 2007).

Sapancalı (2006)'ya göre, sosyal dışlanmayla ilgili açıklamaların genellikle yapısal ve bireysel nedenlere dayalı olarak yapılan açıklamalar olduğu görülmektedir. Genellikle söz konusu edilen aksaklıklardan bireysel nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmış sorunlar olarak bahsedilmektedir. Ancak kişilerin kendilerinden kaynaklanan gerekçeler olarak söz konusu edilen gerekçelerin birçoğunun aslında doğrudan bireysel nedenlerden değil, yapısal nedenlere dayalı olarak dolaylı bir biçimde etkili olduğu görülebilir. Örnek vermek gerekirse çocuk, genç veya kadın olmak yoksulluk ve dışlanmayla ilgili bireysel bir neden değildir. Bu gruplar sadece bu olgulardan en olumsuz biçimde etkilenen, en kırılgan grupları oluşturanlardır. Yani sosyal dışlanma bireysel tercihlerin değil post-endüstriyel kapitalizmin işleyişinin yapısal bir sonucu olduğu için sosyal dışlanma, bireysel değil yapısal analizi gerektirmektedir. Sosyal dışlanma ele alınırken yeni liberal politikalar, küresel düzeydeki ekonomik değişiklikler, toplumsal ve siyasal kurumların yeniden yapılanma süreçleri, artan rekabet koşulları, üretim sürecindeki dönüşüm, göç hareketleri ve yerel düzeyde işgücü piyasaları üzerinde yarattığı sonuçlar bağlamında ele alınmalıdır. Böyle yapıldığında sosyal dışlanmanın en önemli ve esas sebebi olarak kapitalizmin ulaştığı yeni aşama gösterilebilir.

Sosyal dışlanmanın yapısal nedenlerini basit bir şekilde gruplandırmak kolay değildir. Sosyal dışlanmanın yaygınlığı ve ısrarının bir açıklaması olarak yapısal nedenlerin kabul ve reddedilmesi artar ve azalır. Yapısal nedenlere atıf, İrlanda'daki sosyal dışlanmayla ilgili tartışmaların çoğunda daha sıklıkla görülüyor ve son zamanlarda Birleşik Krallık Sosyal Dışlanma Birimi'nin söylemlerinde karşımıza çıkıyor. Tartışmaya açık bir şekilde, bireylerin sınırlı kontrole sahip olduğu faktörleri veya unsurları tanımladıklarında nedenler "yapısal" olarak tanımlanabilir. Bunlar, çocuk işçiler, niteliksiz gençler, düşük ücretliler, istikrarsız ve vasıfsız işlerde çalışanlar,

korunmasız işçiler, yaşlı işçiler, uzun süreli ve tekrar tekrar işsiz kalanlar gibi istihdamla ilgili dışlanmaları içermektedir. Çoklu yoksunluk, kötü konut koşulları, çevresel yoksunluk, ihmal edilmiş topraklar, vandallık, yüksek suç seviyeleri gibi şeyleri içerir, fakat aynı zamanda, yetersiz kaynakları, iş eksikliğini, temel kaynakların eksikliğini, yeterli hizmet eksikliğini ve hükümet politikaları etkilerini de içerir (Peace, 1999: 400).

1.1.7.7. Sosyal Dışlanmanın Psiko-Sosyal Etkileri

Sosyal dışlanmayla ilgili bir gruplandırma yapıldığında çoğunlukla işini ve dolayısıyla sosyal ilişkilerinin bir kısmın kaybetmiş bireyler akla gelmektedir. Çünkü çoğu zaman kendisini dışlanmış olarak hisseden bir birey, genellikle çalışma yaşamından ve sosyal ilişkilerden uzaklaştırılmış bir kişidir. İş yaşamından uzak kalmış bir kişi zamanla yaptığı işle ilgili niteliklerini kaybeder. Çalışma yaşamından ve sosyal ilişkilerden uzak kalan birey gitgide kendine olan güvenini ve duygilerini de kaybeder. İş yaşamından dışlanma ruhsal hasara ve mutsuzluğa neden olabilir. Bu durumdaki kişiler şiddetli acı ve ıstırap çekebilir ve hatta intihar bile edebilirler. Dışlanan kişilerin sosyal ve psikolojik bakımdan toplumsal bütünün dışına itildikleri görülebilmektedir (Şenol, 2010: 83).

Sosyal dışlanmanın Psiko-sosyal etkileriyle ilgili gruplandırma küçük ama güçlü bir gruplandırmadır. Dışlanmanın bu “etkileri” tarafından üretilen insan kategorileri, sosyal dışlanma söyleminin daha az etkili olduğu kişilerdir. Psiko-sosyal etkiler, psikolojik sorunları, ilişkisel problemleri, kimlik kaybını, kültürel aidiyet kaybını, çalışma ilişkilerinden ayrılmayı, zihinsel depresyon problemlerini, kişinin iç dünyasının bozulmasını, amaç kaybını, aile bağlarından uzaklaşmayı, öznel katılım süreçlerini, yoksulluğun iç boyutunu ve sosyal ilişkilerden kopmayı içerebilmektedir. İlişkisel sorunlar, kimlik kaybı, zihinsel depresyon ve benzerlerini yaşayan dışlanmış yığınların çoğunun aynı zamanda 1980’lerde Yoksulluk Programlarının başarılı bir şekilde hedeflemeye başladığı fakat 1990’ların istihdam odaklı politikalarında geride bırakılan kişiler olduğu görülmektedir. Yukarıda bahsedilen özellikler, iş piyasasındaki artan kırılganlık ve statüdeki hızlı değişimlerle işyeri güvenilmezliği konusunda bir kanı oluşturdıkları için çoğunlukla ücretli bir işe girme kapasitesi az olan ve ücretli işe sık sık giriş çıkış yapan kişiler için geçerlidir. Bu özelliklerle sosyal dışlanma kategorileri arasındaki karşılıklı ilişkiler, herhangi bir zamanda herhangi bir yerde olan ekonomik ve

siyasi politika oluşturan ortamın ağır basan etkisi ile daha da karmaşık hale gelmektedir. Bu bahsedilen karmaşık çerçevede, sosyal dışlanma, politika metinlerinde pek çok farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum sosyal dışlanmayla ilgili bir tanımın düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Günümüzde, sosyal dışlanmanın, dünyanın pek çok yerinde genel olarak çağdaş toplumsal dezavantaj biçimlerini tanımlamak için kullanılan bir kavram olduğu görülmektedir (Peace, 1999: 400).

1.1.7.8. Sosyal Dışlanmanın Ölçülmesi

Bir sorun olarak kabul edilen herhangi bir durumun çözülebilmesi için ölçülebilir olması önem arz etmektedir. Yani öncelikle o sorunu oluşturan unsurların ortaya konması, o sorunun nedenlerinin saptanması, tekrar ortaya çıkma olasılığı olan durumların belirlenmesi ve o sorunun çözümüne yönelik politikalar veya planlar üretilmesi o sorunun ölçülebilirliğiyle alakalıdır. Bundan dolayı sosyal dışlanmanın ölçülebilir olması, onun nasıl ortaya çıktığının ve nasıl bir seyir izlediğinin takip edilebilmesi ve onunla nasıl mücadele edileceğinin ve çözüm için hangi politikaların üretilmesi kararlaştırılması bakımından önemlidir. Fakat sosyal dışlanmayla ilgili olarak fikir birliğine varılmış bir tanımını yapmanın zorluğu gibi onu eksiksiz bir şekilde ölçecek bir model geliştirmek de kolay değildir. Sosyal dışlanma göreceli, dinamik ve çok boyutlu bir kavram olduğu için ve farklı bileşenleri içerdiği için onun bu farklı özelliklerini kapsayarak ölçebilen tek bir kıstastan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir (Şenol, 2010: 67).

Kimin veya kimlerin ne şekilde ve ne kadar dışlandığını belirlemek için dışlanmayla ilgili sürecin izlenmesi, içermeyi teşvik etmek için üstlenilen önlemlerin etkisini değerlendirmek ve sonuçta kimsenin geride bırakılmamasını sağlamak için bir dizi kriterin belirlenmesi anahtardır. Ancak sosyal dışlanmanın miktarının belirlenmesi önemli zorluklar doğurmaktadır. İnsanlar, sosyal, ekonomik, politik, sivil ve mekânsal gibi yaşamın birçok alanından dışlanmaktadır ve her alanın göze çarpan özelliği, ülkenin ve yerel bağlamların yanı sıra kişinin yaşam seyrinin evresine güçlü bir şekilde bağlıdır. Yani sosyal içirme ve sosyal dışlanma kavramları çok boyutlu ve bağlam bağımlıdır. Sonuç olarak bunları sınırlı bir dizi göstergeye çevirmek önemli bir sorundur. Ulusal tanımlar ve ölçümler, izleme ve analiz için başlangıç noktasıdır ancak

küresel izleme ve analiz için ülkeler genelinde uygulanabilir sınırlı ölçülebilir nitelikler de gereklidir. (UN, 2016b: 22).

Dahası, kimin geride bırakıldığının ve bireylerin ve sosyal grupların statüsünün sadece nesnel göstergelerinin değil, aynı zamanda öznel yargılarının da yeterli şekilde dikkate alınması gerekir. Her şeyden önce, dışlanma kişisel bir deneyimdir ve ondan etkilenenlerin ya da geride kalma riski altında olanların görüşleri göz ardı edilemez (Atkinson ve Marlier, 2010). Dolayısıyla, dışlamanın ölçülmesi teorik hususlar ile ampirik olarak nelerin mümkün olduğu arasında bir miktar uzlaşmayı gerektirmektedir.

Sosyal dışlanmanın çoklu boyutları göz önüne alındığında bunu ölçmek için kullanılan veriler genellikle kapsam ve amaç bakımından farklı olan çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Ulusal nüfus sayımları ve işgücü anketleri, demografik ve sağlık araştırmaları, çoklu gösterge kümesi araştırmaları ve yaşam standardı ölçüm anketleri ve seçilmiş kamuoyu anketleri gibi uluslararası standartlarda bazı anketler, çok sayıda ülke için mevcuttur ve ülkeler arasında oldukça benzerdir. Bununla birlikte, bu kaynakların her biri belirli bir amaç için tasarlanmıştır ve hiçbirisi tek başına kapsamlı uluslararası sosyal dışlama değerlendirmelerine izin vermez. Mikro verileri farklı kaynaklardan temin etmek için sınırlı sayıda girişimde bulunulmuştur ancak bunun yapılması giderek daha olasıdır. Dolayısıyla sosyal dışlanmanın göstergeleri nadiren bireysel düzeyde tek bir bileşik endekste birleştirilmiştir. Zaman içinde dışlama göstergelerindeki değişikliklerin değerlendirilmesi, bazı veri kaynaklarının sadece bir nokta için kullanılabilir olduğundan ve aynı türden sayımlar veya anketler arasında bile karşılaştırılabilirlik sorunları ortaya çıktığı için, ek zorluklarla sonuçlanır. Ülkeler arası değerlendirmeler, dışlamanın çoklu boyutlarını neredeyse hiç ölçemese bile derinlemesine, niceliksel göstergeler, mümkün olduğunda, katılımcı değerlendirmeler ve derinlemesine görüşmeler dâhil olmak üzere niteliksel kanıtlarla birlikte olmalıdır. Dışlama deneyiminin istatistiksel analizlere indirgenemeyen önemli unsurları vardır (UN, 2016b: 24).

İdeal olarak ampirik çalışmalar hangi bireysel özelliklerin veya kombinasyonların dezavantaj ve dışlama riskini arttırdığını belirlemelidir. Bununla birlikte, bireysel düzeyde analiz için gerekli olan bilgilerin eksik olması, mevcut olanı içeren sosyal dışlama çalışmalarının çoğu, dışlanma riskini arttırmak için çoğu zaman yaş, cinsiyet, etnik köken, gelir, milliyet ya da doğum yeri gibi ampirik olarak

kanıtlanmış bazı kriterleri önceden seçmektedir. Gruplaşma, temel bir sosyal analiz aracı olmakla birlikte, geleneksel ölçütlere dayalı toplam düzey yaklaşımları, yeni dışlama biçimlerini kaçırma riskini taşır ve kesişen eşitsizlikleri inceleme kapasiteleriyle sınırlıdır. Sosyal dünyayı derinden oluşmuş, yarı doğal gruplara ayırma eğilimi, şeyleri açıklamak için kullandığımız şeyin değil, açıklamak istediğimiz şeyin önemli bir parçasıdır ve analitik araç setimize değil, ampirik verilerimize aittir. İstatistiksel gruplar yararlı analitik kategoriler olsa da bunların ortak kurum veya hatta ortak amaçları olan olgular olmadıklarını belirtmek önemlidir (Brubaker, 2002: 165).

Mevcut kaynaklardan elde edilebilecek öznel ve nesnel dışlama göstergeleri en azından yaş, cinsiyet, etnik grup, ırk, gelir düzeyi, ikamet yeri, doğum yeri veya uyruk ve engellilik düzeyi ile ayrıştırılmalıdır. Veriler, her bireyin karşı karşıya kaldığı dışlanma riskinin kendi özelliklerinin birleşimine bağlı olduğunu ve birçok kişinin birden fazla dezavantajlı gruba ait olduğunu dikkate alarak bu faktörlerin birleşik etkisinin değerlendirilmesine izin vermelidir. Ancak ulusal düzeyde temsilci olarak tasarlanan hane halkı araştırmaları, etnik azınlıklar da dâhil olmak üzere, genellikle sayısal olarak küçük gruplardan çok az sayıda katılımcı içermektedir ve bu nedenle çoğu zaman temel ayrışma analizlerini engellemektedir (UN, 2016b: 25).

Sosyal dışlanmanın ölçülmesi için ek bir zorluk, bir nüfusun uyrukluğa ve göçmenliğe, etnik veya engellilik statüsüne göre sınıflandırılması için kullanılan tanımların ülkelere göre farklılık göstermesidir. Buna ek olarak hane halkı araştırmaları kaçınılmaz olarak evsiz insanlar, kurumlardaki insanlar, cezaevlerinde, hastahanelerde, mülteci kamplarında, diğer yerlerde kalan ve mobil, göçebe ve pastoralist nüfuslar gibi dışlanma ve yoksulluk riski yüksek olan bazı grupları kaçınılmaz olarak ihmal etmektedir. Birçok anket belirli yaş gruplarında hedeflenmiştir ve o yaş grupları dışındaki kişilerin durumunu analiz etmek için kullanılmaz. Uygulamada, hane halkı anketleri tipik olarak kentsel gecekondü nüfusunu, güvensiz veya yalıtılmış alanlarda ve tipik olmayan hanelerde yaşayanları yeteri kadar kapsamamaktadır. Ayrıca bu anketler tek ebeveynli hane halklarını, küçük çocukları olan yaşlıların yönettiği haneleri, çocuklara sahip büyük haneler veya ilgisiz yetim çocukları, çocuklar tarafından yönetilen haneleri, komşuların yanı sıra sömürücü ilişkileri güçlendiren ya da gruplar ve çeteler tarafından bakılan haneler ve çocukları yeterince temsil etmemektedir (Carr-Hill, 2013). Nüfus sayımları, evsiz insanlar veya bu grupların herhangi birini tasarlayarak

atlamamakla birlikte, genellikle bu tür insanlara ulaşmak zor olduğu için onların bazıları genellikle sayılmamaktadır. Car-Hill (2013), ihmal ve eksik sayım yüzünden, en yüksek dışlanma ve aşırı yoksulluk riski altındaki yaklaşık 300 ila 350 milyon insanın gelişmekte olan ülkelerdeki hanehalkı tetkiklerinde muhtemelen temsil edilemeyeceğini tahmin etmektedir.

Bu zorlukları göz önünde bulundurarak ve ampirik literatürün gözden geçirilmesine dayanarak, sosyal dışlanmanın ölçülmesinin kolay olmamakla birlikte mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal dışlanmanın nasıl ölçüleceğiyle ilgili olarak yapılan analizlerden en dikkate değer olanlarından biri Berman ve Phillips tarafından yapılmış olandır. Bu analiz incelendiğinde sosyal dışlanmanın sosyal içermenin zıttı olduğunun ifade edildiği görülmektedir. Sosyal içermenin çeşitli alanlarla ilgisi vardır ve söz konusu alanların her birinde de kendine özgü toplumsal göstergeleri mevcuttur. Bundan dolayı, sosyal içermenin göstergelerinin kullanılmasıyla sosyal dışlanma ölçülebilir olmaktadır (Şenol, 2010: 68).

Berman ve Phillips tarafından geliştirilmiş olan bu analizde sosyal içermenin, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, istihdam, barınma, toplumsal hizmetler, siyasi ve sosyal süreçlere dâhil olmakla ilgili sekiz farklı ilgi alanından meydana geldiği ve sözü edilen her bir farklı alana ilişkin sosyal göstergelerin bulunduğu görülmektedir.

Sosyal dışlanma sosyal içermenin zıttı olduğu için sosyal içermenin etkisini kaybettiği veya tümünden ya da kısmen ilgisini kestiği alanlarda sosyal dışlanma sorunu kendini göstermektedir. Analizde bahsedilen bu sekiz alandaki göstergeler sayesinde sosyal dışlanma süreci belirgin hale gelmektedir. Dolayısıyla, sosyal içermenin göstergeleri ile sosyal dışlanmanın ölçülebilmesi olanaklı hale gelmektedir. Yani sözü edilen bu sosyal göstergelere bakarak bir toplum içindeki birey veya grupların ne kadar kabul gördüğü veya dışlandığı anlaşılmaktadır (Şenol, 2010: 70).

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmaya ilişkin algıları Berman ve Phillips (2000) tarafından geliştirilen ve Şenol (2010) ve Karataşoğlu (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçüm aracının Berman ve Phillips (2000) tarafından geliştirilen ve Şenol (2010) ve Karataşoğlu (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan orijinal hâli; Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı (8 ifade), Siyasal Katılım Alanı (8 ifade), İkamet Koşulları Alanı (8

ifade), Sosyal Yaşam ve Çevre İle İlişkiler Alanı (8 ifade), Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan (8 ifade), Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı (8 ifade), Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı (8 ifade) ve Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanı (8 ifade) olmak üzere 8 boyut ve 48 ifadeden oluşmaktadır.

Anketin ikinci bölümü; Araştırmaya katılan kişinin demografik/sosyal özelliklerini (*yaş, cinsiyet, evde/çadırdaki kimlerle kalıyor, medeni durum, ana dil, öğrenim durumu, aldığı ücreti ne yapıyor-sadece kadınlar için-, büyükşehirdekilerle arasında adaletsizlik hissi, yoksulluk bir kader midir, evlenmeden önce mevsimlik işçilik yapıyor muydu –sadece kadınlar için-, aylık net aile geliri, doğum yeri, mevsimlik işler dışında başka bir işte çalışıyor mu, sosyal güvence var mı*) ölçmeye yönelik olan ve Geçgin (2009)’den yararlanılarak hazırlanan sorulardan oluşmuştur.

Sosyal dışlanma üzerine yapılan çalışmalarda sıklıkla olduğu gibi, veri mevcudiyeti göstergelerin seçimini belirler (Labonté ve diğerleri, 2011). Bu çalışmada 8 gösterge grubu incelenmiştir ve kullanılan bu göstergeler, ampirik analizlerde yaygın olarak kullanılmalarına ek olarak temel verileri de içermektedir.

1.1.7.9. Sosyal Dışlanmanın Sonuçları

Sosyal dışlanmanın ideolojik temeli çoğunlukla büyük toplumsal değerlerde bulunmaktadır. Sosyal dışlanma, gruplar arasındaki sınırları tanımlar, farklı grupları hiyerarşik olarak konumlandırır, etkileşimlerini düzenler ve yönlendirir. Ayrımcılıkla ilgili tutum, topluluktan bireye aktarılır ve elbette ki kişi zamanı gelince onu tekrar topluma geri gönderir. Böylelikle hem birey hem toplum ayrımcılığı güçlendirir. Sosyal dışlanma, hâkimiyet ve baskı sistemleri ile yakından alakalı olduğu için değişime ve dönüşüme karşı oldukça dirençlidir (Mohanty, 2014: 8).

Hem bireyin hem de toplumun ayrımcılığı güçlendirmesine rağmen son zamanlarda birçok yönden, dünya sosyal dışlanmaya gitgide daha az toleranslı hâle gelmektedir. Bununla birlikte, özellikle son yıllarda iklim değişikliği, demografik değişim ve küreselleşme konusundaki büyük eğilimler dışlanmayı etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Küresel olarak kuraklıkların neden olduğu iklim tehlikeleri sayısı, aşırı sıcaklıklar, seller ve fırtınalar artmaktadır (World Meteorological Organization, 2014).

Sosyal dışlanma, çevresel şoklara karşı savunmasızlığı arttırmakta, bu da etkilenen bireyleri ve grupları dışlanmaya daha duyarlı hale getirmektedir (United Nations 2016a). Sosyal dışlanma, doğal afetler ve felaketlere maruz kalma ve savunmasızlığı çeşitli yollarla artırır. Yerli halklar gibi bazı grupların kırsal alanlarda yaşamaları ve geçim kaynaklarını sürdürebilmeleri ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için ormanlar, su kütleleri, balıklar veya çiftlik hayvanları gibi doğal varlıklara bağımlı olma olasılıkları daha yüksektir, tüm bu varlıklar, iklim ve hava olaylarından büyük ölçüde etkilenmektedir (Olsson vd., 2014).

Diğer gruplar genellikle kentsel gecekondu ve diğer gayri resmi yerleşimler, sellere, heyelan ve çamur kaymalarına eğilimli marjinal alanlar ve altyapının eksik veya zayıf olduğu alanlar gibi doğal afetlere maruz kalan ve bunlara açık olan alanlar ve konut yapılarında yaşamaktadır (Arnold ve de Cosmo, 2015).

Dışlanma dinamik bir süreçtir ve dışlanma süreçleri, çoklu yoksunluklar, aile bağları ve sosyal ilişkilerin kopması ve kimlik ve amaç kaybı ile sonuçlanmaktadır (Silver, 1995).

Tüm bu nedenlerden dolayı sosyal dışlanmanın hem birey hem de toplum açısından bazı olumsuz sonuçlarının ortaya çıktığı açık bir şekilde görülmektedir. Bireyler ve ailelerin maruz kaldığı sosyal dışlanmanın kötü sonuçları sadece onları etkilemekle kalmayıp toplumun geneline yayılarak, mutsuz, huzursuz, sağlıksız ve gelecekte umudunu kaybetmiş bireylerin ve sosyal barış içinde yaşama şansını kaybetmiş, sosyal huzursuzluk ve sosyal patlamaya hazır bir toplumun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

1.1.7.9.1. Bireysel Sonuçlar

Konuya birey açısından bakıldığında sosyal dışlanmanın gerçekleşmesi durumunda kişilerin hem fiziki hem de ruhsal sağlıklarının bozulduğu görülmektedir. İnsanlar ruhsal sağlıklarını koruyabilmek için çeşitli sosyal ilişkilere ihtiyaç duyarlar ve bu ilişkilerin dışına itildiklerinde kendilerine duydukları saygı zedelenir. Bir bireyin şahsi olarak kendi varlığının soyut ve somut anlamını toplumsal yaşam içinde yitirmesi de sosyal dışlanmadır. Yani içine doğduğu ve ait olduğu aileden başlayarak içinde yaşadığı toplum ve ülkede yaşamının kendisi için anlamsız hale gelmesi ve bundan dolayı da kendisini değersiz hissetmesidir (Kılıç Yıldız, 2009: 427).

1.1.7.9.2. Toplumsal Sonuçlar

Konuya toplum açısından baktığımızda ise, sosyal dışlanma durumunda bireylerin ait olduğu ve içinde yaşadığı topluma yabancılaşması, suça bulaşmaları veya en azından suça eğilimlerinin artması, toplumsal kurumların etkin bir şekilde görevlerini yapamaması ve toplumsal olayların meydana gelmesi kaçınılmaz gibi görölmektedir.

Sosyal dışlanmanın toplum açısından sonuçları, toplumun geleceğı için tehdit oluşturabilecek boyuttadır. Bir toplumdaki sosyal değerklerin ve sorumluk bilincinin kaybolması, toplumdaki sosyal düzenlemelerin gerekliliğı ve haklılığıyla ilgili olarak şüphelerin ortaya çıkması ve çoğalması ve dolayısıyla da dünyaya karşı isyan etme duygusunun oluşması sosyal dışlanma nedeniyle bir toplumun başına gelebilecek en önemli tehlikelerdir (Sen, 1997: 163). Geçmiş yıllarda sosyal dışlanmanın olumsuz sonuçları çokça belgelenmiş olsa da sosyal dışlanmanın olumsuz etkisini azaltabilecek olası yaklaşımlar üzerinde araştırma hâlâ sınırlıdır. Bununla birlikte akademisyenler son zamanlarda, dışlanmanın etkilerini daha yoğun bir şekilde azaltmanın yollarını araştırmaya başlamışlar ve umut vadeden birkaç yol bulmuşlardır. Sosyal dışlanmanın en önemli tehlikelerinden biri de toplumsal barışı tehdit etmesidir. Tek bir çeşit dışlanmanın olmaması, sosyal dışlanmaya yol açan mekanizmaların karmaşık olması, sosyal dışlanmanın sosyal patlama ve sosyal huzursuzluğa neden olabilme potansiyeline sahip olması ve bu soruna çözüm bulmanın kolay olmaması gibi nedenler yüzünden bu olgu günümüzün önde gelen sorunlarından biri olmaya devam etmektedir (Özgökçeler ve Bıkı, 2010: 220).

Uluslararası politika tartışmalarında bir politika çerçevesi olarak sosyal dışlanmayla birlikte kullanılan sosyal katılımın da risksiz olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü sosyal dışlanma söyleminin doğasında olan normatif eğilimler hâlâ mevcuttur. Ancak, Peace'e göre (2001: 33), toplumsal katılım isteğı, bir politika bağlamında, bireysel ve grup kapasitesini en az üç şey için kolaylaştırmak, zenginleştirmek ve arttırmak için bir gündem olarak yorumlanabilir. Bu üç şey; fırsat, karşılıklılık ve katılımdır. Bu üç kavram, uluslararası politika tartışmalarının çoğunda dışlanma kavramıyla birlikte görülür. İnsanların güç ve kaynaklarına yatırım yapmak çok yönlü politika yaklaşımları gerektirir. Sağlık, eğitim, konut ve sosyal alanlarda temel avantajlara erişim sağlayan politikaların olması gerekiyor. İnsanları zarara uğratmayı amaçlayan ve / veya insanların zor koşullara ve gereksiz riske maruz kalmasını

önlemeye yardımcı olan politikaların olması gerekiyor. Ayrıca insanların yeni fırsatlar aramasına ve mevcut fırsatlardan yararlanmasına olanak tanıyan politikalar olmalıdır. İdeal olarak değerli ve bazı insanlar için erişilebilir olan yatırımların ve fırsatların, başkaları için uygun veya erişilebilir olmadığının farkına varılması için politika mekanizmalarının olması gerekiyor.

1.1.7.10. Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Sosyal Hizmetin Yeri ve Önemi

Türkiye’de kesin bir kaydı olmamakla birlikte sayılarının bir milyon civarında olduğu tahmin edilen mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının iyi olmadığı ve çok çeşitli sorunlar yaşadıkları çıplak gözle bile çok çarpıcı bir şekilde görülmektedir. İşte bu noktada Kapitalizm tarafından üretilen ve modernizm tarafından şekillendirilen bir bilim ve meslek olan (Özgür, 2014: 36) ve mikro, mezo ve makro düzeyde uygulamalarla toplumdaki yoksun kesimlerin sorunlarının çözümünü sağlamaya çabalayan sosyal hizmet devreye girmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, aile ve bireyi kapsayan mikro ölçekli sistemlerle, grup, organizasyon ve resmi kurumları kapsayan orta ölçekli sistemlerle, toplumlar ve toplulukları kapsayan makro ölçekli sistemlerle ve sosyal hizmet mesleğinin kendi sistemiyle bir bütün olarak çalışmaktadır (Miley vd., 1999:10-11).

IFSW (International Federation of Social Workers- Uluslararası Sosyal Çalışmacılar Federasyonu) toplumun değişen yapısı ve ihtiyaçlarına yönelik olarak Temmuz 2014’deki genel toplantısında sosyal çalışmanın tanımını geliştirerek, en son küresel tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Sosyal hizmet, uygulamaya dayalı bir meslek ve toplumsal değişimi ve gelişmeyi, sosyal uyumu ve insanların güçlendirilmesini destekleyen akademik bir disiplindir. Sosyal adalet prensipleri, insan hakları, kolektif sorumluluk ve çeşitliliklere saygı, sosyal çalışmaların merkezi konumundadır. Sosyal çalışma teorileri, sosyal bilimler, beşeri bilimler ve yerli bilgi, sosyal çalışma ile desteklenmiştir. İnsanları ve yapıları yaşam mücadelelerini ele almak ve refahı arttırmak için kullanır. Yukarıdaki tanım ulusal ve/veya bölgesel düzeyde güçlendirilebilir (<https://www.ifsw.org/>).”

Yukarıdaki küresel tanımdan da anlaşıldığı gibi sosyal hizmet mesleği bireylerin çeşitli yoksunluklarının giderilmesi, sosyal sorunlarının çözülmesi, çeşitli

ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve refah seviyelerinin arttırılmasını amaçlamaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin karşı karşıya kaldıkları fırsat eşitsizliği, toplumun diğer bireylerinin mevsimlik tarım işçilerine yaklaşımı, dışlanma ve benzeri nedenlerden dolayı bu kişilerin kendi kendilerini gerçekleştirmeleri konusunda olumsuzluğa ve dolayısıyla da bu kişilerin kaliteli bir yaşam düzeyine erişememelerine neden olabildiği rahatlıkla söylenebilmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Çukurova Bölgesine pamuk işçiliği için gelmelerinden beri mevsimlik tarım işçilerinin çeşitli alanlarda ve çeşitli şekillerde sosyal dışlanma yaşadıkları görölmektedir. Bu insanların sorunlarının çözölerek toplumla bütünleşebilmeleri için gerekli çalışma ve hizmetleri yapma konusunda sosyal hizmet mesleğine de büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Kongar (1982:1)'ın belirttiğine göre, sosyal hizmet, konusu insan ve toplum olan bir meslek ve disiplindir. Hem bireylerin hem de bireyler tarafından oluşturulmuş toplumların sorunlarına yönelmiştir. Sosyal hizmet, bu sorunları belirlemeyi ve özömlerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Sosyal hizmetin temel özelliği, problem çözme odaklı olmasıdır (şahin, 2002). Sosyal hizmet, problemlerin çözümü için gerekli çalışmaları yaparken hiç bir ayırım gözetmeksizin bütün insanların toplumdaki tüm olanaklardan eşit olarak yararlanmaları için mücadele etmektedir. Gilson ve De Poy (2002), sosyal hizmetin amacının sosyal adaleti arttırmak ve baskıyı ortadan kaldırmak olduğunu belirtmektedir. Sosyal hizmetin temel değerlerinden biri de sosyal adalet kavramıdır. Sosyal hizmet sosyal adalet kavramı içerisinde, beslenme, barınma, sağlık hizmetleri, yeterli bir gelir, eğitim ve çalışma gibi temel yararlarla ulaşamayan yoksun grupların erişimini sağlama konusunda birincil role sahiptir (şahin, 2002).

Sosyal hizmet mesleğinin danışmanlık, kaynak yönetimi ve eğitim gibi işlevleri vardır. Sosyal hizmet uzmanları danışmanlık yaparak, bireyler sorunlarını özöbilsinler diye onları güçlendirir, örgütlü olmayı destekler, problemlerin çözümü için gerekli olan program ve politikaları geliştirir. Kaynak yönetimi işleviyle, bireylerin kaynaklara erişimini sağlar. Bireylerin ulaşacakları kaynakları arttırmak için gruplar ve organizasyonlar arasında ilişki ağı oluşturur. Toplum hizmetlerini devreye sokar. Eğitim işleviyle ise, eğitsel programlar sağlayarak, personelin gelişimine katkı yapar. Eğitim

aracılığıyla toplumsal sorunlar ve sosyal hizmetler konusunda toplumun bilinçlenmesini sağlar (Duyan, 2003:16).

Parsons (1991:8, Akt: Cankurtaran Öntaş, 2001:103)'a göre, genel toplum içinde ayrımcılığa uğrayan veya uğradığını düşünen birey ve grupların ortak özelliği güçsüzlüktür. Bunlara örnek olarak, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan insanlar, etnik azınlıklar, kadınlar ve engelliler gösterilebilir. Mevsimlik tarım işçileri de sosyo-ekonomik olarak iyi bir durumda olmadığından, bir kısmı kendilerini etnik bakımdan azınlık olarak gördüğünden ve çoğunluğu kadın olduğundan ne yazık ki toplumun güçsüz bir kesimini oluşturuyorlar. Bu nedenle sosyal hizmete ihtiyaç duyuyorlar.

Herhangi bir şekilde sosyal hizmete ihtiyaç duyan birey veya ailenin sorunlarının çözülebilmesi için sosyal hizmet uzmanları ihtiyaç duyulan sosyal destek kaynaklarının saptanıp devreye sokulması ve bu kişilere ihtiyaç durumunda sosyal yardım kurumlarından nasıl yararlanacakları konusunda bilgi verilmesi hususunda yardımcı olabilmektedir. Yine aynı şekilde alınacak olan yardımın ihtiyaca göre niteliği, yeterliliği ve sürekliliği bakımından sürecin izlenmesi ve eğer gerek duyulursa ihtiyaç sahipleri adına savunucu bir işlev görmek yine sosyal hizmet uzmanının görevidir (Özbesler, 2004: 362).

Sosyal hizmet uygulamaları özellikle sosyal yaşamdan dışlanmış, marjinalize olmuş kesimleri mikro (kişisel), mezzo (grup) ve makro (sosyo-politik olarak) düzeylerde müdahalelerle güçlendirmek için dışlanmış olanları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen tüm sistemlerle çalışmaktadır. Bundan dolayı, sosyal hizmet müdahale ve yardımlarına ihtiyaç duyanların bireysel, toplumsal ve ekonomik olarak çeşitli gereksinimleri dikkate alınarak yapılması gereken hizmetlerin planlanmasında sosyal hizmet alanına düşen görev günden güne daha da artmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin yoksulluk halinin azaltılarak daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmalarının önlenmesi ve içine doğdukları toplumla bütünleşmeleri için, bu insanların, temel hak ve hürriyetlerini sağlama ve görülen eksikliklerin giderilmesine yönelik olarak, daha eşitlikçi ve bütünleşmiş bir toplum yapısının hayata geçirilmesi gereklidir. Bunun yapılabilmesi için öncelikle demokrasinin geliştirilmesine ve eş zamanlı bir şekilde sosyal hizmet alanında daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır. Mevsimlik tarım işçilerinin de toplumdaki olanakların hepsinden diğer insanlar

kadar yararlanmasının sağlanması için gerekli olan çalışmaları ve uygulamaları yapmak diğer bileşenler kadar sosyal hizmet alanının da görevidir.

Sosyal hizmet uygulamalarının temel amacı istenilen değişimi sağlamaktır. Amaçlanan değişimin gerçekleşmesi için sosyal hizmet uzmanlarının planlı müdahalelerde bulunurken üstlendikleri rollerin gereklerini doğru bir şekilde yerine getirebilmeleri önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları bireyin değişimi sağlanınca, toplumsal değişimin gerçekleşeceği öngörüsüyle mevsimlik tarım işçileri için çalışmalar yapmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları bireylerle ve ailelerle sosyal hizmet (mikro düzey uygulama), gruplarla sosyal hizmet (mezzo düzey uygulama) ve örgütlerle ve toplumla sosyal hizmet (makro düzey sosyal hizmet) uygulamaları yaparak insanlara yardımcı olabilirler. Bu uygulamaları yaparken çok çeşitli roller üstlenebilirler. Sosyal hizmet uzmanları güçlendirici rolleriyle, bireylerin sosyo-ekonomik ve politik güçlerini arttırarak, içinde bulundukları koşulların daha iyi bir duruma getirilmesine yardımcı olurlar. Eğitmen rolleriyle müracaatçıları bilgilendirirler. Kolaylaştırıcı rolleriyle insanların sorunlarıyla ilgili çözüm yolları bulup, onları uygulamalarına yardımcı olabilirler. Savunucu rolleriyle iyi hizmet alamayan insanlara yol göstericilik yaparlar. Bağlantı kurucu rolleriyle yardıma muhtaç olanlarla o hizmeti veren kurumlar arasında bağlantı kurulmasına yardımcı olurlar. Araştırmacı rolleriyle insanların ihtiyaçlarını araştırıp ortaya koyarlar. Toplum sözcüsü rolleriyle ihtiyaç sahiplerinin toplumdaki hizmetlerden haberdar olmalarını sağlarlar. Koordinatör rolleriyle toplumdaki farklı kurumların birlikte çalışmasını sağlarlar. Arabulucu rolleriyle tarafların birbirleriyle konuşup anlaşmaları için katkı yaparlar. Aktivist rolleriyle dezavantajlı kişi veya grupların kaynaklardan yararlanabilmesini sağlamak için mücadele ederler (Duyan, Özgür Sayar ve Özbulut, 2008: 81-84).

Toplumdaki en savunmasız, en kırılgan ve en dezavantajlı grupların sorunlarına çözüm arayan sosyal hizmet uzmanları mevsimlik tarım işçileri için de üzerlerine düşeni eksiksiz yerine getirmelidir. Bu insanların sorunlarının çözümüne katkı yapmak için sosyal hizmetin özellikle güçlendirme, savunuculuk, eğitim, danışmanlık ve kaynak yönetimi uygulamaları devreye sokulmalıdır. Güçlendirme yaklaşımı ile sosyal hizmet uzmanları insanların sahip olduğu güçleri öncelikle tanımlayıp daha sonra onların bu güçler ve kaynaklara odaklanmalarına yardımcı olarak, karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerine katkı yapar (Zastrow, 2004). Güçlendirme yaklaşımından

kadınlar ve baskı gören gruplarla yapılan çalışmalarda yararlanılmaktadır. Güçlendirme yaklaşımı sosyal hizmet uygulamalarında sıklıkla başvurulan bir yaklaşımdır ve bireylerin, örgütlerin veya toplumların kendi hayatları hakkında kontrole sahip olabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Anuradha, 2004: 384). Güçlendirme yaklaşımından bu işlevleri nedeniyle mevsimlik tarım işçilerinin başta sosyal dışlanma olmak üzere önemli sorunlarının çözümü için yararlanılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları savunucu rolleriyle iyi hizmet alamayan mevsimlik tarım işçilerine ihtiyaç duydukları konularda yol göstericilik yapmalıdır. İçinde yaşadıkları toplumdaki kaynaklara erişim konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaç duydukları kaynaklara erişimi ve destek sistemleriyle bütünleşebilmeleri için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Sivil toplum örgütleri, medya ve resmi ve özel tüm kuruluşlarla işbirliği yapılarak, işçi ailelerinin ve onlarla irtibat halinde olan insanların eğitimi için çaba sarfedilmelidir. Sosyal hizmetin danışmanlık işlevini devreye sokarak bu insanların sorunlarını çözebilmeleri için güçlendirilmelerine katkı yapılmalıdır. Sosyal hizmetin kaynak yönetimi işleviyle mevsimlik tarım işçilerine yönelik yeni kaynaklar geliştirilmesi için gruplarla organizasyonlar arasında ilişki kurulmasına yardımcı olunmalıdır.

1.2. KONUYLA İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Klasen (2001), Türkiye, Macaristan ve İspanya gibi kısmen daha düşük Gayrisafi Milli Hasıla'ya sahip OECD ülkelerinde çocukların eğitim imkânlarına erişim noktasında algıladıkları fırsat eşitsizliğinin dışlanmaya yol açabileceğini öngörmüştür.

DeCoito (2008), tarafından Ottawa Sosyal Planlama Konseyi için hazırlanan “Azınlık Grupların Sosyal Dışlanması: Kavramsal Bir Çerçeve” adlı raporda sosyal dışlanma ve kök neden analizi yapılmış olup sosyal dışlanmanın nedenleri olarak

- İstihdam
- Barınma
- Sivil Katılım
- Sosyal Sermaye
- Eğitim
- Gelir
- Sağlık

unsurları bulunmuştur. Ayrıca cinsiyetin de sınırlı bir biçimde sosyal dışlanmaya neden olduğuna değinilmiştir.

Loury (1999), bireylerin etnik kökenlerin onların toplumun ekonomik hayatına tam katılımlarını sınırlandırabileceğini öngörmüştür.

Govinda ve Bandyopadhyay (2010); cinsiyet, yasa ve düzenlemeler, okulların yaşam alanlarına uzaklığı ve yoksulluk olmak üzere dışlanmayı etkileyen dört faktörden bahsetmektedir.

Nolan ve Marx (2009); yaşamak veya çalışmak için ikamet ettiği yerden başka yere giden nüfus gruplarının sosyal dışlanmaya karşı daha açık ve savunmasız olduğunu dile getirmektedir.

Karataşoğlu (2014); gelir ve sosyal dışlanma arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu belirterek gelir attıkça sosyal dışlanmanın azaldığını başka bir ifadeyle geliri düşük olanların sosyal dışlanmışlık algılarının nispeten daha yüksek olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca sağlıklı ve yeterli beslenme özelinde algılanan sosyal dışlanmışlık düzeyinin gelir ile ters yönlü bir ilişki halinde olduğunu ortaya koymuştur.

Çakır (2008); dışlanma kavramına çalışma yaşamı çerçevesinden bakmış olup kadınların çalışma yaşamından dışlanmalarının temel sebebinin eğitim ve meslek edinmedeki fırsat eşitsizliği olduğunu dile getirmiştir.

Bayram (2010); eğitim düzeyi arttıkça sosyal dışlanmışlık hissini azaldığını, sosyal güvencesi olanların daha az sosyal dışlanmışlık hissettiklerini ve kendi evinde ikamet edenlerin kirada oturanlara göre daha az sosyal dışlanmışlık hissettiklerini belirtmektedir.

Şahin (2009); Türkiye’de genellikle tarım sektöründe geçici ve güvencesiz işlerde istihdam edilenler, çocuklar, eğitimsizler, kadınlar, yaşlılar, hükümlüler ve engellilerin sosyal dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını belirtip Türkiye açısından sosyal dışlanmayı; mekânsal, cinsiyet ve yaş olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

Geçgin (2009); geleneksel toplumsal ataerkil yapıdan kaynaklı olarak kadının kendi dünyasına sıkışıp kaldığını belirterek, kadınların gündelik modern hayattan ataerkillikten dolayı dışlandığını söylemektedir. Çocukların ise gerekli modern şartlardan uzak tutulmalarının, ilkel barınma ve yaşam koşullarında bulunmalarının, ana dillerinin farklı olmasının, büyükşehirlerde yaşayanlarla aralarında adaletsizlik olduğunu hissetmelerinin, öğrenim durumlarının ve eğitim imkânlarına erişim düzeyinin sosyal dışlanmaya neden olduğunu ifade etmiştir.

Özbek (2007); yeni yoksulluğun bir boyutu olarak tanımladığı sosyal dışlanmanın;

- Ekonomik Dışlanma
- Mekânsal Dışlanma
- Kültürel Dışlanma
- Politik Dışlanma

olmak üzere dört adet bileşeni olduğunu dile getirmiştir.

Levitas vd. (2007); sosyal dışlanmanın alanlarını aşağıda gibi 7 gruba ayırmıştır;

- Sağlık
- Yoksunluk
- Eğitime İmkânlarına Erişim
- Barınma
- Temel Beceriler (Okuryazarlık, Matematik vb.)
- Kamu ve Özel Hizmetlere Erişim
- Sosyal Katılım (İnternet Erişimini İçeren)

Aksungur (2006); eğitim, işgücü piyasası ve sosyal sermaye bileşenlerindeki dezavantajlı boyutların sosyal dışlanma riskini ortaya çıkarabileceğini ifade etmiştir.

1.3. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SORUNLARININ GİDERİLMESİNE YÖNELİK KAMU ELİYLE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Mevsimlik tarım işçileriyle ilgili problemlere çözüm bulabilmek amacıyla Başbakanlık 24 Mart 2010 tarihli Resmi Gazete’de Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Hakkında 6 sayılı genelgeyi yayımlamış ancak sorunların esas sebebi görülemediği ve uygulamada her zaman olduğu gibi yetersiz kaldığı için önerilen çözümler istenilen sonucu getirmemiştir. Daha sonra 19 Nisan 2017 Tarihli Resmi Gazete’de Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır. Bu genelgede mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar 36 maddede sıralanmış ve sorunların giderilmesi için gerekli olan faaliyetlerin ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, meslek birlikleri ve sivil toplum örgütlerinin de katkılarıyla yapılması istenilmiştir.

Bu genelgeye göre; valiliklerce mevsimlik tarım işçilerinin yoğun olarak çalıştığı yerlerde işçiler ve ailelerinin eğitim ve sosyal faaliyetleri için geçici barınma yerleri hazırlanacaktır. İşçilerin temel ihtiyaçlarını giderebilecekleri ortak kullanım alanları olan, iklim şartlarına uyumlu, emniyetli, ekonomik, estetik ve fonksiyonel, prefabrike, betonarme ya da çelik iskeletli, yeterli büyüklükte bir bina ile elektrik, su ve kanalizasyon alt ve üst yapısı bulunan geçici yerleşim alanları oluşturulacaktır.

Kurulacak geçici yerleşim alanları sel ve su baskını gibi doğa olaylarından olumsuz etkilenmeyecek, yol ve altyapı hizmetlerinin sunumunun kolaylıkla sağlanabileceği, sağlık şartlarına uygun, tehlikeli ve girilmesi yasak yerlere yeterli mesafede, işçilerin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak niteliklere sahip ve işçi sayısına uygun büyüklükteki Hazine taşınmazları arasından seçilecektir. Bu kapsamda talep edilen ve Maliye Bakanlığınca uygun görülen taşınmazlar belirtilen amaçlarda kullanılmak üzere tahsis edilecektir.

Geçici yerleşim alanlarına su ve elektrik hizmeti verilmesine ilişkin abonelik ve kullanım bedelleri, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları ile İl Özel İdareleri bütçelerine Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca aktarılan ödeneklerden karşılanacaktır. Geçici yerleşim alanlarının belirli aralıklarla her türlü haşerelere karşı ilaçlanması ile atıkların uzaklaştırılması, temiz içme ve kullanma suyu sağlanması

hizmetleri belediye sınırları içinde veya mücavir alanlarda ilgili belediyelerce, belediye sınırları dışında ise İl Özel İdarelerince yerine getirilecektir.

İl Halk Sağlığı Müdürlüklerince mevsimlik tarım işçileri ve ailelerinin kanser taramaları ile bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı düzenli sağlık taramaları, aşılamaları, gebe, bebek ve çocukların izlemleri yaptırılacak, üreme ve kadın sağlığı hizmetleri, çevre sağlığı hizmetleri ve sağlık okuryazarlığı faaliyetleri periyodik olarak yürütülecektir. Bu hizmetlerin ve hizmetlere erişimin kolaylaştırılması amacıyla mobil sağlık ekipleri oluşturulacaktır. Ayrıca mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olduğu bölgelerde yeterli sayıda sağlık personelinin istihdamı sağlanacak ve hizmet ihtiyacına göre personelin çalışma saatleri düzenlenecektir. Sağlık hizmeti sunulan mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin T.C. kimlik numaraları her hizmet sunumunda alınarak kişi bazında sunulan sağlık hizmetinin türü (teşhis, tanı, tedavi vb. kişisel veri içermeyecek şekilde), bu hizmetin verildiği sağlık birimi/yer bilgisi ile Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi'ne (e-METİP) aktarılacaktır. Bu bilgilerin e-METİP'e sürekli ve eksiksiz şekilde aktarılması için teknik altyapının kurulması çalışmaları dâhil gerekli hür türlü düzenleme Sağlık Bakanlığı tarafından gecikmeksizin yapılacaktır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, e-METİP'e kayıtlı olan mevsimlik tarım işçisi ve ailelerinin T.C. kimlik numaralarını Sağlık Bakanlığına bildirecektir.

Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerince öncelikle geçici yerleşim alanlarında eğitim ve sosyal faaliyetler için oluşturulan binanın çocuklar için etkin bir eğitim merkezi olarak kullanılması sağlanacak, işçilerin zorunlu öğretim çağındaki çocuklarının eğitimlerini devam ettirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanan 2016/5 sayılı Genelge hükümleri titizlikle uygulanacaktır. Bu hususta şartlı nakit transferi gibi özendirici tedbirler etkin şekilde uygulanacak, çocukların okul kıyafetleri ve malzemeleri valilikler tarafından Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla temin edilecektir. Ayrıca özel eğitim ihtiyacı bulunan çocuklar rehberlik araştırma merkezi müdürlükleri tarafından eğitim imkânlarından yararlandırılacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılmakta olan Milli Eğitim Bakanlığı Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nde (e-Okul) yer alan mevsimlik tarım işçisi çocuklarına ilişkin kayıtlar, e-METİP'e aktarılacak. Bu bilgilerin e-METİP'e sürekli ve eksiksiz şekilde aktarılması için teknik altyapının kurulması çalışmaları dâhil gerekli hür türlü düzenleme MEB tarafından gecikmeksizin yapılacaktır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığına e-METİP'e kayıtlı olan mevsimlik tarım işçisi anne veya babanın T.C. kimlik numaralarını bildirecektir.

İl Müftülüklerince mevsimlik tarım işçileri ve ailelerinin inanç ve ibadet ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tüm tedbirler yerine getirilecektir.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından işçilerin göç döneminde yolculuklarının güvenli ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi maksadıyla göç alan ve veren yerler arasında trafik denetimleri artırılacak, araç ve yol güvenliğinin gerektirdiği kontroller hassasiyetle ve sıklıkla yapılacak ve gerekli bütün tedbirler alınacaktır. Ayrıca, mevsimlik tarım işçilerini taşıyan karayolu araçlarının 24.00 ile 06.00 saatleri arasında şehirlerarası yolculuk yapmamları sağlanacaktır.

Kolluk kuvvetlerince mevsimlik tarım işçileri ve ailelerinin bilgileri alınacak ve e-METİP'e aktarılacaktır. Bu bilgilerin e-METİP'e sürekli ve eksiksiz şekilde aktarılması için teknik altyapının kurulması çalışmaları dâhil gerekli her türlü düzenleme EGM ve JGK tarafından yapılacaktır. Kolluk kuvvetlerince geçici yerleşim alanlarında gece ve gündüz düzenli aralıklarla güvenlik amaçlı devriye faaliyetleri yürütülecektir.

Mevsimlik tarım işçileri, daimi ikamet ettikleri illere geri döndüklerinde Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri, Halk Eğitim Merkezleri ve Mesleki Eğitim Merkezlerince işçiler arasında yaygın eğitim ihtiyacı olanlar tespit edilerek eğitim ihtiyaçları karşılanacak, yetişkinler için okuma-yazma ve/veya meslek edinme kursları ile sosyal-kültürel faaliyetler düzenlenecektir.

Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri ve Sosyal Güvenlik Kurumu İl Müdürlüklerince işçilerin çalışma ve sosyal güvenlikleri bakımından mevcut durumları yürütülecek çalışmalarla iyileştirilecek ve çocuk işçiliğiyle etkin mücadele edilecektir.

İl düzeyinde alınacak tedbirler Valiliklerce ilan edilecek ve tüm bu tedbirlere yönelik çalışmalar valilerin gözetim ve denetiminde icra edilecektir. Ayrıca valilikler tarafından tedbirlere aykırı davranışlar hakkında idari ve cezai yaptırım uygulanması için gerekli görülen tüm işlemlerin geciktirilmeden yaptırılması sağlanacaktır. Tedbirlerin doğru anlaşılması ve uygulanması için tedbirlerden sorumlu kurum ve kuruluşlarca göç veren illerde işçiler ve tarım araçlarına, göç alan illerde ise işverenlere ve yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

Bu faaliyetler için ihtiyaç duyulan mali kaynak Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıklarına, "Bakanlıklar ve Diğer Merkezi İdare Kuruluşlarının Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları Aracılığıyla Yapacakları İşlerin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar" çerçevesinde sağlanacaktır. İl Özel İdarelerine ise ödeme emri belgesine eklenecek bakan onayı, İl Özel İdaresi tarafından düzenlenen talep yazısı ve harcama talimatına istinaden Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verilecektir. Ayrıca ihtiyaç duyulan mali kaynak Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları, İl Özel İdareleri, Belediyeler, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları bütçelerinden karşılanabilecektir.

Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıklarına veya İl Özel İdarelerine ödenek aktarılmasında, Valiliklerce her yıl en geç şubat ayına kadar hazırlanarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına gönderilecek Mevsimlik Tarım İşçileri Eylem Planı esas alınacaktır. Valiliklerce hazırlanacak Eylem Planında öncelikle belirtilen nitelikte geçici yerleşim alanları oluşturulmasına yer verilecektir. Eylem Planında, il bazında mevsimlik tarım işçilerine ilişkin yaş ve cinsiyet temelli ayrımı içeren sayısal veriler, oluşturulan veya oluşturulacak geçici yerleşim alanlarının mevcut durumuna ilişkin açıklamalar (mülkiyeti, büyüklüğü, alt ve üst yapı bileşenleri ile coğrafi koordinatları gibi teknik veriler dâhil) yer alacaktır. İlgili valilik, Eylem Planında yer verdiği her bir faaliyet için ayrıca bir ihtiyaç analizi hazırlayacak ve performans hedefleri belirleyecektir.

Valilikler bünyesinde, vali tarafından görevlendirilecek vali yardımcısı başkanlığında Eylem Planının hazırlanması, uygulanması ve izlenmesi ile görevli, sekreteryasını Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüklerinin yapacağı ve İl Emniyet Müdürlükleri, İl Jandarma Komutanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri, Sosyal Güvenlik Kurumu İl Müdürlükleri, Büyükşehir Belediyesi, olmayan yerlerde ise mülki idare amirinin uygun gördüğü belediye temsilcilerinden oluşan mevsimlik tarım işçileri bürosu kurulacaktır.

Valiler tarafından büroda görevli olanlar arasından bir kişi "koordinatör" olarak görevlendirilecek ve bu kişilerin isim ve iletişim bilgileri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bildirilecektir. Eylem Planındaki her bir faaliyete ilişkin ihtiyaç analizi ve performans hedefleri büro tarafından hazırlanacak, valiler tarafından onaylanacak ve büro koordinatörü tarafından e-METİP'e girilecektir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gerekli gördüğü takdirde ilgili kurum temsilcilerinin de katılımıyla izleme ekibi oluşturarak Eylem Planına uygunluk tespiti ve faaliyetlerin takibi amacıyla saha ziyaretleri yapacaktır. Valiliklerce izleme ekibine gerekli kolaylık sağlanacak ve tedbirlerin uygulanması sırasında, yetersiz olması hâlinde gerekli olan insan kaynağı, kamu ihale mevzuatı hükümlerine uygun olarak hizmet alımı yoluyla sağlanacaktır. Ayrıca Valilikler tarafından ilgili mevzuat uyarınca bürolarda, o ilde bulunan üniversitelerde çalışan öğretim üyeleri/öğretim görevlileri görevlendirilebilecektir.

Valilikler, hazırladıkları Eylem Planında yer alan faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından gönderilen ödenekten, üniversiteler ve başvuru tarihi itibarıyla en az üç yıldır faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının (STK) mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik projelerine maddi destek sağlayabilecektir. Destek talebinde bulunulan projeler, büro tarafından değerlendirilecektir. Destek verilecek projelerin Eylem Planı faaliyetleriyle uyumlu olması şartı aranacak, mevcut soruna çözüm sağlayabilme derecesine ilişkin taahhüdü, hedef kitlenin genişliği, maliyet unsuru, proje sahibi kurum/kuruluşun Valilikçe yaptırılacak bağımsız dış denetimi kabulü ve proje için öngördüğü bütçe tutarı, destek verilmesinde ve destek miktarının belirlenmesinde öncelikle dikkate alınacaktır. Eylem Planı ile uyumsuz olan veya bağımsız dış denetimi kabul etmeyen kurum ve kuruluşlara maddi destek sağlanmayacaktır. Değerlendirme sonucunda destek sağlanması vali tarafından onaylanan projelere ilişkin bilgiler, e-METİP sistemine kaydedilecektir.

Geçici yerleşim alanlarında, valiliklerce oluşturulacak geçici yerleşim alanları dışında hiçbir geçici veya kalıcı yapıya (çadır, prefabrik, bina vb.) harcama yapılmayacaktır. Geçici yerleşim alanları ile mevcut yollar arasındaki bağlantıyı sağlama maksadı dışında ulaşım altyapısı oluşturulmayacaktır.

Eylem Planı kapsamında hiçbir şekilde taşınmaz, iş makinesi ve taşıt (mobil sağlık aracı dâhil) satın alınmayacaktır. Büronun kullanımına tahsis edilmek şartıyla, 17 Mart 2006 tarihli ve 2006/10193 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki "Hizmet Alımı Suretiyle Taşıt Edinilmesine İlişkin Esas ve Usuller" doğrultusunda, şoförlü araç kiralama hizmeti satın alınabilecektir.

Kurum ve kuruluşların makine parkının yetersizliği durumunda geçici yerleşim alanı için altyapı oluşturulması ve bu kapsamda ihtiyaç duyulan hizmetlerin yerine getirilmesi için valiliklerce hizmet alımı yapılabilecektir.

Valiler gönderilen ödeneklerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanımını sağlayacak ve tahsis amacı dışında kullanılmaması için gerekli her türlü tedbiri alacaktır.

Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, yürütülmesi gereken faaliyetlerin izlenmesi, uygulama sırasında doğabilecek sorunlara çözüm üretilmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı başkanlığında; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İşleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı müsteşarlarının katılımıyla "Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu" oluşturulmuştur. Kurulun sekretarya hizmetleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından sağlanacaktır.

Bir önceki yıla ilişkin Eylem Planı ve performans göstergeleri ile uygulanmışsa maddi destek sağlanan projelerin sonuçları valiler tarafından her yıl yapılacak toplantıda Kurula sunulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Sosyal sorun olgusu insanlık tarihinden bu yana sosyal hayatı fazlaca baskı altında tutmuştur. Sosyal sorunlarla birlikte ortaya çıkan sosyal dışlanma durumu, bu kavramın üzerinde hassasiyetle durulmasını zorunlu kılmaktadır.

Sosyal dışlanma sosyal hayata katılımı engellemekle birlikte, bireylerin toplum tarafından alışlagelmiş üretim metotlarının dışına itilme nedenini de ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal hayata uyum sağlayamama ve var olan üretim süreçleri içerisinde yer alamama ise toplumun huzur içerisinde yaşamasını engelleyici ve bir arada yaşama kültürünü zayıflatıcı faktörleri bünyesinde barındırmaktadır.

Geçici veya mevsimlik tarım işçileri tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu dönemlerde istihdam edilen işgücü grubudur (Çalgüner, 1943, s.36). Özellikle ekim ve hasat zamanlarında Çukurova, Ege, İç Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun bazı şehirleri ciddi sayıda mevsimlik işgücü talep eden bölgeler olmuşlardır.

Bu araştırmanın problemi, yukarıda kısa tanımı verilen mevsimlik işçilerin sosyal dışlanmışlık durumunun ve buna etki eden faktörlerin Adıyaman ili örnekleminde ele alınıp tanımlanması ve mevsimlik işçilerin demografik/sosyal faktörleri ile sosyal dışlanma arasında farklılık olup olmadığının bilimsel bir anlayışla ortaya konmasıdır.

2.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmaya ilişkin algıları Berman ve Phillips (2000) tarafından geliştirilen ve Şenol (2010) ve Karataşoğlu (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği ile ölçülmüştür.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin çeşitli demografik/sosyal değişkenler ile (*yaş, cinsiyet, medeni durum, ana dil, öğrenim durumu, büyükşehirdekilerle arasında adaletsizlik hissetme duygusu, aylık net aile geliri, sosyal güvence*) Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları (*Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu*

Tüketim Alanı, Siyasal Katılım Alanı, İkamet Koşulları Alanı, Sosyal Yaşam ve Çevre İle İlişkiler Alanı, Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı, Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı) arasındaki farklılıkları ortaya koymak çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır.

2.3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin çeşitli demografik/sosyal değişkenler ile (*yaş, cinsiyet, medeni durum, ana dil, öğrenim durumu, büyükşehirdekilerle arasında adaletsizlik hissetme duygusu, aylık net aile geliri, sosyal güvence*) Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları (*Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı, Siyasal Katılım Alanı, İkamet Koşulları Alanı, Sosyal Yaşam ve Çevre İle İlişkiler Alanı, Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı, Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı*) arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacından hareketle çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Temel Hipotez: Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlık deneyimleri sosyo-demografik faktörlere göre farklılaşmaktadır.

H1: Yaş değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

H2: Cinsiyet değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

H3: Medeni durum değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

H4: Ana dil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

H5: Öğrenim durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

H6: Büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

H7: Aylık net aile geliri değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

H8: Sosyal güvencenin olup olmaması değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

2.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yapılan literatür incelemelerinde genelde sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk ve işsizlik kavramlarının ilişkili olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Ancak Türkiye'nin bir tarım ülkesi olmasının doğal bir sonucu olan mevsimlik işçilik özelinde sosyal dışlanmışlıkların karşılaştırılmasına aynı çalışma içinde çok fazla rastlanılmamıştır. Sosyal refah anlayışının gittikçe zayıfladığı günümüz dünyasında genelde kavramlar hep maddi çıktıyı vurgulayan gelir çerçevesinde biçimlenmektedir.

Dolayısıyla çalışmada somut verilerine ulaşılan mevsimlik işçilerin sosyal dışlanmışlığının sekiz temel boyutundaki –*Kullanılan Sosyal Dışlanma Ölçeğinin orijinalinde sekiz temel boyut olmakla birlikte bu çalışmada yapılan Keşfedici Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi neticesinde bahse konu ölçek yedi boyutta doğrulanmıştır.*- benzerlik ve farklılıklarının ortaya konularak incelenmesi çalışmanın güçlü yönünü teşkil etmektedir.

Sosyal dışlanmışlığın gelir düzeyi düşük olan sosyal kesimlerde daha yaygın bir biçimde görüldüğü düşüncesinin sosyal dışlanmanın yedi temel boyutunda da aynı sonucu verip vermeyeceğinin mevsimlik tarım işçiliği örnekleminde araştırılmasının literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

Ayrıca bu çalışmanın ulusal / uluslararası yazına ve bu alandaki sosyal hizmet uygulamalarına katkı sunması önemlidir.

2.5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Araştırma aşamasında aşağıda yazılı olan varsayımlar kabul edilerek çalışılmıştır: araştırmacı tarafından geliştirilmiş bulunan veya literatürden alınan ve çalışmada kullanılan ölçü araçları geçerli ve güvenilir olup ölçülmek istenen ve ortaya çıkartılmak istenen ilişkileri ölçme kabiliyetine sahiptir. Araştırmada kullanılan örneklem grubu, evreni temsil edecek nitelik ve yeterliliğe sahiptir. Araştırmaya katılarak cevap verenlerin anket sorularını anlayarak samimi bir şekilde cevap verdikleri ve toplanan verilerin doğru olduğu kabul edilmiştir. Mevsimlik işçilerin

sosyal/demografik kriterleri ile sosyal dışlanma arasındaki ilişki ankete katılanların sosyal dışlanma ölçeğindeki sorulara verdikleri cevaplar aracılığıyla rahatlıkla ölçülebilmektedir.

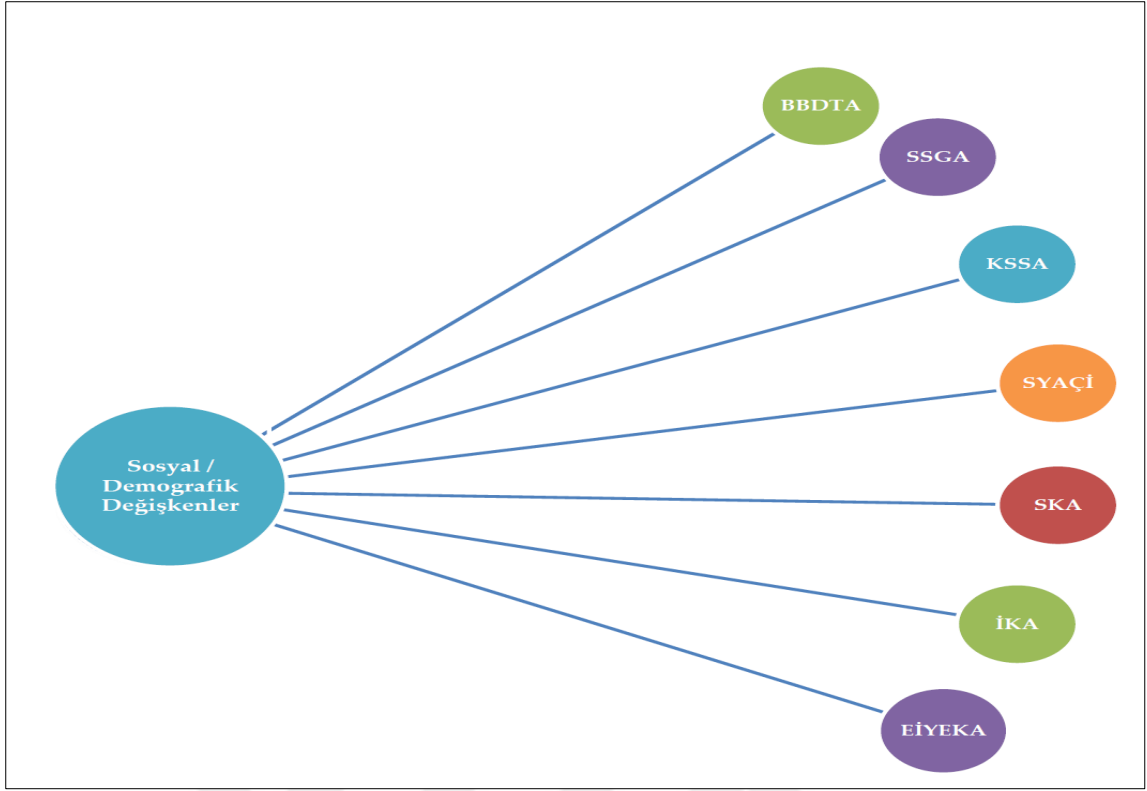
2.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmanın beş adet kısıtı bulunmaktadır:

- I.** Bu araştırma anket uygulamasının gerçekleştirildiği zaman içerisinde (01.06.2018 – 01.09.2018) Adıyaman ili ile sınırlandırılmıştır.
- II.** Örnekteki bireylerin bir kısmının Türkçe bilmemesi ve okuryazar olmaması nedeniyle bu kişilere anket uygulaması yapılmamıştır.
- III.** Anketin uygulandığı süreler mevsimlik tarım işçilerinin yoğun çalışma dönemine denk geldiği için anketin icrası çoğunlukla işçilerin müsait olduğu akşam saatlerinde yapılmıştır.
- IV.** Anket 18-65 yaş arası mevsimlik tarım işçilerine uygulanmıştır.
- V.** Anket için mevsimlik tarım işçilerinin yaşam alanlarına (köy, ilçe, il, çadır vb.) gidilmiştir.

2.7. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırma katılımcıların görüşlerini ortaya koymak amacını güden bir çalışma olup ilişkisel tarama modeline dayanmaktadır. Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarına (Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı-BBZTA, Siyasal Katılım Alanı-SKA, İkamet Koşulları Alanı-IKA, Sosyal Yaşam Alanı ve Çevre İle İlişkiler Alanı-SYAÇİ, Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan-KSSA, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı-SSGA, Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı-EİYEKA) ilişkin algılarının çeşitli demografik/sosyal değişkenlerle (*yaş, cinsiyet, medeni durum, ana dil, öğrenim durumu, büyükşehirdekilerle arasında adaletsizlik hissetme duygusu, aylık net aile geliri, sosyal güvence*) arasındaki farklılıkları tespit etmeye dair testler yapılmıştır. Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinden elde edilen veriler ışığında oluşturulan model Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.8. EVREN VE ÖRNEKLEM

Evren, araştırmacının çalışma alanını oluşturan, örneğini seçtiği ve edindiği sonuçları genelleştireceği gruptur (Altunışık vd., 2010:130). Bir araştırmanın örneklemini ortaya koyma sürecinin ilk evresi araştırma evreninin tanımlanmasıdır. Örneklem işlemine geçmeden önce araştırma evreni açıkça tanımlanmalı ya da sınırlandırılmalıdır. Tercih edilen araştırma evreni, araştırmanın amacına uygun olmalıdır (Gürbüz ve Şahin: 2016:129). Bu araştırmanın evrenini; Adıyaman ilinde yaşayan ve işgücünü mevsimlik olarak Adıyaman’da veya başka il/ilçelerde arz eden kişiler oluşturmaktadır. Adıyaman Mevsimlik İşçiler Derneği Başkanı Mehmet GÜRBÜZ’ün yapmış olduğu açıklamaya göre; bu sayı 60.000 kişiden oluşmaktadır (<http://www.hurriyet.com.tr/>).

Örnekleme ise bir çalışma için seçildikleri evreni temsil edilebilecek biçimde grup içerisinde belli sayıda elamandan oluşan bir alt elamanlar grubu oluşturulması sürecidir (Altunışık vd., 2010:131). Bir araştırma örnekleminin evreni temsil edebilme gücünün büyük olabilmesi için örnekleme işlemi sırasında araştırma evrenindeki her bir ögenin örnekleme girme olasılıklarının eşit olması yani raslantısallık ölçütüne göre

örneklem seçilmesi gerekir (Gürbüz ve Şahin, 2016:133). Bu çerçevede araştırmanın örnekleme; olasılığa dayalı olmayan örneklem tekniklerinden kota örnekleme tekniğine göre belirlenmiştir. Bu tekniğin seçilmesinin nedeni kadın ve erkeklerin aynı oranda temsil edilmesini sağlamaktır. Çünkü kota örnekleme; evrenin özelliklerinin temel belirlediğine inanılan belli değişkenler dikkate alınarak örnek kütlenin oluşturulması hedeflenir (Atunışık vd., 2010:141). Bu teknik iyi denetlenebildiği takdirde zümrelere göre örneklemeden üstündür (Tokol, 2006:33).

Baş (2010:40-41)’e göre;

N: Hedef kitledeki birey sayısı,

n: Örnekleme alınacak birey sayısı,

p: İncelenen olayın görüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı),

t: Belirli bir anlamlılık düzeyi (t tablosuna göre bulunan teorik değer),

d: Olayın görüş sıklığına göre kabul edilen $\pm$ örnekleme hatası, olmak üzere;

$$n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N - 1) + t^2pq}$$

formülüyle ana kütleden %95 güvenilirlik düzeyinde ve %5’lik hata payı göz önünde bulundurularak en uygun örneklem büyüklüğü 382 kişi olarak belirlenmiştir. Bu rakam Sekaran (1992:294)’teki “Belirli Evrenler İçin Örneklem Büyüklüğü” tablosundaki değerlere de uygundur. Gürbüz ve Şahin (2016:130)’a göre; Keşfedici Faktör Analizi yapılacak ise örneklem büyüklüğünün 200’ün üzerinde olması genellikle yeterli görülmektedir. Ayrıca faktör yük değerinde 0,50 esas alınacak ise örneklemin en az 120 olması gerekmektedir. Bunu yanı sıra Altunışık vd. (2010)’a göre ölçüm araçlarındaki ifade sayısının en az 10 katı kadar ($48 \times 10 = 480$) örneklem hacmine ulaşmak tatmin edicidir.

Araştırma çerçevesinde hedef alınan 18-65 yaş arasında yer alan 600 kişiye anket formu dağıtılmış ancak 52 anket formu eksik veriler içerdiği için analize dâhil edilmemiş olup analize uygun bulunan 548 adet anket yukarıdaki açıklamalar göz önüne alındığında araştırmanın örnekleme olarak kabul edilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %54’ü (n=296) kadın, %46’sı (n=252) erkek olup genel yaş ortalaması 35,41’dir. Örnekleme ilişkin demografik bilgiler Analizler ve Bulgular başlığında detaylıca verilmiştir.

Gürbüz ve Şahin (2016:219)'da; parametrik testler için verinin normal dağılım özelliğine sahip olması önemli olmakla birlikte, normal dağılımı aşırı biçimde ihlal etmeyen verilerin de parametrik testlere tabi tutulabileceği belirtilmiş ve en az eşit aralıklı ölçüm düzeyine sahip ve geniş örneklemden (200'den fazla) oluşan veri setlerinde normal dağılım varsayımını katı bir biçimde aramak yerine +1 ile -1 arasında basıklık ve çarpıklık değerlerine ve geniş örnekleme sahip verilerin özgün hâllerleriyle parametrik testlere tabi tutulmasının uygun olduğu öne sürülmüştür. Araştırmada kullanılan veri setindeki ifadelerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin belirtilen eşik değerlere uygun olması ve araştırmanın örnekleminin geniş olması (548 gözlem) nedeniyle verilerin normal bir dağılımda seyrettiği kabul edilmiş ve parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir.

2.9. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

En fazla kullanılan veri toplama aracı olarak anket, katılımcıların belirli bir konuda düşünce, tutum ve davranışlarını daha önceden belirlenmiş bir sırada ve yapıda oluşturulmuş sorulara dayalı olarak elde etmeyi sağlamaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016:179). Rennis Likert tarafından geliştirilen Likert ölçeğine; denklemler ön planda olup tutumları ölçülecek bireylerin tepkide bulacakları çeşitli ifadeler yer almaktadır. Tutum ölçeğini alan birey, benimsediği ifadeleri işaretlemek yerine, verilen her ifadeye ne ölçüde katılıp katılmadığını dereceler içinde belirlemektedir. Likert tipi tutum ölçeğinde derecelmeler 3,5,7,9 hatta 11'li olabilir. Ancak 5'li dereceleme olan optimum olduğu için en fazla tercih edilendir (Tavşancıl, 2010:138-145). Araştırmada veri elde etme tekniği olarak aşağıda içeriği açıklanan anket tekniği tercih edilmiştir.

2.9.1. Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmaya ilişkin algıları Berman ve Phillips (2000) tarafından geliştirilen ve Şenol (2010) ve Karataşoğlu (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçüm aracının Berman ve Phillips (2000) tarafından geliştirilen ve Şenol (2010) ve Karataşoğlu (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan orijinal hali; Beslenme Dışı Zorun Tüketim Alanı (8 ifade), Siyasal Katılım Alanı (8 ifade), İkamet Koşulları Alanı (8 ifade), Sosyal Yaşam ve Çevre İle İlişkiler Alanı (8 ifade), Kültürel, Sportif ve Sanatsal

Alan (8 ifade), Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı (8 ifade), Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı (8 ifade) ve Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanı (8 ifade) olmak üzere 8 boyut ve 48 ifadeden oluşmaktadır.

Veri toplama aşamasında, önermelerin 5'li derecelmeli (1: *Kesinlikle Katılmıyorum*, 2: *Katılmıyorum*, 3: *Kararsızım*, 4: *Katılıyorum*, 5: *Kesinlikle Katılıyorum*) Likert Tutum Ölçeği tipinde hazırlanmasına rağmen sosyal dışlanmayı ölçen ifadelerin anlamca olumlu olması nedeniyle verilen yüksek puanların düşük sosyal dışlanmışlığı, düşük puanların yüksek sosyal dışlanmışlığı ifade ediyor olması bilimsel raporlamanın temel ilkelerinden olan açıklık, sadelik ve karmaşıklıktan uzak olması evrensel ilkeleriyle çelişmesi ve analiz/yorumlama aşamasında olası yanlış değerlendirmeleri minimuma indirebilmek adına önermeler (5: *Kesinlikle Katılmıyorum*, 4: *Katılmıyorum*, 3: *Kararsızım*, 2: *Katılıyorum*, 1: *Kesinlikle Katılıyorum*) biçiminde yeniden kodlanarak Keşfedici Faktör Analizi dâhil olmak üzere tüm analizler yeniden kodlanan önermeler kullanılarak yapılmıştır.

Ancak ileriki başlıklarda detaylı açıklanacağı üzere; ölçüm aracına geçerlilik testleri kapsamında uygulanan Keşfedici Faktör Analizi (KFA) neticesinde 3 ifade ve Doğrulayıcı Faktör Analizi neticesinde ise 9 ifade çapraz yüklenme, düşük regresyon katsayısı, başka ifadelerle yüksek düzeyde modifikasyon indisi gibi çeşitli nedenlerle ölçekten çıkarılmış ve ölçüm aracı; Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı (10 ifade), Siyasal Katılım Alanı (4 ifade), İkamet Koşulları Alanı (4 ifade), Sosyal Yaşam ve Çevre İle İlişkiler Alanı (4 ifade), Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan (5 ifade), Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı (4 ifade), Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı (5 ifade) olarak geçerlemiştir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach α), 0,934 olarak tespit edilmiştir.

2.9.2. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan kişinin demografik/sosyal özelliklerini (*yaş, cinsiyet, evde/çadırdaki kimlerle kaldığı, medeni durumu, ana dil, öğrenim durum, aldığı ücreti ne yaptığı-sadece kadınlar için-, büyükşehirdekilerle arasında adaletsizlik hissedip hissetmediği, yoksulluğun bir kader olup olmadığı algısı, evlenmeden önce mevsimlik işçilik yapıp yapmadığı –sadece kadınlar için-, aylık net aile geliri, doğum yeri, mevsimlik işler dışında başka bir işte çalışıp çalışmadığı, sosyal güvencenin olup*

olmadığı) ölçmeye yönelik olan ve Geçgin (2009)'dan yararlanılarak hazırlanan sorulardan oluşmuştur.

Ayrıca ölçeklerde çoklu bağlantı testleri yapılmış olup çoklu bağlantı sorunu bulunmamaktadır (Çelik vd., 2015:570).

2.10. ÖLÇEK GEÇERLİLİĞİ ÇALIŞMALARI

Bu araştırma çerçevesinde kullanılan *Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği*'nin yapı geçerliği Keşfedici Faktör Analizi (KFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulayarak test edilmiştir. Sosyal bilimler çalışmalarında faktör analizi iki ana analiz türünden oluşmaktadır. Bunlar, Keşfedici Faktör Analizi (KFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)'dir (Gürbüz ve Şahin, 2016:309).

İlk olarak KFA ile maddelerin oluşturduğu yapı keşfedilmiş sonrasında ise DFA ile ölçeğin öngörülen yapıya sahip olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Faktör analizleri hakkında ayrıntılı bilgi aşağıda yer almaktadır.

2.10.1. Keşfedici (Açımlayıcı) Faktör Analizi

Sekaran (1992:207)'e göre; faktör analizi, işlevsel olarak tanımlanan kavramın boyutlarını doğrulamasının yanı sıra her bir boyut için uygun ifadeleri gösteren çok değişkenli bir tekniktir.

Altunışık vd. (2010:262)'e göre; faktör analizi, başlıca amacı aralarında ilişki bulunduğu düşünülen çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmak için daha az sayıdaki temel boyuta indirmek veya özetlemek olan bir grup çok değişkenli analiz tekniğine verilen genel isimdir.

Kalaycı (2016:321)'e göre; faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren ve yaygın olarak kullanılan çok değişkenli istatistiki bir testtir.

Araştırmada Keşfedici Faktör Analizi (KFA) yapılırken Hair vd. (2014:104) tarafından önerilen aşağıdaki ilkeler izlenmiştir;

✓ Toplam varyans analiz edileceği için “Temel Bileşenler Analizi – Principical Component Analysis- PCA” tercih edilmiştir.

✓ Faktörler arasında yüksek derecede korelasyon olmadığı için döndürme tekniği olarak “Orthogonal (Dik Döndürme)” Tekniklerinden olan ve araştırmacılar tarafından yaygın biçimde kullanılan “Varimax” tercih edilmiştir.

Leech vd. (2005:82)’e göre; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,7’den büyük olmalıdır. Çünkü KMO değeri önermelerin her bir faktör tarafından tahmin edilip edilmediğini gösterir. Ayrıca Bartlett testi en az %5 düzeyinde anlamlı olmalıdır. Bu durum değişkenlerin faktör analizi için makul bir temel sağlamak için yeterli düzeyde yüksek korelasyona sahip olduğu anlamına gelir.

Faktör sayısının tespiti sırasında; özdeğerlerin (*Eigenvalues*) 1’den büyük olması (Gürbüz ve Şahin, 2016:322) ve toplam açıklanan varyansın (*Toplam Variance Explained*) %60’ın üzerinde olması (Altunışık vd., 2010:273) prensiplerine göre hareket edilmiştir.

Tablo 15’teki KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) değerinin 0,929 olması, örneklemin faktör analizine yetecek sayıda ve tatminkâr olduğu biçiminde değerlendirilebilir. Aynı tabloda yer alan Bartlett’s Küresellik Testi (Bartlett’s Test of Sphericity) sonucunun (Sig. =0,000) anlamlı olması ($p < 0,05$) parametreler arası ilişkilerin meydana getirdiği matrisin faktör analizi için anlamlı olduğu, değişkenlerin faktör analizi için makul bir temel sağlamak için yeterli düzeyde yüksek korelasyona sahip olduğu ve faktör analizi uygulanabileceği anlamına gelir. (Leech vd., 2005:82; Gürbüz ve Şahin, 2016:319).

Tablo 5: KMO and Bartlett’s Test Tablosu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,929
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	17425,928
	df	990
	Sig.	,000

Hair vd. (2014:115) faktör yüklerinin;

➤ 0,30 ve 0,40 arasında olması durumunda yapının yorumunun minimum düzeyde karşılandığı,

➤ 0,50’den büyük olması durumunda pratik olarak anlamlı olduğu,

➤ 0,70'nin üzerinde olması durumunda yi tanımlanmış bir yapının sonucu olduğu,

biçiminde değerlendirmiştir. Bundan dolayı yürütülen Keşfedici Faktör Analizi (KFA) sırasında görüntülenen faktör yüklerinin alt sınırı 0,40 olarak belirlenmiştir.

Ancak ilk yapılan Keşfedici Faktör Analizi (KFA) çalışmasında;

➤ “Kendimin veya çocuklarımla okumak istediği bir kitabı satın alabilirim.”

➤ “Siyasal görüşlerime uygun bir partiye hiçbir baskı altında kalmadan oy veriyorum.”

➤ Maddi/Ekonomik destek almazsam da (Kamu, STK vb.) çocuklarımla okuturum.”

önermelerinde çapraz yüklenme (aynı anda birden fazla faktör altında toplanma) görüldüğünden söz konusu önermeler ölçüm aracından çıkarılarak Keşfedici Faktör Analizi (KFA) tekrarlanmıştır.

Tekrarlanan Keşfedici Faktör Analizi (KFA) neticesinde ölçüm aracı; Berman ve Phillips (2000) tarafından geliştirilen ve Şenol (2010) ve Karataşoğlu (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan orijinalinde olduğu gibi 8 (sekiz) boyut yerine, “Sağlıklı ve Yeterli Beslenme Alanı” ve “Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı” boyutları “Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı” adı altında tek bir boyutta birleşerek 7 (yedi) halinde geçerlenmiş olup ortaya çıkan faktör yapıları, söz konusu faktörlerin öz değerleri, kümülatif varyans ve her bir önermeye ait ortalama, standart sapma ve faktör yükleri toplu bir biçimde Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'ne İlişkin Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları ve Ortalama Değerler

Ölçek Maddeleri	Ort.	SS	Faktör Yükleri	Öz Değer (%)	Kümülatif Varyans (%)
Faktör 1:					
Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı				18,281	18,281
r60	2,76	1,222	,841		
r61	2,66	1,213	,832		
r59	2,77	1,238	,779		
r62	2,73	1,299	,772		
r56	2,76	1,230	,770		
r53	2,51	1,233	,756		
r58	2,86	1,206	,743		
r52	2,60	1,275	,727		
r57	2,61	1,235	,708		
r55	2,85	1,224	,691		
r54	2,84	1,218	,654		
r51	3,20	1,349	,527		
Faktör 2:					
Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı				9,266	27,547
r18	3,01	1,432	,799		
r20	2,92	1,461	,785		
r19	3,03	1,460	,770		
r17	2,77	1,326	,710		
r15	2,50	1,307	,706		
r16	2,58	1,281	,704		
Faktör 3:					
Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan				8,628	36,175
r40	3,91	1,206	,790		
r42	3,90	1,161	,785		
r39	3,98	1,150	,775		
r43	4,01	1,165	,764		
r44	3,75	1,289	,690		
Faktör 4:					
Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler				7,733	43,908
r46	2,28	1,132	,791		
r47	2,39	1,133	,786		
r45	2,40	1,189	,763		
r49	2,23	1,113	,732		
r48	2,86	1,184	,601		
r50	2,75	1,266	,430		
Faktör 5:					
Siyasal Katılım Alanı				7,153	51,061
r37	3,30	1,275	,803		
r38	3,25	1,329	,792		
r34	3,66	1,239	,787		
r35	3,81	1,161	,760		
r36	3,03	1,342	,670		
Faktör 6:					
İkamet Koşulları Alanı				7,043	58,104
r30	2,41	1,154	,703		
r31	2,47	1,181	,696		
r28	2,92	1,193	,612		
r32	3,07	1,348	,598		
r29	2,89	1,146	,592		
r27	3,28	1,256	,490		
Faktör 7:					
Eğitim İmkanlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı				7,038	65,142
r23	3,38	1,169	,792		
r22	3,29	1,255	,723		
r24	3,28	1,273	,679		
r26	3,41	1,329	,677		
r21	3,69	1,240	,658		
KMO: 0,929 - Barlett's Test: 17425,928- Öz Değer: 1'den fazla - Anlamlılık (Significance): 0,000					

Tablo 6’da görüldüğü gibi Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin yapısal geçerliliğini ortaya koymak için yapılan çalışma neticesinde ölçekte ifadelerin “başlangıç özdeğeri (eigenvalues)” 1’den büyük olan 7 faktörden oluşan ve toplam varyansın % 65,142’sini açıklayan bir yapıyı oluşturduğu tespit edilmiştir.

Analiz neticesinde;

- Birinci faktörde (Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı); 12 ifade,
- İkinci faktörde (Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı); 6 ifade,
- Üçüncü faktörde (Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan); 5 ifade,
- Dördüncü faktörde (Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler); 6 ifade,
- Beşinci faktörde (Siyasal Katılım Alanı); 5 ifade,
- Altıncı faktörde (İkamet Koşulları Alanı); 6 ifade,
- Yedinci faktörde (Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı); 5 ifade,

olduğu tespit edilmiştir.

2.10.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan ölçüm aracının faktör yapısını doğruluğunu ortaya koymak amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır.

Gürbüz ve Şahin (2016:309)’a göre; Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), önceden geliştirilmiş, önceki araştırmalarda kullanılmış veya kuramsal dayanağı bulunan bir ölçeğin ya da modelin doğruluğunu teyit etmek için tercih edilmektedir. Başka bir ifadeyle DFA’da söz konusu kavramların veri tarafından doğrulanıp doğrulanmadığı, kuramsal evrende varsayılan ilişkilerin görgül gözlem sonucu elde edilmiş olan veri setinde de var olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Çokluk vd. (2016:276)’a göre; Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), önceden seçilen faktör modelinin veriye uyumunun sağlanıp sağlanmadığını değerlendirmek için kullanılan en etkili analizdir ve bu açıdan Keşfedici Faktör Analizden ciddi bir biçimde ayrılır.

Meydan ve Şeşen (2015:21-22)’e göre; DFA’da temel olarak dört farklı model test edilebilir;

- *Tek faktörlü model;* gözlenebilen tüm değişkenlerin tek bir faktör altında toplandığı modeldir.
- *Birinci düzey çok faktörlü model;* gözlenen değişkenlerin birden fazla birbiriyle bağlantısız faktör altında toplandığı modeldir.
- *İkinci düzey çok faktörlü model;* gözlenen değişkenlerin birden fazla birbiriyle bağlantısız faktör altında toplandığı daha sonra bu faktörlerin daha geniş ve kapsayıcı bir faktör altında birleştiği modeldir.
- *İlişkisiz model;* gözlenen değişkenlerin birden fazla birbiriyle hiçbir bağlantısı olmayan ilişkisiz faktörler altında toplandığı modeldir.

Araştırma çerçevesinde yukarıda sayılan modellerden “birinci düzey çok faktörlü model” kullanılmıştır.

Ölçüm modeli, gizil değişkenlerin veya varsayımsal yapıların gözlenen değişkenler tarafından nasıl tanımlandığını gösterir ve gözlenen değişkenlerin ölçüm özelliklerini tanımlamakta olup bununla birlikte ölçüm modeli tipik bir doğrulayıcı faktör analizdir (Bayram: 2016:42-43).

Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi test edilen modelin veri ile desteklenip desteklenmediğine, analizler neticesinde üretilen uyum iyiliği indeksleri değerlerine bakılarak karar verilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016:336). Genel kabul gören uyum indeks değerleri ve eşitlik değerleri Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Doğrulamalı Faktör Analizi ve Yapısal Eşitlik Modellemesi Analizlerinde Kullanılan Uyum İndeksleri ve Eşik Değerleri

İndeks Adı	Açıklama	Eşik Değeri	
		İyi Uyum	Kabul Edilebilir
χ^2	Önerilen model ile verinin uyumunu test eder. χ^2 'nin anlamsız olması, önerilen model ile örneklem kovaryanslarının benzer olduğu anlamına gelir.	$P > 0,05$ (anlamsız) olmalı	
χ^2/df	χ^2 değeri örneklem büyüklüğünden etkilendiğinden serbestlik derecesine oranı daha güvenilir sonuçlar verir.	< 3	$3 < \chi^2/df < 5$
RMSEA	Serbestlik derecesini de dikkate alarak modelin örneklem ile ne derecede uyumlu olduğunu test eder.	$< 0,05$	$< 0,08$
SRMR	Evrene ait kovaryans matrisi ile örnekleme ait kovaryans matrisi arasındaki artık kovaryansları test eder.	$< 0,05$	$< 0,08$
GFI	Serbestlik derecesi ve örneklem büyüklüğünü dikkate alarak test edilen modelin temel modele göre mukayese eder.	$> 0,95$	$> 0,90$
NFI	CFI'dan farklı olarak χ^2 dağılımının gerektirdiği şartlara bağlı olmaksızın karşılaştırma yapar.	$> 0,95$	$> 0,90$
NNFI (TLI)	NFI'nın serbestlik derecesi dikkate alınarak hesaplanmış halidir.	$> 0,95$	$> 0,90$
IFI	Örneklem büyüklüğü ve modelin karmaşıklık derecesini dikkate alarak modelin uyumunu test eder.	$> 0,95$	$> 0,90$
GFI	Model uyumunu örneklem büyüklüğünden bağımsız olarak test eder.	$> 0,95$	$> 0,90$
AGFI	GFI'nın serbestlik derecesinden ayrılmış halidir.	$> 0,95$	$> 0,90$

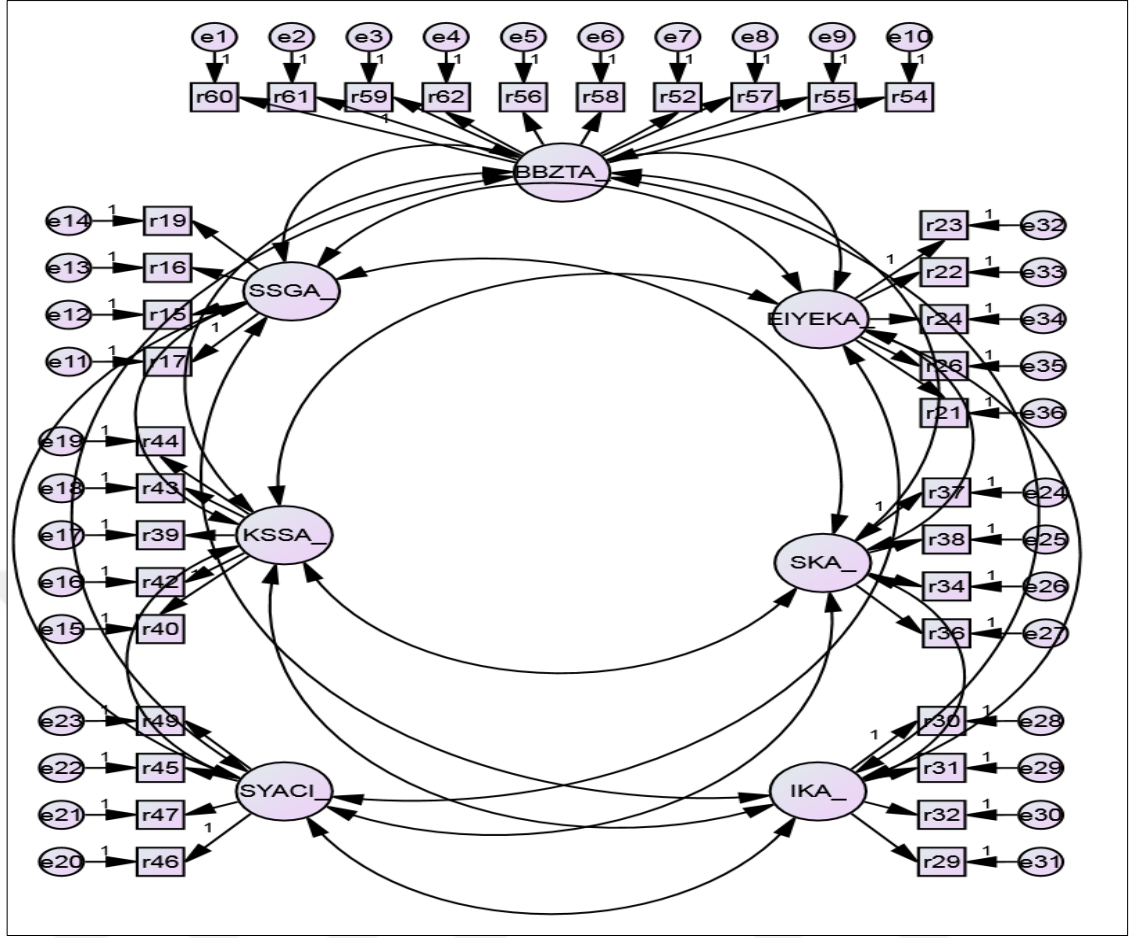
Kaynak: GÜRBÜZ ve ŞAHİN, 2016:337

Ölçüm aracının yapısal geçerliliğini test etmek gayesiyle paket program vasıtasıyla uygulanan Doğrulamalı Faktör Analizi sonucunda, uyum iyiliği değerlerinin Tablo 7'de belirtilen kabul edilebilir aralıklarda yer almaması nedeniyle verilerin ölçüm aracının dört boyutlu yapısına uyum sağlamadığı tespit edilmiştir. Bu durumun nedenleri incelendiğinde;

- r50- “Maddi olarak zora düştüğümde dost, arkadaş veya akrabalarımın hep yardım görmüşümdür” önermesi düşük standardize regresyon ağırlığı (Standardized Regression Weights) nedeniyle,

- r48- “Başkaları için (Yaşlılar, engelliler, kimsesizler vb.) yardım amacıyla düzenlenen etkinliklere katılırım.” önermesi düşük standardize regresyon ağırlığı 1 (Standardized Regression Weights) nedeniyle,
- r27- “Kendi kazancımla sağlıklı yaşayabileceğim bir ev/konut satın alabilirim/aldım.” önermesi düşük standardize regresyon ağırlığı (Standardized Regression Weights) nedeniyle,
- r51- “Beslenmemiz için yeterli olacak kadar et tüketebiliyoruz.” önermesi düşük standardize regresyon ağırlığı (Standardized Regression Weights) nedeniyle,
- r20- “Hastalık/Sakatlık durumunda sağlık güvencemin olduğunu bilmek beni rahatlatıyor.” önermesi başka ifade/ifadelerle yüksek düzeyde modifikasyon indisine sahip olması nedeniyle,
- r18- “Sosyal güvencem (İşçi, Memur vb.) olduğu için tedavi konusunda endişem yok.” önermesi başka ifade/ifadelerle yüksek düzeyde modifikasyon indisine sahip olması nedeniyle,
- r35- “Siyasi nitelikli toplantılara (konferans, panel vb.) düzenli olarak katılıyorum.” önermesi başka ifade/ifadelerle yüksek düzeyde modifikasyon indisine sahip olması nedeniyle,
- r53- “Beslenmemiz için yeterli olacak kadar meyve-sebze tüketebiliyoruz.” önermesi başka ifade/ifadelerle yüksek düzeyde modifikasyon indisine sahip olması nedeniyle,
- r28- “Kiralık da olsa sağlıklı koşullarda bir evde/konutta yaşayabiliyorum.” önermesi başka ifade/ifadelerle yüksek düzeyde modifikasyon indisine sahip olması nedeniyle,

uyum indislerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Söz konusu önermeler ölçüm modelinde teker teker çıkarılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yenilenmiştir. Uyum indislerini olumsuz etkileyen söz konusu 9 (dokuz) önermenin tamamının ölçüm modelinden çıkarıldığı nihai Doğrulayıcı Faktör Analizine ait ölçüm modeli Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2: Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği Birinci Düzey Çok Faktörlü DFA Ölçüm Modeli

Ölçüm aracının yapısal geçerliliğini test etmek gayesiyle paket program vasıtasıyla uygulanan nihai Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda verilerin ölçüm aracının yedi boyutlu yapısına uyum sağladığı, uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir aralıklarda yer aldığı ve standardize edilmiş regresyon ağırlıklarının 0,563 - 0,945 arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Ölçüm aracının uyum iyiliği değerleri Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

Ölçekler	X ²	Df	CMIN/ DF≤5	GFI ≥.85	AGFI ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	TLI ≥.90	RMSEA ≤.08
1.SDÖ	1852.009	573	3.23	.83	.80	.90	.86	.89	.06

Not: Uyum iyiliği değer aralıkları “kabul edilebilir “ standartlara göre düzenlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016:337).

2.11. GÜVENİRLİK ANALİZİ

Hair vd. (2014:123)'e göre güvenirlik, bir değişkenin çoklu ölçümleri arasındaki tutarlılık derecesinin ölçümüdür.

Sekaran (1992:203)'e göre, bir ölçeğin güvenirliği ne ölçüde sapmasız (hatasız) olduğunu gösterir ve böylece farklı zamanlarda ve ölçüm aracındaki çeşitli ifadelerdeki tutarlı bir ölçümü garnati altına alır.

Altunışık vd. (2010:122)'e göre güvenirlik, bir ölçeğin veya testin ölçmek istediği şeyi istikrarlı ve tutarlı bir biçimde ölçme derecesi olup güvenilir bir ölçeğin benzer koşullarda tekrar uygulandığında benzeri vermesi gerekir.

Tavşancıl (2010:16)²'a göre; ideal olarak ölçülmek istenilen özellikte, ölçümleri etkileyen bütün özellikler değişmiyor ve tekrarlanan ölçmelerde hep aynı değerde ölçümler veriyorsa ölçeğin güvenirliği tamdır.

Güvenirlik analizleri çeşitli hesaplama ve istatistiki tekniklerle yapılabilmektedir. Bunların en yaygını Cronbach Alfa Katsayısıdır (Gülbüz ve Şahin, 2016:323).

Cronbach's Alpha, en yaygın kullanılan ve ölçeğin tümünün tutarlılığını değerlendiren test tipidir. Cronbach's Alpha için genel olarak üzerinden mutabık kalınan en düşük limit 0,70 olmasına rağmen keşfedici çalışmalarda 0,60'a kadar kabul edilebilmektedir (Hair vd., 2014:123).

Sekaran (1992:311), Cronbach's Alpha katsayısının 0,60'ın altında olması durumunda *zayıf*, 0,70'in üzerinde olması durumunda *kabul edilebilir*, 0,80'in üzerinde olması durumunda ise *iyi* olarak değerlendirebileceğini belirtmiştir.

Araştırma çerçevesinde kullanılan ölçüm aracına geçerlilik testleri kapsamında uygulanan Keşfedici Faktör Analizi (KFA) neticesinde 3 ifade ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) neticesinde ise 9 ifade çapraz yüklenme, düşük regresyon katsayısı, başka ifadelerle yüksek düzeyde modifikasyon indisi gibi çeşitli nedenlerle ölçekten çıkarılmış ve ölçüm aracı; Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı (10 ifade), Siyasal Katılım Alanı (4 ifade), İkamet Koşulları Alanı (4 ifade), Sosyal Yaşam ve Çevre İle İlişkiler Alanı (4 ifade), Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan (5 ifade), Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı (4 ifade), Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı (5 ifade) olarak geçerleşmiş olup ölçeğin geçerlenen son haline uygulanan güvenirlik analizi neticeleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Güvenilirlik Analizi Sonuç Tablosu

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği	36	0,934

Tablo-9 incelendiğinde, Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin Cronbach Alfa değeri 0,934'tir. Bu sonuç çalışmada kullanılan ölçeğin iyi derecede güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

2.12. VERİ ANALİZDE KULLANILAN İSTATİSTİKİ İŞLEMLER

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinden elde edilen veriler ışığında oluşturulan modele (Şekil 1.) ilişkin analizler şu şekilde özetlenebilir: Ölçeklerin, araştırma verilerine uyumluluğunu tespit etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Daha sonra hipotezlerin test edilmesi amacıyla Independent Samples T Testi ve One Way Anova testi uygulanmıştır. Ayrıca demografik değişkenlere ait frekans dağılımları tablolarla açıklanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. BULGULAR

3.1.1. Demografik ve Sosyal Değişkenlerine Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu bölümü, anket uygulamasına katılan Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerine ilişkin tanımlayıcı istatistiksel analizleri içermektedir. Yapılan frekans analizleri neticesinde elde edilen veriler sayı (n) ve yüzde (%) ile gösterilerek değerlendirilmiştir.

3.1.1.1. Yaşa Göre Dağılımları

Tablo 10: Yaşa Göre Dağılımları

	n	En Düşük	En Yüksek	Ortalama
Yaşı	548	18	65	35,41

Tablo 10’da ankete cevap verenlerin yaşlarına göre dağılımlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan en genç katılımcı 18 yaşında ve en yaşlı katılımcı 65 yaşında olup katılımcıların genel yaş ortalaması ise 35,41’dir.

3.1.1.2. Cinsiyete Göre Dağılımları

Tablo 11: Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	n	%
Erkek	252	46,0
Kadın	296	54,0
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 11’de ve ankete cevap verenlerin cinsiyetlerine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılanların; %54’ü (n=296) Kadın, %46’sı (n=252) Erkektir.

3.1.1.3. Evde/Çadırda Kimlerle Kaldığına Göre Dağılımları

Tablo 12: Evde/Çadırda Kimlerle Kaldığına Göre Dağılımları

Seçenek	n	%
Eşim, ben ve çocuklar	236	43,1
Anne-kardeşler	119	21,7
Ben ve kardeşler	70	12,8
Sadece eşim ve ben	60	10,9
Eşim, ben hem evli hem bekâr çocuklarımız	38	6,9
Eşim, ben, anne-baba ve tüm çocuklar	25	4,6
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo-12’de ankete cevap verenlerin evde/çadırda kimlerle kaldıklarına göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %10,9’u (n=60) “Sadece eşim ve ben”, %43,1’i (n=236) “Eşim, ben ve çocuklar”, %6,9’u (n=38) “Eşim, ben hem evli hem bekâr çocuklarımız”, %4,6’sı (n=25) “Eşim, ben, anne-baba ve tüm çocuklar”, %21,7’si (n=119) “Anne-kardeşler” ve %12,8’i (n=70) “Ben ve kardeşler” cevabını vermiştir.

3.1.1.4. Medeni Duruma Göre Dağılımları

Tablo 13: Medeni Duruma Göre Dağılımları

Medeni Durum	n	%
Bekâr	164	29,9
Evli ve 3 Çocuklu	80	14,6
Evli ve 2 Çocuklu	67	12,2
Evli ve 5 Çocuktan fazla	53	9,7
Evli ve 4 Çocuklu	52	9,5
Evli ve 1 Çocuklu	40	7,3
Evli ve 5 Çocuklu	39	7,1
Evli-Çocuksuz	38	6,9
Boşanmış/Dul	15	2,7
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 13'te ankete cevap verenlerin medeni duruma göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %29,9'u (n=164) "Bekâr", %2,7'si (n=15) "Boşanmış/Dul", %6,9'u (n=38) "Evli-Çocuksuz", %7,3'ü (n=40) "Evli ve 1 Çocuklu", %12,2'si (n=67) "Evli ve 2 Çocuklu", %14,6'sı (n=80) "Evli ve 3 Çocuklu", %9,5'i (n=52) "Evli ve 4 Çocuklu", %7,1'i (n=39) "Evli ve 5 Çocuklu" ve %9,7'si (n=53) "Evli ve 5 Çocuktan fazla" cevabını vermiştir.

3.1.1.5. Ana Dile Göre Dağılımları

Tablo 14: Ana Dile Göre Dağılımları

Ana Dil	n	%
Türkçe	282	51,5
Kürtçe	252	46,0
Arapça	7	1,3
Zazaca	7	1,3
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 14'te ankete cevap verenlerin ana dile göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %51,5'i (n=282) "Türkçe", %46,0'ı (n=252) "Kürtçe", %1,3'ü (n=7) "Arapça" ve %1,3'ü (n=7) "Zazaca" cevabını vermiştir.

3.1.1.6. Öğrenim Durumuna Göre Dağılımları

Tablo 15: Öğrenim Durumuna Göre Dağılımları

Öğrenim Durumu	n	%
İlkokul mezunu	105	19,2
Lise mezunu	102	18,6
Üniversite	101	18,4
Ortaokul mezunu	92	16,8
Okuma yazma bilmiyor	67	12,2
Sadece okuma-yazar	28	5,1
Ortaokul terk	27	4,9
İlkokul terk	26	4,7
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 15’te ankete cevap verenlerin öğrenim durumuna göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %12,2’si (n=67) “Okuma yazma bilmiyor”, %5,1’i (n=28) “Sadece okuma-yazar”, %19,2’si (n=105) “İlkokul mezunu”, %4,7’si (n=26) “İlkokul terk”, %16,8’i (n=92) “Ortaokul mezunu”, %4,9’u (n=27) “Ortaokul terk”, %18,6’sı (n=102) “Lise mezunu”, %18,4’ü (n=101) “Üniversite” cevabını vermiştir.

3.1.1.7. Kadınların Aldıkları Ücreti Ne Yaptıklarına Göre Dağılımları

Tablo 16: Kadınların Aldıkları Ücreti Ne Yaptıklarına Göre Dağılımları

Seçenek	n	%
Birlikte	125	42,2
Eşim alır	99	33,4
Ben alırım	65	22,0
Kardeşim alır	6	2,0
Çocuklar alır	1	0,3
<i>Toplam</i>	<i>296</i>	<i>100,0</i>

Tablo16’da ankete cevap veren kadınların aldıkları ücreti ne yaptıklarına göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan kadınların; %22,0’u (n=65) “Ben alırım”, %33,4’ü (n=99) “Eşim alır”, %0,3’ü (n=1) “Çocuklar alır”, %2,0’ı (n=6) “Kardeşim alır” ve %42,2’si (n=125) “Birlikte” cevabını vermiştir.

3.1.1.8. Büyükşehirdekilerle Aralarında Adaletsizlik Hissedip Hissetmediklerine Göre Dağılımları

Tablo 17: Büyükşehirdekilerle Aralarında Adaletsizlik Hissedip Hissetmediklerine Göre Dağılımları

Seçenek	n	%
Evet	409	74,6
Hayır	139	25,4
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 17’de ankete cevap verenlerin büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmediklerine göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %74,6’sı (n=409) “Evet” ve %25,4’ü (n=139) “Hayır” cevabını vermiştir.

3.1.1.9. Yoksulluğun Bir Kader Olup Olmadığına Yönelik Algılarına Göre Dağılımları

Tablo 18: Yoksulluğun Bir Kader Olup Olmadığına Yönelik Algılarına Göre Dağılımları

Seçenek	n	%
Hayır	344	62,8
Evet	204	37,2
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 18’de ankete cevap verenlerin yoksulluğun bir kader olup olmadığına yönelik algılarına göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %37,2’si (n=204) “Evet” ve %62,8’i (n=344) “Hayır” cevabını vermiştir.

3.1.1.10. Kadınların Evlenmeden Önce Mevsimlik İşçilik Yapıp Yapmamalarına Göre Dağılımları

Tablo 19: Kadınların Evlenmeden Önce Mevsimlik İşçilik Yapıp Yapmamalarına Göre Dağılımları

Seçenek	n	%
Evet	200	67,57
Hayır	96	32,43
<i>Toplam</i>	<i>296</i>	<i>100,0</i>

Tablo-19’da ankete cevap veren kadınların evlenmeden önce mevsimlik işçilik yapıp yapmamalarına göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan kadınların; %67,57’si (n=200 “Evet” ve %32,43’ü (n=96 “Hayır” cevabını vermiştir.

3.1.1.11.Aylık Net Aile Gelirine Göre Dağılımları

Tablo 20: Aylık Net Aile Gelirine Göre Dağılımları

Aylık Net Aile Geliri	n	%
0-499 TL Arası	55	10,0
500-999 TL Arası	90	16,4
1000 - 1499 TL Arası	115	21,0
1500 – 1999 TL Arası	156	28,5
2000 - 2499 TL Arası	60	10,9
2500 – 2999 TL Arası	11	2,0
3000 - 3499 TL Arası	27	4,9
3500 – 3999 TL Arası	14	2,6
4000 – 4499 TL Arası	3	,5
4500 – 4999 TL Arası	7	1,3
5000 TL ve Üzeri	10	1,8
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 20’de ankete cevap verenlerin aylık net aile gelirine göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %10,0’ı (n=55) “0-499 TL Arası”, %16,4’ü (n=90) “500-999 TL Arası”, %21,0’ı (n=115) “1000 - 1499 TL Arası”, %28,5’i (n=156) “1500 – 1999 TL Arası”, %10,9’ı (n=60) “2000 - 2499 TL Arası”, %2,0’ı (n=11) “2500 – 2999 TL Arası, %4,9’u (n=27) “3000 - 3499 TL Arası”, %2,6’sı (n=14) “3500 – 3999 TL Arası”, %0,5’i (n=3) “4000 – 4499 TL Arası”, %1,3’ü (n=7) “4500 – 4999 TL Arası” ve %1,8’i (n=10) “5000 TL ve Üzeri” cevabını vermiştir.

3.1.1.12. Doğum Yerine Göre Dağılımları

Tablo 21: Doğum Yerine Göre Dağılımları

Seçenek	n	%
Köy	253	46,2
İl	172	31,4
İlçe	123	22,4
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 21’de ankete cevap verenlerin doğum yerine göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %31,4’ü (n=172) “İl”, %22,4’ü (n=123) “İlçe” ve %46,2’si (n=253) “Köy” cevabını vermiştir.

3.1.1.13. Mevsimlik İşler Dışında Başka Bir İşte Çalışıp Çalışmamalarına Göre Dağılımları

Tablo 22: Mevsimlik İşler Dışında Başka Bir İşte Çalışıp Çalışmamalarına Göre Dağılımları

Seçenek	n	%
Hayır	292	53,3
Evet	256	46,7
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 22’de ankete cevap verenlerin mevsimlik işler dışında başka bir işte çalışıp çalışmamalarına göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %46,7’si (n=256) “Evet” ve %53,3’ü (n=292) “Hayır” cevabını vermiştir.

3.1.1.14. Sosyal Güvencelerinin Olup Olmamasına Göre Dağılımları

Tablo 23: Sosyal Güvencelerinin Olup Olmamasına Göre Dağılımları

Seçenek	n	%
Hayır	302	55,1
Evet	246	44,9
<i>Toplam</i>	<i>548</i>	<i>100,0</i>

Tablo 23’te ankete cevap verenlerin sosyal güvencelerinin olup olmamasına göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Araştırmaya katılanların; %44,9’u (n=246) “Evet” ve %55,1’i (n=302) “Hayır” cevabını vermiştir.

3.2. SOSYAL DIŞLANMAYA YÖNELİK BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.2.1. Yaş ve Sosyal Dışlanma

H1: Yaş değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği’nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

Yaş ve Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için One-Way ANOVA Testi yapılmıştır.

Tablo 24: H1 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları (n=548)

Sosyal Dışlanma Boyutları		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama	F	Sig.
H1a- BBZTA	Gruplar Arası	2,515	4	,629		
	Gruplar İçi	560,303	543	1,032	,609	,656
	<i>Toplam</i>	<i>562,818</i>	<i>547</i>			
H1b- SSGA	Gruplar Arası	3,588	4	,897		
	Gruplar İçi	714,993	543	1,317	,681	,605
	<i>Toplam</i>	<i>718,581</i>	<i>547</i>			
H1c- KSSA	Gruplar Arası	38,390	4	9,597		
	Gruplar İçi	487,521	543	,898	10,690	,000
	<i>Toplam</i>	<i>525,911</i>	<i>547</i>			
H1d- SYACI	Gruplar Arası	2,925	4	,731		
	Gruplar İçi	509,522	543	,938	,779	,539
	<i>Toplam</i>	<i>512,447</i>	<i>547</i>			
H1e- SKA	Gruplar Arası	9,166	4	2,291		
	Gruplar İçi	594,807	543	1,095	2,092	,081
	<i>Toplam</i>	<i>603,973</i>	<i>547</i>			
H1f- IKA	Gruplar Arası	2,632	4	,658		
	Gruplar İçi	507,976	543	,935	,703	,590
	<i>Toplam</i>	<i>510,608</i>	<i>547</i>			
H1g- EIYEKA	Gruplar Arası	55,000	4	13,750		
	Gruplar İçi	464,194	543	,855	16,084	,000
	<i>Toplam</i>	<i>519,194</i>	<i>547</i>			

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan” boyutuna ilişkin algılarının yaş değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,00<0,01$, $F_{(4,543)} = 10,690$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında yaş değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “18-26 Yaş Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan”

boyutuna ilişkin algılarının, “27-35 Yaş Arası”, “36-44 Yaş Arası”, “45-53 Yaş Arası” ve “54-65 Yaş Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde yaş değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H1c hipotezi desteklenmiştir.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı” boyutuna ilişkin algılarının yaş değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,00<0,01$, $F_{(4,543)} = 16,084$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında yaş değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

➤ “18-26 Yaş Arası” ve “27-35 Yaş Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı” boyutuna ilişkin algılarının, “36-44 Yaş Arası”, “45-53 Yaş Arası” ve “54-65 Yaş Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde yaş değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H1f hipotezi desteklenmiştir.

Yaş ilerledikçe “Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan” ve “Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı” boyutlarındaki dışlanmışlık hissi artmaktadır. Bunun nedeninin genç bireylerin küreselleşmenin etkisiyle bilgi ve iletişim teknolojilerini daha etkin kullanarak diğer bireylerle aralarındaki fırsat eşitsizliğini görece olarak azaltmış olmalarının olduğu değerlendirilmektedir. Küreselleşen ve teknolojinin başdöndürücü bir hızla geliştiği günümüz dünyasında ebeveynlerle gençler arasındaki kuşak farkı gitgide kendini daha fazla hissettirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan gençler de gelişmiş ülkelerdeki akranlarıyla aynı spor

karşılaşmalarını izleyip aynı filmleri seyredip ve aynı şarkıları dinleyebildikleri için yaşı daha büyüklerle göre kendilerini daha az dışlanmış hissedebilmektedir. Yaşı daha büyük olanların hem teknoloji hem de iletişim konularında içinde bulundukları yetersizlik durumu ise onların hissettikleri dışlanmışlık duygusunun düzeyini artırabilmektedir.

Yaşın, Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı” boyutuna etkisini araştıran H1g hipotezi desteklenmiştir. Bu durum Levitas vd. (2007), Geçgin (2009), Şahin (2009) ve DeCoito (2008)’in sonuçlarıyla örtüşmektedir.

3.2.2. Cinsiyet ve Sosyal Dışlanma

H2: Cinsiyet değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği’nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

Yaş ve Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için Independent-Samples T Testi yapılmıştır.

Tablo 25: H2 Hipotezi İçin Independent-Samples T Testi Sonuçları (n=548)

Hipotez	Cinsiyetiniz	n	Ort.	SS	p	Hipotez Sonucu
H2a	Erkek	252	2,78	1,066	,454	Desteklenmedi
Cinsiyet=>BBDZTA	Kadın	296	2,71	,969		
H2b	Erkek	252	2,69	1,171	,613	Desteklenmedi
Cinsiyet=>SSGA	Kadın	296	2,74	1,126		
H2c	Erkek	252	3,90	,957	,821	Desteklenmedi
Cinsiyet=>KSSA	Kadın	296	3,92	1,002		
H2d	Erkek	252	2,36	,975	,356	Desteklenmedi
Cinsiyet=>SYAÇİ	Kadın	296	2,29	,962		
H2e	Erkek	252	3,19	1,058	,012	Desteklendi
Cinsiyet=>SKA	Kadın	296	3,41	1,035		
H2f	Erkek	252	2,72	,962	,847	Desteklenmedi
Cinsiyet=>IKA	Kadın	296	2,71	,971		
H2g	Erkek	252	3,42	,974	,758	Desteklenmedi
Cinsiyet=>EİYEKA	Kadın	296	3,40	,976		

Independent-Samples t Testi (Bağımsız Örneklem t Testi) sonucuna göre, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,012<0,05$, $t=-2,529$) tespit edilmiştir.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde yaş değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “Siyasal Katılım Alanı” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H2e hipotezi desteklenmiştir.

Farklılığın kaynağına bakıldığında Adıyaman ilinde yaşayan kadın mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ampirik uygulamanın icra edildiği bölgede geleneksel erkek egemen toplum yapısının olması ve kadınların eğitim düzeylerinin daha düşük olmasına bağlı olarak kadınların Türkçe bilme düzeylerinin daha düşük seviyelerde yer almasının bu durumun ortaya çıkmasında öncü rol oynadığı düşünülmektedir. Feodal ilişkilerin egemen olduğu bölge insanının büyük bir çoğunluğu için kadının yeri evidir. Bu nedenle genellikle tüm ailenin birlikte çalışmaya gittiği mevsimlik işler dışında, kadının kendi başına siyaset benzeri aktivitelere katılması neredeyse imkânsızdır. Bu ayrımcı fiili durum yüzünden kadınların siyasal katılım konusunda kendilerini erkeklere göre daha fazla dışlanmış hissetmelerinin son derece doğal bir durum olduğu düşünülmektedir.

Bu durum Geçgin (2009) ve Şahin (2009)’un bulgularıyla benzerlik göstermekte ancak Bayram vd. (2010) ile uyuşmamaktadır.

3.2.3. Medeni Durum ve Sosyal Dışlanma

H3: Medeni Durum değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği’nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

Medeni durum ve Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için One-Way ANOVA Testi yapılmıştır.

Tablo 26: H3 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları (n=548)

Sosyal Dışlanma Boyutları		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama	F	Sig.
H3a- BBZTA	Gruplar Arası	9,070	8	1,134	1,104	,359
	Gruplar İçi	553,748	539	1,027		
	<i>Toplam</i>	<i>562,818</i>	<i>547</i>			
H3b- SSGA	Gruplar Arası	15,509	8	1,939	1,486	,159
	Gruplar İçi	703,071	539	1,304		
	<i>Toplam</i>	<i>718,581</i>	<i>547</i>			
H3c- KSSA	Gruplar Arası	40,602	8	5,075	5,637	,000
	Gruplar İçi	485,308	539	,900		
	<i>Toplam</i>	<i>525,911</i>	<i>547</i>			
H3d- SYACI	Gruplar Arası	8,192	8	1,024	1,094	,365
	Gruplar İçi	504,256	539	,936		
	<i>Toplam</i>	<i>512,447</i>	<i>547</i>			
H3e- SKA	Gruplar Arası	25,650	8	3,206	2,988	,003
	Gruplar İçi	578,323	539	1,073		
	<i>Toplam</i>	<i>603,973</i>	<i>547</i>			
H3f- IKA	Gruplar Arası	6,611	8	,826	,884	,530
	Gruplar İçi	503,997	539	,935		
	<i>Toplam</i>	<i>510,608</i>	<i>547</i>			
H3g- EIYEKA	Gruplar Arası	45,164	8	5,645	6,419	,000
	Gruplar İçi	474,031	539	,879		
	<i>Toplam</i>	<i>519,194</i>	<i>547</i>			

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan”** boyutuna ilişkin medeni durum değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(8,539)} = 5,637$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında medeni durum değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ **“Evli ve 3 Çocuklu”** seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan”**

boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*Evli ve 4 çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*Evli ve 5 çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*Evli ve 5 çocuktan fazla*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde medeni durum değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H3c hipotezi **desteklenmiştir**.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin medeni durum değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,003<0,01$, $F_{(8,539)} = 2,988$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında medeni durum değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “*Evli ve 3 Çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*Evli ve 5 çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna

ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde medeni durum değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H3e hipotezi **desteklenmiştir**.

Medeni durum ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**İkamet Koşulları Alanı**” boyutu arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek için One-Way ANOVA sonuçları Tablo 47’de sunulmuştur.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin medeni durum değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(8,539)} = 6,419$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında medeni durum değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “*Evli ve 1 Çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Evli ve 5 çocuktan fazla*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;
- “*Evli ve 3 çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;
- “*Evli ve 4 çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;
- “*Evli ve 5 çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve**

Eğitime Katılım Alanı” boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

- “*Evli ve 5 çocuktan fazla*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Bekâr*” ve “*Evli ve 1 Çocuklu*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde medeni durum değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H3g hipotezi **desteklenmiştir**.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde medeni durum ile sosyal dışlanma arasında istatistiki açıdan önemli farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Bekâr olan bireylerin evlenip ve çocuk sahibi oldukça aile geçimi, çocuklarının bakımına ve geleceğine dair kaygıları artmakta bununla birlikte bu kaygılarını azaltacak sosyal güvencelerinin olamaması durumu bireylerde sosyal dışlanma hissini arttırmaktadır. Evli ve özellikle çocuklu olan bireylerin kendilerini düşünmek dışında başka yükümlülükleri varken, bekâr olan insanların bir anlamda kendilerinden başka sorumluluğu yoktur. Bu nedenle, sorumluluğu fazla olan bireylerin kendilerini daha fazla dışlanmış hissetmeleri durumunun hayatın olağan akışına uygun olduğu düşünülmektedir.

Bu bulgular, Govinda ve Bandyopadhyay (2010), Klasen (2001), Aksungur (2006) ve DeCoito (2008)’in bulguları ile örtüşmektedir.

3.2.4. Anadil ve Sosyal Dışlanma

H4: Anadil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği’nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

Anadil ve Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için One-Way ANOVA Testi yapılmıştır.

Tablo 27: H4 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları (n=548)

Sosyal Dışlanma Boyutları		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama	F	Sig.
H4a- BBZTA	Gruplar Arası	64,268	3	21,423	23,375	,000
	Gruplar İçi	498,550	544	,916		
	<i>Toplam</i>	<i>562,818</i>	<i>547</i>			
H4b- SSGA	Gruplar Arası	63,155	3	21,052	17,473	,000
	Gruplar İçi	655,426	544	1,205		
	<i>Toplam</i>	<i>718,581</i>	<i>547</i>			
H4c- KSSA	Gruplar Arası	16,943	3	5,648	6,036	,000
	Gruplar İçi	508,968	544	,936		
	<i>Toplam</i>	<i>525,911</i>	<i>547</i>			
H4d- SYACI	Gruplar Arası	18,631	3	6,210	6,841	,000
	Gruplar İçi	493,817	544	,908		
	<i>Toplam</i>	<i>512,447</i>	<i>547</i>			
H4e- SKA	Gruplar Arası	15,694	3	5,231	4,838	,002
	Gruplar İçi	588,279	544	1,081		
	<i>Toplam</i>	<i>603,973</i>	<i>547</i>			
H4f- IKA	Gruplar Arası	56,468	3	18,823	22,547	,000
	Gruplar İçi	454,140	544	,835		
	<i>Toplam</i>	<i>510,608</i>	<i>547</i>			
H4g- EIYEKA	Gruplar Arası	19,881	3	6,627	7,220	,000
	Gruplar İçi	499,313	544	,918		
	<i>Toplam</i>	<i>519,194</i>	<i>547</i>			

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı”** boyutuna ilişkin ana dil değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(3,544)} = 23,375$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında ana dil değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- **“Kürtçe”** seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, **“Türkçe”** seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

- “Arapça” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “Türkçe” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde ana dil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H4a hipotezi **desteklenmiştir**.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı**” boyutuna ilişkin ana dil değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(3,544)} = 17,473$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında ana dil değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “Kürtçe” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “Türkçe” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;
- “Arapça” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “Türkçe” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde ana dil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H4b hipotezi **desteklenmiştir**.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin ana dil değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(3,544)} = 6,036$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında ana dil değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “*Kürtçe*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Türkçe*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde ana dil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H4c hipotezi **desteklenmiştir**.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler**” boyutuna ilişkin ana dil değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(3,544)} = 6,841$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında ana dil değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “*Kürtçe*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Türkçe*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde ana dil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H4d hipotezi **desteklenmiştir**.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin ana dil değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,002<0,01$, $F_{(3,544)} = 4,838$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında ana dil değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “Kürtçe” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, “Türkçe” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde ana dil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H4e hipotezi **desteklenmiştir**.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin ana dil değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(3,544)} = 22,547$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında ana dil değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “Kürtçe” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, “Türkçe” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;
- “Zazaca” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, “Türkçe” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde ana dil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H4f hipotezi **desteklenmiştir**.

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin ana dil değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(3,544)} = 7,220$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında ana dil değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “Kürtçe” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, “Türkçe” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde ana dil değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H4g hipotezi **desteklenmiştir.**

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde ana dili Kürtçe olan bireylerin Türkçeyi ancak ilkokula başlayınca öğrendiklerinden ana dili Türkçe olanlara göre Türkçe eğitimi anlama ve kendilerini Türkçe ifade etme noktasında yaşadıkları zorluklardan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ayrıca bireylerin ana dili beraberinde kendine özgü bir kültür oluşturduğundan, ana dili Kürtçe olan bireylerin ülkenin çoğunluğuyla aralarında bir farklılık olduğu algısına kapılıp kendilerini çeşitli açılardan dışlanmış hissettikleri düşünülmektedir.

Bahse konu durum, Özbek (2007), Loury (1999) ve Geçgin (2009)’un sonuçlarıyla uyumludur.

3.2.5. Öğrenim Durumu ve Sosyal Dışlanma

H5: Öğrenim durum değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği’nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

Öğrenim durumu ve Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için One-Way ANOVA Testi yapılmıştır.

Tablo 28: H5 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları (n=548)

Sosyal Dışlanma Boyutları		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama	F	Sig.
H5a- BBZTA	Gruplar Arası	6,100	7	,871	,845	,550
	Gruplar İçi	556,718	540	1,031		
	<i>Toplam</i>	<i>562,818</i>	<i>547</i>			
H5b- SSGA	Gruplar Arası	4,165	7	,595	,450	,870
	Gruplar İçi	714,416	540	1,323		
	<i>Toplam</i>	<i>718,581</i>	<i>547</i>			
H5c- KSSA	Gruplar Arası	54,819	7	7,831	8,977	,000
	Gruplar İçi	471,092	540	,872		
	<i>Toplam</i>	<i>525,911</i>	<i>547</i>			
H5d- SYACI	Gruplar Arası	10,543	7	1,506	1,620	,127
	Gruplar İçi	501,905	540	,929		
	<i>Toplam</i>	<i>512,447</i>	<i>547</i>			
H5e- SKA	Gruplar Arası	18,414	7	2,631	2,426	,019
	Gruplar İçi	585,559	540	1,084		
	<i>Toplam</i>	<i>603,973</i>	<i>547</i>			
H5f- IKA	Gruplar Arası	6,378	7	,911	,976	,448
	Gruplar İçi	504,230	540	,934		
	<i>Toplam</i>	<i>510,608</i>	<i>547</i>			
H5g- EIYEKA	Gruplar Arası	106,028	7	15,147	19,797	,000
	Gruplar İçi	413,166	540	,765		
	<i>Toplam</i>	<i>519,194</i>	<i>547</i>			

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan”** boyutuna ilişkin algılarının öğrenim durumu değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(7,540)} = 8,977$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında öğrenim durumu değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

- “Okuma yazma bilmiyor” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan”** boyutuna ilişkin algılarının, “Lise mezunu” ve “Üniversite” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*Sadece okuma-yazar*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Lise mezunu*” ve “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*İlkokul mezunu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Lise mezunu*” ve “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde öğrenim durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H5c hipotezi **desteklenmiştir**.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının öğrenim durumu değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(7,540)} = 8,977$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında öğrenim durumu değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “*Okuma yazma bilmiyor*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Lise mezunu*” ve “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*Sadece okuma-yazar*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Lise mezunu*” ve “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*İlkokul mezunu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Lise mezunu*” ve “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının öğrenim durumu değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,019<0,05$, $F_{(7,540)} = 2,426$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında öğrenim durumu değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ *“Okuma yazma bilmiyor”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, *“Lise mezunu”* ve *“Üniversite”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde öğrenim durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H5e hipotezi **desteklenmiştir**.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının öğrenim durumu değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(7,540)} = 19,797$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında öğrenim durumu değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ *“Okuma yazma bilmiyor”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, *“Lise mezunu”* ve *“Üniversite”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ *“Sadece okuma-yazar”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, *“Lise mezunu”* ve *“Üniversite”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ *“İlkokul mezunu”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma**

ve **Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Lise mezunu*” ve “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*İlkokul terk*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Lise mezunu*” ve “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*Ortaokul mezunu*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “*Ortaokul terk*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, “*Üniversite*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde öğrenim durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı**” rasındaki anlamlı farklılığı araştıran H5g hipotezi **desteklenmiştir**.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde eğitim durumu görelisi olarak daha düşük düzeyde olan bireylerin kültürel açıdan kendilerini eğitim durumu görelisi olarak daha yüksek düzeyde olanlara göre daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmektedir. Düşük eğitim düzeyindeki bireylerin müzik, tiyatro, sinema vb. kültür enstrümanlarıyla daha az karşılaşma imkânı bulduklarından böyle bir durumun ortaya çıktığı düşünülmektedir. Nitekim sosyal çevrelerindeki kültürel ve sanatsal içerikli söylemlere dâhil olamamalarının da bahse konu dışlanmışlık algılarını artırma yönünde etki yaptığı söylenebilir.

Ayrıca okuma yazma bilmeyen bireylerin siyasi partilerin söylem ve ideolojilerini okuma fırsatına sahip olmadıkları için kendilerini bu açıdan eğitim düzeyi daha yüksek olanlara göre daha fazla dışlanmış hissetmeleri beklenen bir durumdur.

Ankete katılan her birey eğitim düzeyi açısından kendisinden daha yüksek düzeyde bulunan bireylere kendisini eğitim alanında daha fazla dışlanmış

hissetmektedir. Bu durum bireylerin erişemedikleri eğitim imkânlarının eksikliğini hissettikleri biçiminde yorumlanabilir.

Tüm bunlar, Özbek (2007), DeCoito (2008), Bayram (2010), Klasen (2001), Govinda ve Bandyopadhyay (2010), DeCoito (2008), Aksungur (2006) ve Levitas vd. (2007)'nin sonuçlarıyla örtüşmektedir.

3.2.6. Büyükşehirde Yaşayanlarla Aralarındaki Adaletsizlik Algısı ve Sosyal Dışlanma

H6: Büyükşehirde yaşayanlarla aralarındaki adaletsizlik algısı değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

Büyükşehirde yaşayanlarla aralarındaki adaletsizlik algısı ve Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için Independent-Samples t Testi (Bağımsız Örneklem t Testi) yapılmıştır.

Tablo 29: H6 Hipotezi İçin Independent-Samples T Testi Sonuçları (n=548)

Hipotez	Seçenek	n	Ort.	SS	p	Hipotez Sonucu
H6a	Evet	409	2,78	1,051	,094	Desteklenmedi
Büyükşehir=>BBDZTA	Hayır	139	2,63	,891		
H6b	Evet	409	2,79	1,147	,010	Desteklendi
Büyükşehir =>SSGA	Hayır	139	2,51	1,121		
H6c	Evet	409	3,93	,982	,411	Desteklenmedi
Büyükşehir =>KSSA	Hayır	139	3,85	,977		
H6d	Evet	409	2,38	,988	,013	Desteklendi
Büyükşehir =>SYAÇİ	Hayır	139	2,15	,887		
H6e	Evet	409	3,39	1,040	,002	Desteklendi
Büyükşehir =>SKA	Hayır	139	3,07	1,050		
H6f	Evet	409	2,78	,976	,005	Desteklendi
Büyükşehir =>IKA	Hayır	139	2,51	,912		
H6g	Evet	409	3,48	,946	,002	Desteklendi
Büyükşehir =>EİYEKA	Hayır	139	3,19	1,026		

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,010<0,05$, $t=2,572$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında; *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H6b hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** boyutuna ilişkin algılarının büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,013<0,05$, $t=2,506$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında; *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H6d hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,002<0,01$, $t=3,137$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H6e hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,005<0,01$, $t=2,843$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında; *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H6f hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,002<0,01$, $t=3,094$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde büyükşehirdekilerle aralarında adaletsizlik hissedip hissetmedikleri algısı değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H6g hipotezi desteklenmiştir.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde büyükşehirde yaşayan bireylerin birçok olanağa erişim imkânının daha hızlı ve daha az masraflı olması, büyükşehirde yaşamayan mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini bu açıdan eksik hissetmeleri sosyal

dışlanmanın iki boyutu haricinde tüm boyutlarında daha fazla dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır. Hariç tutulan iki sosyal dışlanma boyutundan ilki olan Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim alanı açısından bakıldığında; kapitalist ekonominin mal ve hizmetleri en ücra yerleşim birimlerine kadar ulaştıracak dağıtım ağını kurmuş olmasından dolayı mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini bu alanda dışlanmış hissetmemeleri sonucunun ortaya çıktığı düşünülmektedir. Hariç tutulan iki sosyal dışlanma boyutundan ikincisi olan Kültür Sanat ve Spor Alanı açısından bakıldığında küreselleşme ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişme ve bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan kültür ve sanatın içeriğine dair algı değişmiştir. Bunun sonucu olarak bireylerin opera, bale vb. güzel sanatlar yerine sanal sanat entrümanlarına daha fazla değer verir pozisyona gelmesinin mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini bu alanda dışlanmış hissetmemeleri sonucunu ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Nitekim örnekleme dâhil olan bireylerin eğitim düzeylerinin Türkiye ortalamasının altında yer alması bahse konu güzel sanatlar alanına yönelik ilgilerinin oldukça düşük olması sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Bu bulgular; Govinda ve Bandyopadhyay (2010), Geçgin (2009), Levitas vd. (2007), Özbek (2007), DeCoito (2008), Klasen (2001), Aksungur (2006), Karataşoğlu (2014) ve Şahin (2009)'un sonuçlarıyla uyusmaktadır.

3.2.7. Gelir Durumu ve Sosyal Dışlanma

H7: Gelir durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

Gelir durumu ve Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için One-Way ANOVA Testi yapılmıştır.

Tablo 30: H7 Hipotezi İçin One-Way ANOVA Testi Sonuçları (n=548)

Sosyal Dışlanma Boyutları		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama	F	Sig.
H5a- BBZTA	Gruplar Arası	83,466	10	8,347	9,350	,000
	Gruplar İçi	479,352	537	,893		
	<i>Toplam</i>	<i>562,818</i>	<i>547</i>			
H5b- SSGA	Gruplar Arası	65,216	10	6,522	5,360	,000
	Gruplar İçi	653,365	537	1,217		
	<i>Toplam</i>	<i>718,581</i>	<i>547</i>			
H5c- KSSA	Gruplar Arası	31,901	10	3,190	3,468	,000
	Gruplar İçi	494,010	537	,920		
	<i>Toplam</i>	<i>525,911</i>	<i>547</i>			
H5d- SYACI	Gruplar Arası	40,406	10	4,041	4,597	,000
	Gruplar İçi	472,041	537	,879		
	<i>Toplam</i>	<i>512,447</i>	<i>547</i>			
H5e- SKA	Gruplar Arası	28,486	10	2,849	2,658	,004
	Gruplar İçi	575,487	537	1,072		
	<i>Toplam</i>	<i>603,973</i>	<i>547</i>			
H5f- IKA	Gruplar Arası	69,430	10	6,943	8,451	,000
	Gruplar İçi	441,178	537	,822		
	<i>Toplam</i>	<i>510,608</i>	<i>547</i>			
H5g- EIYEKA	Gruplar Arası	35,323	10	3,532	3,920	,000
	Gruplar İçi	483,872	537	,901		
	<i>Toplam</i>	<i>519,194</i>	<i>547</i>			

One-Way ANOVA Testi sonucuna göre; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, aylık net aile geliri değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(10,537)} = 9,350$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında aylık net aile geliri değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “0 – 499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “1000 – 1499 TL Arası”,
- ✓ “1500 – 1999 TL Arası”,
- ✓ “2000 – 2499 TL Arası”,
- ✓ “2500 – 2999 TL Arası”,
- ✓ “3000 – 3499 TL Arası”,
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası” ve
- ✓ “5000 TL ve üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “500 – 999 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “1500 – 1999 TL Arası”,
- ✓ “2000 – 2499 TL Arası”,
- ✓ “2500 – 2999 TL Arası”,
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası” ve
- ✓ “5000 TL ve üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde gelir durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H7a hipotezi **desteklenmiştir**.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, aylık net aile geliri değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(10,537)} = 5,360$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında aylık net aile geliri değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “0 – 499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “1500 – 1999 TL Arası”,
- ✓ “2000 – 2499 TL Arası”,
- ✓ “3000 – 3499 TL Arası” ve
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “500 – 999 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “1500 – 1999 TL Arası”,
- ✓ “2000 – 2499 TL Arası”,
- ✓ “3000 – 3499 TL Arası” ve
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “1000 – 1499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “3500 – 3999 TL Arası”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda,

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde gelir durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H7b hipotezi **desteklenmiştir**.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan”** boyutuna ilişkin algılarının, aylık net aile geliri değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(10,537)} = 3,468$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında aylık net aile geliri değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “0 – 499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının;

✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “500 – 999 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının;

✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “1000 – 1499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının;

✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “1500 – 1999 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının;

✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “2000 – 2499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” boyutuna ilişkin algılarının;

✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde gelir durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Kültürel, Sportif ve Sanatsal Alan**” arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H7c hipotezi **desteklenmiştir**.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** boyutuna ilişkin algılarının, aylık net aile geliri değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(10,537)} = 4,597$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında aylık net aile geliri değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “0 – 499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “1000 – 1499 TL Arası”,
- ✓ “1500 – 1999 TL Arası”,
- ✓ “2000 – 2499 TL Arası”,
- ✓ “2500 – 2999 TL Arası”,
- ✓ “3000 – 3499 TL Arası”,
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası” ve
- ✓ “5000 TL ve üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “500 – 999 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “3500 – 3999 TL Arası”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde gelir durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H7d hipotezi **desteklenmiştir.**

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, aylık net aile geliri değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,004<0,01$, $F_{(10,537)} = 2,658$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında aylık net aile geliri değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Ancak düşük düzeylerde farklılıklar bulunduğundan Tukey HSD çoklu karşılaştırma testiyle farklılığın tespit edilememiş olup LSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “0 – 499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “1500 – 1999 TL Arası”,
- ✓ “2000 – 2499 TL Arası”,
- ✓ “3000 – 3499 TL Arası”,
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası” ve
- ✓ “4000 – 4499 TL Arası”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “500 – 999 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “1500 – 1999 TL Arası”,
- ✓ “2000 – 2499 TL Arası”,
- ✓ “3000 – 3499 TL Arası”,
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası” ve
- ✓ “4000 – 4499 TL Arası”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “1000 – 1499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Siyasal Katılım Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “2000 – 2499 TL Arası” ve
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde gelir durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H7e hipotezi **desteklenmiştir**.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, aylık net aile geliri değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(10,537)} = 8,451$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında aylık net aile geliri değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “0 – 499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “500 – 999 TL Arası”,
- ✓ “1000 – 1499 TL Arası”,
- ✓ “1500 – 1999 TL Arası”,
- ✓ “2000 – 2499 TL Arası”,
- ✓ “2500 – 2999 TL Arası”,
- ✓ “3000 – 3499 TL Arası”,
- ✓ “3500 – 3999 TL Arası”,
- ✓ “4500 – 4999 TL Arası” ve
- ✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “500 – 999 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

- ✓ “3000 – 3499 TL Arası” ve
- ✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde gelir durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H7f hipotezi **desteklenmiştir**.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, aylık net aile geliri değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $F_{(10,537)} = 3,920$) tespit edilmiştir.

Hangi gruplar arasında aylık net aile geliri değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre,

➤ “0 – 499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

✓ “3500 – 3999 TL Arası” ve

✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “1500 – 1599 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu;

➤ “2500 – 2499 TL Arası” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının;

✓ “5000 TL ve Üzeri”

seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu durumda; Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde gelir durumu değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarında **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H7g hipotezi **desteklenmiştir**.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde düşük gelir grubunda yer alan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmanın tüm alt boyutlarında kendilerini orta ve üst gelir grubunda yer alan mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmektedir. Bu durum kapitalist sistemde bireylerin mutluluklarının ana belirleyicisi olan gelir durumunun sosyal dışlanma alanına da doğrudan sirayet ettiği sonucunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte orta gelir grubunda yer alan bireylerin kendilerini kültür ve eğitim alanlarında üst gelir grubunda yer alanlara göre daha fazla dışlanmış hissetmeleri Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ile açıklanabilir. Bu durum gelecek araştırmacılar için bir araştırma konusu olarak önerilebilir.

Bu bulgular; Özbek (2007), DeCoito (2008), Levitas vd. (2007), Govinda ve Bandyopadhyay (2010), Geçgin (2009), Nolan ve Marx (2009), Bayram (2010), Aksungur (2006), Klasen (2001) ve Karataşoğlu (2014)'ün sonuçlarıyla uyumaktadır.

Ancak bu bulgular Karataşoğlu ve İslamoğlu (2016)'nın bulduğu siyasal katılım alanı ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuyla uyumamaktadır. Bunun nedeninin, Karataşoğlu ve İslamoğlu (2016)'nın çalıştığı Mardin örnekleminin çok kültürlü ve etnik yapısının olduğu söylenebilir.

3.2.8. Sosyal Güvence ve Sosyal Dışlanma

H8: Sosyal güvence değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık vardır.

Sosyal güvence ve Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için Independent-Samples t Testi (Bağımsız Örneklem t Testi) yapılmıştır.

Tablo 31: H8 Hipotezi İçin Independent-Samples T Testi Sonuçları (n=548)

Hipotez	Seçenek	n	Ort.	SS	p	Hipotez Sonucu
H8a	Evet	246	2,40	1,001	,000	Desteklendi
Sosyal Güvence =>BBDZTA	Hayır	302	3,02	,939		
H8b	Evet	246	2,00	,943	,000	Desteklendi
Sosyal Güvence =>SSGA	Hayır	302	3,30	,949		
H8c	Evet	246	3,84	,942	,125	Desteklenmedi
Sosyal Güvence =>KSSA	Hayır	302	3,97	1,009		
H8d	Evet	246	2,03	,891	,000	Desteklendi
Sosyal Güvence =>SYAÇİ	Hayır	302	2,56	,966		
H8e	Evet	246	3,20	1,014	,037	Desteklendi
Sosyal Güvence =>SKA	Hayır	302	3,39	1,074		
H8f	Evet	246	2,28	,889	,000	Desteklendi
Sosyal Güvence =>IKA	Hayır	302	3,06	,884		
H8g	Evet	246	3,17	1,030	,000	Desteklendi
Sosyal Güvence =>EİYEKA	Hayır	302	3,60	,881		

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı**” boyutuna ilişkin algılarının, sosyal güvenceye sahip olup olmama değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $t=-7,451$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında; “*Hayır*” seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından “**Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı**” boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının “*Evet*” seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde sosyal güvence değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H8a hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, sosyal güvenceye sahip olup olmama değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $t=-16,015$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında; *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde sosyal güvence değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H8b hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** boyutuna ilişkin algılarının, sosyal güvenceye sahip olup olmama değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $t=-6,6580$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında; *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde sosyal güvence değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Sosyal Yaşam Alanı/Çevre İle İlişkiler”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H8d hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, sosyal güvenceye sahip olup olmama değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,037<0,05$, $t=-2,091$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında *“Hayır”*

seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde sosyal güvence değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Siyasal Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H8e hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, sosyal güvenceye sahip olup olmama değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $t=-10,205$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında; *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde sosyal güvence değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“İkamet Koşulları Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H8f hipotezi desteklenmiştir.

Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin algılarının, sosyal güvenceye sahip olup olmama değişkenine göre farklılık gösterdiği ($p=0,000<0,01$, $t=-5,296$) tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında *“Hayır”* seçeneğini işaretleyen katılımcıların Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** boyutuna ilişkin dışlanmışlık algılarının *“Evet”* seçeneğini işaretleyen katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumda, Adıyaman ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde sosyal güvence değişkeni ile Sosyal Dışlanmışlık Ölçeğinin alt boyutlarından **“Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı”** arasındaki anlamlı farklılığı araştıran H8g hipotezi desteklenmiştir.

Tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde sosyal güvencesi olmayan mevsimlik tarım işçilerinin Kültür, Sanat ve Spor Alanı dışında sosyal dışlanmanın tüm alt alanlarında kendilerini sosyal güvencesi olanlara göre daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmektedir. Kültür, Sanat ve Spor Alanına ilişkin istisna durumun

nedeni olarak, küreselleşme ile bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve gelişimin kültür ve sanat anlayışına ilişkin algılarda oluşturduğu kökten değişimin olduğu söylenebilir. Kaldı ki sportif faaliyetlerini genellikle sokakta çeşitli top oyunları ile icra ederek büyüyen örneklemdeki bireylerin bu konudaki dışlanmış hislerinin düşük olması beklenir bir durumdur.

Bu bulgular; Aksungur (2006), Özbek (2007), DeCoito (2008), Bayram (2010), Nolan ve Marx (2009), Levitas vd. (2007), Govinda ve Bandyopadhyay (2010), Geçgin (2009) ve Klasen (2001)'nin sonuçlarıyla örtüşmekle birlikte Bayram vd. (2010)'nun bulguları ile kısmen örtüşmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma; Adıyaman ilinde yaşayan yaşları 18-65 arasında olan 548 mevsimlik tarım işçisinin özelinde; çeşitli demografik/sosyal değişkenler ile (*yaş, cinsiyet, medeni durum, ana dil, öğrenim durumu, büyükşehirdekilerle arasında adaletsizlik hissetme duygusu, aylık net aile geliri, sosyal güvence*) Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutları (*Beslenme ve Beslenme Dışı Zorunlu Tüketim Alanı, Siyasal Katılım Alanı, İkamet Koşulları Alanı, Sosyal Yaşam ve Çevre İle İlişkiler Alanı, Kültürel Sportif ve Sanatsal Alan, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanı, Eğitim İmkânlarından Yararlanma ve Eğitime Katılım Alanı*) arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla 01.06.2018 – 01.09.2018 tarihleri arasında anket tekniği kullanılarak yürütülmüştür.

Analiz sırasında kullanılan ölçek Keşfedici Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi ile geçerlilik analizine tabi tutulmuş ve ölçeğin orijinalinden farklı olarak sekiz boyut yerine yedi boyutta doğrulanmıştır. Bu durum ölçeğe yeni bir perspektif vermiş olup Sosyal Hizmet literatürü açısından önem taşımaktadır.

İstatistiki sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde;

Yaş ilerledikçe bireylerin siyasal katılım konusunda kendilerini daha fazla dışlanmış hissettikleri ifade edilmektedir. Bu durumun nedeni olarak, bireylerin yaşları ilerledikçe evlilik, çocuk sahibi olma, aile vb. sorumlulukları yüklenmeleri ve dolayısıyla da siyasal katılım konusundan uzak durmayı tercih etmek zorunda kalmaları söylenebilir.

Yaş ilerledikçe bireylerin kendilerine yönelik eğitim kaygı ve yatırımlarının azaldığı görülmektedir. Bu durumun nedeni, insanların yaşlarının ilerlemesiyle kendi eğitimlerini düşünmek yerine çocuklarının eğitimi ve geleceğini düşünmek zorunda olduklarının bilincine varmaları sonucunda kendi eğitimlerini ikinci plana atmalarıdır.

Yaş ilerledikçe kadınların siyasal katılım konusunda kendilerini daha fazla dışlanmış hissettikleri ifade edilmektedir. Bu durumun nedeni olarak, kadınların hem evde hem de çalışmaya gittikleri yerlerde yüklendikleri insanüstü sorumluluklar gösterilebilir. Kadınlar uzun çalışma saatlerinden sonra barındıkları yere döndüklerinde onları su taşımak, çamaşır yıkamak, yemek yapmak, ekmek pişirmek, bulaşık yıkamak, çocuklar ile yaşlı ve hastalarla ilgilenmek gibi sorumluluklar beklemektedir. Bu

şartlarda, kadınların siyasal katılım konusunu belki de en gerilere ötelemesi yaşamın olağan akışına en uygun davranıştır.

Kadın mevsimlik tarım işçilerinin siyasal katılım düzeyinde kendilerini erkek mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmüştür. Bunun nedeninin ataerkil toplum yapısı ve cinsiyet eşitsizliğinin oluşturduğu öğrenilmiş çaresizlik durumunun olduğu düşünülmektedir.

Kültürel, sportif ve sanatsal etkinliklere katılımı ile ilgili olarak evde/çadırdaki kimlerle kalındığının yani birey sayısının etkili olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni, evde veya çadırdaki sadece eşiyle birlikte kalanların, ebeveynleri veya çocuklarıyla birlikte kalanlara göre kültürel, sportif veya sanatsal faaliyetlere daha fazla zaman ve kaynak ayırabilmeleridir.

Evde/çadırdaki eşi ve çocuklarıyla birlikte kalanların, anne/baba/kardeş ile birlikte kalanlara göre siyasal katılım düzeyi ve eğitim imkânlarına erişim düzeyinde kendilerini daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında anne/baba/kardeş ile birlikte yaşayanların aile ve ev sorumluluğunu tek başına yüklenmeyip anne/baba/kardeş gibi aile bireyleriyle paylaşmış olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Medeni durum değişkeni açısından sosyal dışlanma ölçeğinin hemen hemen tüm boyutlarında bekâr olan katılımcıların evli ve/veya çocuklu olanlara göre kendilerini daha az dışlanmış hissettikleri görülmektedir. Bu durum hayatın olağan akışına uygundur. Çünkü bekâr olan bireylerin sorumluluk sahası genellikle sadece kendileriyle sınırlı iken evli ve/veya çocuklu olan bireylerde sorumluluk sahası daha geniş alanlara yayılmaktadır.

Ana dili Kürtçe ve Arapça olan katılımcıların sosyal dışlanma ölçeğinin tüm boyutlarında ana dili Türkçe olanlara göre kendilerini daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmüştür. Bu durumun nedeni olarak Türkçeyi daha sonradan öğrenmelerinden dolayı eğitim ve iletişim noktalarında sorun yaşamalarının olduğu düşünülmektedir.

Öğrenim düzeyi açısından bakıldığında okuma yazma bilmeyenler ve daha düşük eğitim düzeyine sahip olanların kendilerini nispeten daha yüksek düzeyde (Lise-Üniversite) eğitim almış olanlara göre sosyal dışlanma ölçeğinin hemen hemen tüm boyutlarında daha fazla dışlanmış hissetlikleri saptanmıştır. Eğitim durumu daha düşük

olan bireylerin hak farkındalıklarının daha düşük olması ve hak arama yollarını bilmemeleri bu durumun nedenleri arasında görülmektedir.

Kadın mevsimlik tarım işçileri özelinde bakıldığında mevsimlik işlerden aldığı ücret konusunda tasarrufta bulunma hürriyetine sahip olduğunu beyan edenlerin, hak ettiği ücret üzerinde eşi/kardeşi/babası vb. tarafından tasarrufta bulunulanlara göre kendilerini sosyal dışlanma ölçeğinin hemen hemen tüm alanlarında daha az dışlanmış hissettikleri tespit edilmiştir. Hak ettiği ücreti kendisi alan kadınların bu ücreti kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilmeleri sonucu kazandıkları özgürlük hissi, özgüven ve özsaygının bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Büyükşehirde yaşayanlarla aralarında bir adaletsizlik olduğunu düşünen mevsimlik tarım işçilerinin, eğitim, sosyal yaşam, ikamet ve siyasal katılım boyutlarında büyükşehirde yaşayanlarla aralarında bir adaletsizlik olmadığını düşünenlere göre kendilerini daha fazla dışlanmış hissettikleri saptanmıştır. Bu duruma büyükşehirlerdeki sosyal ve eğitim olanaklarının daha fazla olmasının neden olduğu düşünülmektedir.

Aylık aile geliri düşük olan katılımcıların sosyal dışlanma ölçeğinin tüm boyutlarında kendilerini nispeten daha yüksek aile gelirine sahip olanlara göre daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmüştür. Bu durum hayatın olağan akışına uygundur. Çünkü bireylerin ihtiyaçlarını tatmin edecek ürünlere erişebilmeleri için söz konusu ürünleri elde etme maliyetine katlanmaları kapitalizmin en temel ilkesidir.

Köyde ve ilçede doğan katılımcıların ilde doğanlara göre kendilerini beslenme, eğitim, kültürel ve siyasal alanda daha fazla dışlanmış hissettikleri saptanmıştır. Köylerin ve ilçelerin illere göre daha az gelişmiş olması ve dolayısıyla her alanda daha az olanaklara sahip olmalarının bu sonucu doğurduğu düşünülmektedir.

Mevsimlik işler dışında başka bir işte çalışmayanların, çalışanlara göre kendilerini sosyal dışlanma ölçeğinin birçok alanında daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmüştür. Mevsimlik işler dışında başka bir işte çalışanların daha fazla finansal iyilik haline sahip olmaları ve farklı iş alternatiflerine sahip olmanın verdiği özgüven halinin bu durumun ortaya çıkmasında etkin bir rol oynadığı değerlendirilmektedir.

Sosyal güvenceye sahip olmayanların, sosyal güvencesi olanlara göre kendilerini sosyal dışlanma ölçeğinin tüm alanlarında daha fazla dışlanmış hissettikleri görülmüştür. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nin ikinci basamağında yer alan

Güvenlik İhtiyaçları kapsamında değerlendirilen Sosyal Güvenlik İhtiyacı, bireylerin kendilerini sosyal açıdan güvende hissetmeleri ve geleceklerinin teminat altında olması beklentisine dair bir ihtiyaç olup bu ihtiyacı tatmin edilmeyen bireylerin hiyerarşinin daha üst sıralarında yer alan sosyal ihtiyaçlara geçemeyeceği genel kabul görmüş bir görüştür.

Kalkınma Atölyesi'nin 2013 tarih ve *Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çocuklar Sorun Analizi ve Politika Önerileri* isimli raporunda; mevcut yasal düzenlemelerdeki boşlukların tespit edilerek gerekli değişikliklerin yapılması; yasal düzenlemelerin uygulanması ve denetlenmesi için gerekli sistem ve mekanizmaların kurulması; gerekli sosyal ve ekonomik müdahalelerin tasarlanarak ihtiyaç olan tüm illerde uygulanması gibi belirlenen öneriler, çalışmanın sonuç ve önerileri ile örtüşmektedir. Çalışmanın önerileri aşağıda detaylandırılmıştır.

Türkiye'de kendine ait işleyebilecek yeterli toprağa sahip olamayan veya çeşitli nedenlerle tarlaların bölünüp küçülmesi sonucunda geçinebilmek için ihtiyaç duydukları geliri elde edemeyen insanlar geçinebilmek için iş imkânı olan yerlere giderek mevsimlik tarım işçiliği yapmaktadır. Bu insanlar her türlü yasal korumadan yoksun bir şekilde ağır ve zor koşullarda çalışmak zorunda kalmaktadır. 2019 Türkiye'sinde mevsimlik tarım işçilerinin modern toplumda ortadan kaldırılması gereken ilkel denilebilecek koşullarda barınmakta ve yaşamakta oldukları bariz bir şekilde görülmektedir. Bu işçiler işgücü piyasasında yer almalarına rağmen, örgütlü bir yapıda bulunmamaları nedeniyle yeterli yasal güvenceye sahip değildir. Bu nedenle hem işgücü piyasasının düzenlenmesinde hem de ücretlerin belirlenmesinde dışlanma ile karşılaştıklarına tanık olunmuştur. Mevsimlik tarım işçilerinin dışlanmasıyla ilgili olarak özellikle ekonomik ve sosyal yönlere vurgu yapılmaktadır. Ancak işçilerin genelde çadırlarda çok kötü ve ilkel koşullarda barınmaları, sağlıksız ve güvencesiz ortamlarda çalışmaları nedeniyle mekânsal olarak da dışlandıkları görülmektedir. Eğitim seviyeleri nispeten düşük olduğu için mevsimlik tarım işçileri arasında özellikle kadınlar konuşma dili ile ilgili problem yaşamaları, sosyalleşme fırsatlarından mahrum kalınmasına neden olmaktadır ve işçiler sosyal olarak dışlanma hissi yaşamaktadır.

Bilican Gökkaya (2015)'nin da değindiği gibi, Sanayi Devrimi ile birlikte çalışan kadının sosyal yaşam alanlarındaki rollerinde meydana gelen değişiklikler sayesinde var olan rollerine yenileri eklenerek kadın toplumda daha olumlu bir konuma

gelse de geleneksel kadınlık rollerini sürdürmeye devam etmek zorunda kalmıştır. Bu durumun mevsimlik tarım işçisi kadınlar için daha da acınaklı bir durumda olduğu bilinmektedir. Kadınlar tüm gün tarlada çalışıp ter döküp barındıkları yere geldikten sonra çoğu zaman belirli bir uzaklıktan taşımak zorunda kaldıkları suyla açık alanda yaktıkları ateş üzerinde yemeklerini pişirmek, sonra yine aynı ateş üzerinde kaynattıkları suyla çocuklarını ve çamaşırlarını yıkamak zorunda kalmaktadır. Ekmeklerini genellikle imece usulü yaptıkları ve yemeklerini yedikten sonra yine taşıma suyla bulaşıkları yıkamak zorunda oldukları ifade edilmektedir. Yani mevsimlik tarım işçisi kadınlar tarlada çalışırken akıttıkları alın terine ek olarak bir de geleneksel kadın rolü gereği bu tür işler için de ter dökmek mecburiyetinde kalmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanma yaşamalarını azaltabilmek için kamu otoritesi temsilcileri, işveren temsilcileri ve mevsimlik tarım işçileri temsilcilerinin birlikte kararlar almaları çözüme katkı yapabilir. Bu sorunla ilgili olarak hem devletin hem de mevsimlik tarım işçilerinin gerekli çabayı samimi bir şekilde göstermesi gereklidir. Bir yandan devlet bu insanların haklarını gözetecek yasal düzenlemeleri yapıp takipçisi olurken diğer yandan mevsimlik tarım işçilerinin de daha iyi koşullarda yaşamaları için olmazsa olmaz olan sosyal hakları elde edebilmek için kendi içlerinde örgütlenmeyi sağlayabilmeleri önemlidir.

Türkiye’deki toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak sosyal politika önlemlerinin pek çoğu devletin görev alanına girdiği için öncelikle devlet mevcut düzenlemelerin etkin olarak uygulanmasını sağlamalı ve işleyişle ilgili gerekli denetimleri yapmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin dışlanmalarıyla ilgili sorunların çok boyutlu olması çok sayıdaki kurum ve kuruluşun kendi görev alanlarına giren sorunlarla ilgili düzenleme yapmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, farklı bileşenlere bağlı sorunlara kökten ve bütüncül çözümler bulmanın hiç de kolay olmadığı mevcut durumdan anlaşılmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliğinin sağlanması ve etkin ve verimli bir hizmet sağlanması için Başbakanlık Genelgeleri olmasına ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından tüm tarafların katılımıyla bir eylem planı hazırlanmış olmasına rağmen amaçlanan hedeflere henüz ulaşılamadığı görülmektedir.

Genelgede “mevsimlik tarım işçisi vatandaşların ve ailelerinin yaşadıkları sorunların giderilmesine yönelik söz konusu faaliyetler ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, meslek birlikleri ve sivil toplum örgütlerinin de katkılarıyla

gerçekleştirilecektir” denilmesine rağmen genelgelerde yapılması gereken faaliyetlerin uygulamada istenilen sonucu elde etmeye ne yazık ki yetmediği açıkça görülmektedir.

Fakat yine de bu genelgelerden sonra bazı yerlerde mevsimlik işçilerin barınma sorunlarını iyileştirmeye, çocuklarının eğitim almasını sağlamaya yönelik projeler uygulanmıştır. Ancak istenilen sonuçların elde edildiği bu projelerin sayıları oldukça azdır. Bu nedenle bu tür uygulamaların proje olmaktan daha öteye götürülmesi ve hedeflenen sonuçlara ulaşıncaya kadar devletin sosyal politikası olarak sürekli hâle getirilmesi gereklidir. Çünkü yıllardır çözülemeyen bu sorunların hem temel ekonomik politikalarla ilgili tercihler hem de ücret politikası uygulamalarıyla ilişkisi vardır. Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözümünün zorluğu onların özel durumlarına yönelik özel bir yasal düzenlenmenin olmaması, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, terör ve iç göç gibi yapısal nedenlerle bağlantısından kaynaklanmaktadır.

Ayrıca bu genelgelerde, çadır alanlarına içme suyu, elektrik, su tankı, jenaratör ve benzeri ihtiyaçların il özel idarelerince sağlanacağı ancak kullanım bedellerinin kullananlardan alınacağı ifade edilmektedir. Oysa zar zor geçinebilen ve çalışamadıkları zamanlar için tasarruf yapmaya çalışan bu yoksul insanların bu bedeli ödemelerini istemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Yine 2010 yılındaki 6 sayılı bu genelgeye göre ulaşım ile ilgili sorunun trafik denetlemeleriyle çözülebileceği düşünülmektedir. Oysa bu insanların güvenli ve rahat olmayan kamyon veya kamyonet gibi ya da tika basa doldurulmuş minibüs gibi araçlarla tehlikeli yolculuklar yapmalarının nedeni, trafik kontrollerinin yetersizliğinden ziyade bu insanların yolculuk masraflarını karşılamakta zorlanması ve ulaşımı en ucuz şekilde yapmaya çalışmasıdır. Bu nedenle sorunun çözümü için mevsimlik tarım işçileriyle ilgili özel bir yasanın çıkarılması yararlı olabilir. Bu genelgede mevsimlik tarım işçilerinin çalışma sağlığı ve iş barışı için önemli olan çalışanların işverenle kuracağı iş ilişkisine dair ücret, kadın-erkek ücret farklılaşması, geçici sigorta ve sendikalaşma gibi bazı önemli konuların göz ardı edildiği görülmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri 2011 yılına kadar sosyal güvenlik sisteminin dışındayken o tarihten itibaren sisteme dâhil edilmelerinin yolu açılmıştır. Ancak mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğu yetersiz kazanç nedeniyle primlerini ödeyememekte veya eğitimsizlik ve ne yapacağını bilememek gibi nedenlerden dolayı sosyal güvenlik sistemi dışında kalmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal

güvenlik kapsamına alınarak, sosyal güvenceden yoksun bırakılmamaları için gerekli düzenleme ve denetimler yapılarak kayıt dışı çalışmaları önlenmelidir. Bu iş kolundaki insanlar için işsizlik sigortası, sağlık sigortası ve emeklilik programları mutlaka erişilir olmalıdır. Tarım işçileriyle ilgili olarak eksikliği görülen konularda kamu sosyal güvenlik planları oluşturulmalıdır. Özellikle mevsimlik tarım işçileri içinde en fazla ezilen kesimi oluşturan kadın tarım işçilerinin sosyal güvenlik, genel sigorta ve analık sigortası haklarına kavuşturulmaları sadece onlar için değil tüm aile için önemli bir katkı ve rahatlama sağlayabilir.

Mevsimlik tarım işçilerinin ülke genelindeki sayıları bile tam olarak bilinmemektedir. Onların verilerini bölge, il, yaş, cinsiyet, sağlık, eğitim ve benzeri açılardan kayıt altına alan, onların bir yerden bir yere gidiş gelişlerini denetleyen ve ihtiyaçlarını düzenleyen sağlıklı bir sistemin olmaması veya gereği gibi uygulanamaması yüzünden bu sorunun toplumsal büyüklüğü de tam olarak bilinmemektedir. Bu insanlara yönelik ulaşım, barınma, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin yeterli ve uygun bir şekilde planlanabilmesi için öncelikle sayılarının doğru olarak belirlenmesi gereklidir.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ortamlarında karşılarına çıkabilecek fiziksel, kimyasal ve biyolojik tehlikelere karşı da ne yazık ki yeterli güvenlikleri yoktur. Bu işçilerin çoğunun işçi sağlığı kapsamında bir zorunluluk olduğu için işe başlarken ve daha sonra periyodik olarak yapılması istenen muayenelerinin de uygun bir şekilde yapılmadığı bilinmektedir. Büyük çoğunluğu iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası ve koruyucu sağlık hizmetlerinden yoksun bir şekilde iş yaşamlarını sürdürmektedir. Mevsimlik tarım işçileriyle ilgili olarak sosyal güvenlik kapsamı açısından gerekli olan mevzuat değişikliği yapılarak yukarıda sözü edilen hizmetlerden yararlanmaları sağlanmalıdır. Tarlada veya barındıkları yerlerde başlarına gelen kaza, hastalık veya haşere sokması gibi herhangi bir sağlık problemi karşısında çoğu zaman kendi imkânlarıyla çözüm bulma yoluna gitmektedirler.

Genelgelerde belirtildiği gibi, işçilere barındıkları veya çalıştıkları yerlerde gezici sağlık ekipleri aracılığıyla, aşı, loğusa izlemi, çevre sağlığı ve erken teşhis gibi sağlık hizmetlerinin verilmesi sağlanmalıdır. Çadır bölgelerinde acil durumlarda ilk müdahalenin yapılmasını olanaklı kılacak tam donanımlı bir ilkyardım dolabı bulundurulmalıdır. Belediyeler aracılığıyla çadırların kurulduğu yerler ve çevrelerindeki

su birikintilerinin sivrisinek ve diğer haşerelere karşı uygun zamanlarda ilaçlanması sağlanmalıdır. En önemlisi de mevsimlik tarım işçilerinin sağlık sorunlarına ilişkin kalıcı güvencelerin sağlanması konusunda hukuksal mevzuattaki eksiklikler giderilmeli ve uygulamayla ilgili denetimler titizlikle yapılmalıdır.

Genellikle nisan mayıs aylarında aileleriyle birlikte çalışmaya gitmek zorunda kalan mevsimlik tarım işçisi aileler çocuklarının eğitim hayatlarını da ne yazık ki sağlıklı bir biçimde sürdürememektedir. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğünün 21. 03. 2016 tarih ve 3243629 sayılı (2016/5 nolu) genelgesi ile mevsimlik tarım işçileri ile göçer veya yarı göçer ailelerin çocuklarının eğitime erişimlerinin sağlanması için e-Okul Yönetim Bilgi sistemine kayıtlarının yapılması istenmiştir. Genelgeye göre her okulda mevsimlik işçi olarak giden öğrenciler için bir komisyon kurulup mevsimlik işçi evraklarının arşivlendiği bir dosya tutulması zorunludur. Okul idarecilerinden öğrencilerin öğrenim gördükleri okullardan çalışmaya gitmek için ayrılmalarından önce, öğrenci velileriyle iletişime geçerek nereye gideceklerini ve irtibat numaralarını içeren bir dilekçe almalarının sağlanması istenmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2016). Daha sonra bu sistemdeki kayıtlı bilgilere göre öğrencilerin iş için geldikleri yerde okula devam ve takiplerinin yapılmasının sağlanması gerekmektedir.

Ancak anne babaları tarlada çalışırken okul çağındaki bu çocuklar kardeşlerinin bakımını üstlenmek ve gündelik işlerde ailelerine özellikle getir götür işlerinde yardım etmek zorunda kalmaktadır. Bu çocuklar çoğu zaman bırakın eğitim öğretimi yapmayı ancak fırsat buldukça oyun oynayıp çocuk olmanın tadını çıkarabilmektedir. Yani mevsimlik tarım işçilerinin çocukları akranları gibi tatil yapacaklarına aileleriyle birlikte ailelerinin zorlu yaşam koşullarına katlanmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının eğitimi için çalışmaya gittikleri yerlerde mümkünse yatılı bölge okullarına yönlendirilmeleri, taşınmalı eğitim olanaklarından yararlandırılmaları veya mobil sınıf uygulamasının etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanması önemlidir.

Mevsimlik tarım işçilerinin sadece çocukları değil onların aileleri de barınma yerleri ve koşulları gereği temel sosyal alanlar ile bilgi ve bilişim olanaklarından uzak oldukları için temel eğitim imkânlarına erişimleri her zaman mümkün olmamaktadır. Bu aileler için kendi memleketlerinde bulundukları zamanlarda yararlanmaları için kamu

kurumları aracılığıyla düzenlenen okuma yazma ve meslek edindirme kurslarıyla ana çocuk sağlığına yönelik kursların ve çocuklarının öğrenimleri ve sosyal hayatlarının desteklenmesi için açılan etüt merkezlerinin sayısı ve işlevselliği arttırılmalıdır. Okuldan uzak kalan çocuklar için ihtiyacı karşılayacak oranda hızlandırılmış eğitim programları düzenlenip katılımları sağlanmalıdır. MEB genelgesinde belirtildiği gibi, özel eğitim ihtiyacı bulunan çocukların rehberlik araştırma merkezi müdürlükleri tarafından eğitim imkânlarından yararlandırılmaları sağlanmalıdır.

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları bir başka sorun da dil problemidir. Çünkü bu insanların bir kısmı Türkçe bilmediği için iletişim sorunu yaşamakta, bir kısmı da Kürtçe, Arapça veya Zazaca konuştuğu için bazı yerlerde toplumsal hayattan dışlanma yaşayabilmektedir. Dışlanmanın nedeni bazen etnik kökenle ilişkili olabilirken, çok nadir de olsa bazen de dini inançlarla ilişkili olabilmektedir. Bu insanlara yönelik her türlü baskıcı, ırkçı, ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalar içinde olan işveren ve kamu görevlileri için caydırıcı önlemler alınmalıdır.

Neyse ki işçilerin ve çalışmak için gittikleri yerlerdeki insanların birbirlerine ihtiyaç duyması nedeniyle aralarındaki sürtüşme ve dışlanma hemen hemen hiçbir zaman tehlikeli boyutlara varmamaktadır. Yani bir anlamda birbirlerine zoraki katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçilerinin bulundukları yerlerde gerçekleştirilen çeşitli sosyal faaliyetlere yerel halkla birlikte katılımlarının ve ulusal ve dini bayramları birlikte kutlamalarının sağlanması aralarındaki toplumsal uyumu arttırabilir. İşçilerin yoğun olarak bulundukları yerlerde her türlü sosyal dışlanmışlık hissinin azaltılması ve toplumsal uyumun oluşturulması için bilinçlendirme, farkındalık yaratma ve faaliyetlere birlikte katılımın arttırılması yoluyla hem kamu görevlilerinin hem de yerel halkın duyarlılıkları arttırılmalıdır.

Genel olarak mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşulları iyi olmamakla birlikte onların içinde en zor durumda olan ve en çok ezilenler hiç kuşkusuz gittikleri yerlerdeki işyükünün büyük bölümünün altında ezilen kadınlar ve çocuklar olmaktadır. Çünkü kadınlar hala öğrenilmiş çaresizlik içinde geleneksel toplum yapısının etkisi altında ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışarak ve modern toplumsal yapı içerisine girmekten uzak bir şekilde zor şartlar altında çok düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalarak yaşamlarını sürdürmektedir. Kadınların hak ettiği ücretin kadınlar yerine koca, baba, abi gibi ailenin erkek üyeleri tarafından alınması, kadınların emeklerinin görünür olmaktan

çıkmasına ve daha da kötüsü kadınların kendilerini ücretli çalışan olarak görmemelerine yol açabilmektedir. Kadın işçilerin kazandıkları ücret üzerinde her hangi bir kontrollerinin olmaması, onların aile içi kararlarda söz haklarının kısıtlanmasına da neden olmaktadır. Türkiye’de erkek eğemen bir toplumsal yapı olduğu için eğitim, siyaset, ekonomi çalışma yaşamı gibi her alanda kadın erkek eşitsizliği göze çarpmaktadır.

Ne yazık ki çoğunlukla eğitimsiz ve yoksul kadınlar her anlamda sömürölmekte, dışlanmakta, şiddet görmekte ve hatta öldürölmektedir. Eğitim ve gelir düzeyleri oldukça düşük olan mevsimlik tarım işçisi kadınlar için bu durum daha da vahimdir. Erkek eğemen sistem mevsimlik tarım işçisi kadınları her türlü sosyal yaşamdan dışlamaktadır. Aile işçisi rolünden kurtulamayan bu kadınlar toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün bir sonucu olarak hem ailede hem de iş yerinde daha fazla ezilip dışlanmaktadır. Tüm işgücü piyasalarında olduğu gibi tarım sektöründe de cinsiyet eşitsizliği yaygındır. Bu eşitsizliklerden biri de ücretlerle ilgilidir. Mevsimlik tarım işçiliğinde kadın işçilere verilen ücret erkek işçilere göre hemen her zaman daha düşük tutulmaktadır. Örneğın TÜİK’in 2018 yılı verilerine göre çapalama için erkek işçiler 65 lira alırken kadın işçilere 62 lira ödenmektedir.

Oysa kadınlarla erkeklerin ücretleri eşit olsa bu durum hem üretimin artmasını hem de kadınların aile içindeki söz hakkı ve pazarlık gücünün artmasını sağlayabilir. Kadınların daha çok kazanması sadece genel anlamda ekonomik büyümeye katkı yapmakla kalmaz aynı zamanda ailenin gelecek kuşakları üzerinde olumlu etki yaparak sosyal dışlanma hissinin de azalmasına neden olabilir. Kadınların yaşam şartlarının düzeltilmesi onların güven duygularını güçlendirerek toplumsal faaliyetlere katılmalarını teşvik edebilir ve kadınların daha iyi bir yaşam sürebileceği algısına çok ciddi şekilde katkı yapabilir. Bu nedenle her türlü ayrımcılığa ve özellikle de cinsiyetçi ayrımcılığa karşı gerekli önlemlerin alınıp eşit işe eşit ücret uygulamasının pratikte işletilmesi, sosyal dışlanmayla mücadelede başarılı olmak için gereklidir.

Bir ölkedeki çocuk işçiliği oranı o ölkenin gelişmişlik düzeyini gösteren önemli faktörlerden biridir. Toplumun en önemli değerklerinden biri olan çocukların korunabilmesi için bürokratik ve siyasi irade mutlaka birlikte hareket etmelidir. 4857 sayılı İş Kanununun 71. maddesi 15 yaşını doldurmamış olan çocukların çalıştırılmasını yasaklamaktadır (Resmi Gazete, 2003). Çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocukların

eğitimlerinin aksamaması için eşgüdüm sağlanıp her türlü düzenleme ve denetleme yapılmalıdır. İşçi ailelerin geçici barınma yerlerinde çocukların korunması için oyun alanı, oyun çadırı ve kreş gibi güvenli yaşam alanları hazırlanmalıdır.

Mevsimlik tarım işçilerinin sendikalara üye olmalarıyla ilgili olarak herhangi bir yasaklama olmamasına rağmen çalışma ve yaşam koşulları yüzünden büyük çoğunluğunun sendikalara üye olmadığı bilinmektedir. Bu insanların örgütlenmesi özendirilerek sözde kalmayan işlevsel sendikalar veya derneklere kavuşturulması ve aracılık uygulamasının ortadan kaldırılması az da olsa emek sömürsünü engelleyebilir. 2010 yılında aracılardan faaliyetlerini denetim altına alabilmek amacıyla Tarım İşinde Aracı Yönetmeliği çıkarılmıştır (Resmi Gazete, 2010b). Fakat uygulamada ne yazık ki çok az sayıda aracının kayıt altına alınabildiği ve onların faaliyetlerinin denetiminin bile yeterince yapılamadığı ifade edilmektedir. Bugün bile mevsimlik tarım işçilerinin emeklerinin sömürülmesinde ciddi payları olan aracılardan faaliyetlerini denetimden uzak bir şekilde sürdürmeye devam etmektedir. İşçilerin aracılara mecbur kalmaması için devletin işçilerle işverenler arasındaki ilişkileri düzenleyerek aracılık kurumunun sürmesini sağlayan koşulları ortadan kaldıracak düzenlemeler yapması yararlı olabilir. Mevcut uygulamada mevsimlik tarım işçilerinin elçi veya dayıbaşı denilen aracılardan iş ilişkisi kurup çalışmaya gitmeleri veya işle ilgili karşılaştıkları sorunlarını çözmeleri pek mümkün görünmemektedir. Bu tür bir iş ilişkisi doğal olarak öğrenilmiş çaresizliği kanıksamış işçilerin aracılara olan bağımlılığının devam etmesini sağlamaktadır.

Aracıların varlığı işçilerin iş bulma, ulaşım, barınma ve ücret pazarlığı gibi konularda yaşamlarını kolaylaştırıyor gibi görünse de sorunların neredeyse aynı şekilde devam ettiği ifade edilmektedir. Aracılar gibi işverenler de mevsimlik tarım işçilerine karşı çalışacakları tarla ve bahçelere en kısa zamanda ulaşmalarını sağlayacak yakınlıktaki barınma yerlerini ayarlamak dışında hemen hiçbir sorumluluk üstlenmemektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin kendi yaşam ve çalışma koşullarıyla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılabilmeleri için örgütlenme faaliyetlerine destek olunması gereklidir. Bu işçiler ve ailelerinin yaşadığı sorunlara dikkat çekip, farkındalık yaratıp, kamuyu oluşturarak sorunlarına çözüm bulmak için her türlü yerel, ulusal ve uluslararası kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütlerini, işçi ve

işveren örgütlerini, işçi temsilcileri ve işverenleri bir arada çalışmaya çağırmak önemli bir başlangıç olabilir.

Mevsimlik tarım işçilerinin önemli sorunlarından bir diğeri de ücretlerini eksiksiz ve zamanında alamamaktır. İşçilerin ücretlerinin ödenmemesi veya geç ödenmesiyle ilgili olarak yaşanan aksamaların çözümü için ücret garanti fonu oluşturulmalıdır. Tarımsal işler çoğu zaman bitkilerin ve hayvanların ihtiyaçları ve bakımlarına göre düzenlendiği için devlet memurluğu gibi belirli saatler arasında yapılmayabilir. Bu nedenle gerekli olan durumlarda fazla çalışma karşılığı olarak işçilerin hakettikleri ücretleri alabilmeleri için gerekli düzenleme ve denetimler yapılmalıdır. Mevcut uygulamada bu insanlar kendilerinin özgün sorunlarının çözülmesi için yeterli düzenlemeleri içermeyen Borçlar Kanunu ve İş Kanunu kapsamındadır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçileri iş hukuku korumasına dâhil edilmelidir.

Mevsimlik tarım işçilerinin istenmeyen durumlarının düzeltilmesi için genelge yayınlamak yerine onların haklarının kanunen güvence altına alınması daha etkili olabilir. Türkiye'nin de imzalamış olduğu Avrupa Sosyal Şartı'nın Adil Çalışma Koşulları ve Adil Bir Ücret Hakkı konusundaki taahhütleri gereği beslenme ve barınma yerlerinin bakımı, çevre ve sağlığa uygun koşullar ve kadın istihdamıyla ilgili esaslara uymak için gerekli olan önlemler bir an önce alınmalıdır. Bu insanlarla ilgili tasarrufta bulunurken, hayırseverlik anlayışı çerçevesinde değil sosyal devlet temelinde kalıcı düzenlemeler yapılmalı ve mutlaka uygulanması sağlanmalıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün belirlediği şartlara uygun çalışma ve yaşam standartları mevsimlik tarım işçileri için de sağlanmalıdır.

Günümüzde bile mevsimlik tarım işçileri özellikle tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu yılın belirli zamanlarında maalesef başlarına gelen trajik trafik kazalarıyla ülkenin gündemine gelmekten kurtulamamaktadır. Bu insanların çalışma ve ücret koşulları yeterli olmadığından ulaşımı ucuza getirmek amacıyla tıka basa doldurulmuş araçlarla, kamyonlarla veya traktör römorklarıyla balık istifi taşınmaları devam etmektedir. İşçileri Bakanlığı kanalıyla işçilerin ulaşım ile ilgili sorunlarına çözüm bulmak ve ölümleri azaltabilmek için çeşitli genelgeler ve yönetmelikler ile sürece müdahale edilmeye çalışılsa da beklenen oranda sonuca etki edilemediğini yaşananlar dikkate alındığında söylemek mümkündür. Bu insanların hem çalışacakları illere giderken hem de oralardan dönerken gerçekleştirdikleri ulaşım sırasında başlarına gelen

kazalara bağılı olarak gerçekleşen ölümleri azaltabilmek için yetkililerin mümkün olan her yerde işçilerin mutlaka demiryolu ulaşımını tercih etmeleri için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yapmaları sağlanmalıdır. Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü mevsimlik tarım işçilerinin yoğun hareketlilik gösterdiği yer ve zamanlarda ek seferler ve ek vagonlar koymalıdır. İşçilerin bir yerden bir yere giderken yararlanmaları için tren istasyonlarında veya kamuya ait tesislerin uygun olanlarında geçici bekleme yerleri oluşturulmalıdır. Karayolu kullanımının zorunlu olduğu durumlarda ise mevsimlik tarım işçilerinin kendi başlarına, izinsiz bir şekilde ve uygun olmayan araçlarla gidip gelmelerine izin verilmemelidir. Yolculuktan önce gidecekleri yer ve zaman konusunda yetkililere haber verilmeli ve o güzergâhtaki valilikler gerekli önlemleri alarak sıkı denetim yaptırmalıdır. Emniyet Genel Müdürlüğü yola çıkılan il ve varılacak iller arasında ulaşımın sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için her türlü koordinasyonu sağlamalı ve gerekli denetimleri yapmalıdır.

Sadece bir şehirden bir başka şehire gidip gelirken değil, tarlaya gidip gelirken de ulaşım daha güvenli hale getirilmelidir. Can ve mal güvenliğini tehlikeye düşürecek şekilde taşımacılık yapan firmaların ruhsatları ve araçları kullanan sürücülerin ehliyetleri iptal edilmelidir. Görevlerini ihmal eden kamu görevlileri ve tarlaya gidiş gelişlerin güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamayan işverenler de sorumlu tutulup cezalandırılmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları yerlerde ek istihdam olanakları yaratarak ailelerin kendi işletmelerini kurmaları teşvik edilerek ve tarım dışı yeni istihdam alanları açarak yerellerinde kalmaları sağlanmalıdır. Daha da önemlisi, alınacak her türlü ciddi ekonomik ve sosyal tedbirler ve özendirmelerle köyden kente göç mutlaka tersine çevrilmelidir.

Avrupa Komisyonunun Avrupa Parlamentosuna sunduğu Genişleme Stratejisi 2012/2013 yılı Türkiye ilerleme raporlarında bir takım yetersizliklerden bahsedilip sosyal içerme konusunda az ilerleme kaydedildiği vurgulanmaktadır. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapıp bu konuyla ilgili yasa ve eylem planlarının uygulamaya konulması gerektiği ifade edilmektedir. Yasaların siyasi, ekonomik ve sosyal sonuçlar elde edilebilecek halde uygulanması ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının daha güçlü bir çizgi izlemesi gerektiği yazılmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2013).

Kurumlar ve yasalar iyi ve yararlı bir şekilde işletilmeli, her türlü sosyal diyalogun arttırılması için çaba sarf edilmeli ve yapılan düzenlemeler dayatmacı değil katılımcı olmalıdır. Etkileşimde bulundukları kamu görevlileri ve yerel yöneticiler onlara karşı ötekileştirici veya dışlayıcı olmamalı mümkün olduğunca sıcak, toparlayıcı ve kapsayıcı olmalıdır. Temel haklara problemsiz bir şekilde erişim sağlanması için kâğıt üzerinde her türlü düzenleme yapılsa bile kamu personelinden kaynaklanan nedenlerle istenilen amaca ulaşılama olasılığı çok yüksektir.

Örneğin herhangi bir sağlık personelinin kötü davranışı yüzünden bu insanlar dışlanmışlık hissi duyabilir ve sağlık kurumlarından uzak durabilir. Bu nedenle sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetleri başta olmak üzere her türlü kamu hizmetlerini hiç çekinmeden talep edebilmeleri ve erişebilmeleri için gerekli farkındalık, eğitim ve denetim çalışmaları yapılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları, sosyologlar, psikologlar ve pedagoğlardan oluşturulan ekiplerce hem işçi ailelerine, hem yerel halka, hem de sivil toplum örgütü temsilcilerine her türlü dışlanmışlığın önlenmesi ve toplumsal uyumun arttırılması için eğitim ve destek hizmetleri verilmelidir. Mevsimlik tarım işçilerinin hem sürekli yaşadıkları yerlerde hem de geçici yaşam alanlarında sinema, konser, tiyatro ve beceri kazanma gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerle desteklenmeleri sağlanmalıdır.

Mevsimlik tarım işçileri, yaşadıkları kırsal alanda toprak dağılımının eşitsiz olması, çalışma alanlarının sınırlı olması ve yüksek işsizlik yüzünden yoksul evlerini ve memleketlerini geçici olarak bırakıp çalışmaya gitmek zorunda kalan insanlardır. Bu nedenle mecburen mevsimlik tarım işçisi olan bu insanların kendilerini daha kötü ve dışlanmış hissetmemeleri için çalışmaya gittikleri yerlerde son derece ilkel ve her türlü tehlikeye açık olan ilkel çadırlar yerine genelgelerde de belirtilmiş olduğu gibi daha insani olarak hazırlanmış sabit barınma yerlerinde kalmaları sağlanmalıdır. Çünkü barınma imkânlarının yetersizliği nedeniyle özellikle kadınlar tarım işçiliği dışında, su taşımak, yemek yapmak, bulaşık ve çamaşır yıkamak, banyo için su ısıtıp çocukları yıkamak gibi zorunlu işlere çok fazla zaman ayırmak zorunda kaldıkları için yeterince dinlenebilecek vakit bulamamaktadır. Bu nedenle, arazi sahiplerinin insanca yaşanabilecek uygun barınma alanları hazırlama imkânının olmadığı durumlarda il özel idareleri devreye girmeli ve temiz ve içilebilir su, banyo, tuvalet, çamaşır ve bulaşık yıkama yerleri, ekmek ve yemek pişirme fırınları ve çocuk oyun alanları gibi alt yapısı

hazırlanmış olan sabit sosyal barınma konutları hazırlamalıdır. Sabit sosyal konutların yapımının mümkün olmadığı durumlarda su sağlanabilen belirli yerlere prefabrik konutlar veya her türlü iklim koşuluna dayanıklı ve havalandırılması kolay olan çadırlar kurulmalıdır. Çadırlarda genellikle 4-5 kişi birlikte kaldığı için, sigara içen büyükler yüzünden çocuklar pasif içici durumuna düşmekte ve havalandırmanın yetersiz olduğu durumlarda sağlıkları olumsuz olarak etkilenmektedir. İşçilerin çocuklarının eğitimi için gerektiğinde derslik olarak da kullanılabilen sosyal tesisler hazırlanıp yakınlarına gezici tuvaletler getirilmelidir. Çadırlar kurulurken rüzgâr, yağmur ve fırtına gibi doğa olaylarına karşı dayanıklı olmaları için çadır iskeleti olarak kavak dalları yerine daha dayanıklı demir iskelet kullanılmalıdır. Herhangi acil bir durumda çadırların yanına kadar ambulans veya itfaiye araçlarının ulaşabilmesine çamurun engel olmaması için çadır yolları taş ve mucur gibi malzemelerle sağlamlaştırılmalıdır. Mevsimlik tarım işçileri ve çocuklarına çevrenin korunması ve temiz tutulması konusunda eğitim verilmelidir.

Yakacak ihtiyacı için bir yandan ağaçları kesmemeleri konusunda farkındalık yaratılırken diğer yandan kendilerine tüp veya odun olarak yakacak desteği verilerek ihtiyaçları karşılanmalıdır. Yaşadıkları yerlerde her türlü çöp ve atıkların düzenli bir şekilde toplanması sağlanmalıdır. Çünkü barındıkları yerlerin temizlenmemesi yüzünden çevrede hoş olmayan kirli bir görüntü ve kötü kokunun oluşması mevsimlik tarım işçileri ve ailelerinin bu nedenle de dışlanmalarına yol açabilmektedir. Barınma yerleri tespit edilirken köylülerin şahsi arazileri yerine mümkünse hazine arazileri tercih edilmeli ve mevsimlik tarım işçileri oraya gelmeden önce yaşam alanı onların insan onuruna yaraşır bir şekilde barınabilecekleri duruma getirilmelidir. Mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım, barınma, sağlık, eğitim vb. temel sorunlarının çözülmesiyle onların kendilerini sosyal olarak dışlanmış hissetmelerinin önüne geçilebilir.

Sosyal dışlanmanın oldukça yeni bir kavram olması ve basit olmayan çok yönlü ve karmaşık bir anlama sahip olması nedeniyle bu konuda örneğin mevsimlik tarım işçileri gibi toplumun herhangi bir kesimi için politika geliştirmek son derece hassas bir konudur. Bu nedenle Türkiye’de herhangi bir sosyal dışlanma politikasının geliştirilmesi durumunda kavramın karmaşıklığının ve çelişik eğilimlerinin göz ardı edilmemesi gerekir. Ayrıca, disiplinler arası ve uygulamalı bir alan olan sosyal çalışma

mesleğinin Türkiye’de nispeten yeni bir meslek olması da bazen uygulamalarda yetersizliğe neden olmaktadır.

Kongar (1982)’de değindiği gibi, insanı ve toplumu konu edinen bir meslek ve disiplin olan sosyal çalışmayı diğer toplumsal ve beşeri bilim dallarından ayıran özellik, uygulamaya yönelmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle, sosyal çalışma bireyin ve toplumların problemlerine yönelmiş bir meslek ve disiplindir. Sosyal çalışmanın amacı, toplumdaki bu sorunları saptamak ve çözümlerine yardımcı olmaktır.

Yani Friedlander (1961)’in de belirttiği üzere, sosyal çalışma, doğrudan tek başına kişiye veya gruplar içinde kişilere olmak üzere, onların hem toplumsal hem de bireysel tatmin ve bağımsızlığa kavuşması için yardımcı olan ve bunu insan ilişkileriyle ilgili bilimsel bilgi ve beceriler yoluyla yapan bir meslektir. Meslek ilkeleri gereği olarak sosyal hizmet uzmanları insanların bireysel tatmin ve bağımsızlığa kavuşması için onların yaşamında hayatı değiştirebilecekleri ve sosyal adaleti sağlamak için katkı yapabilecekleri her alanda çalışma yapmalı ve çözüm yolları önermelidir. Çünkü sosyal hizmet mesleğinin temel değerlerinin en önemlilerinden biri sosyal adalet kavramıdır.

Figueira-McDonough (1993)’ın bahsettiği gibi, bir toplumda sosyal adalet amacını gerçekleştirmek için çıkılan yolda sosyal hizmet bileşenleri sadece doğrudan mevcut uygulamayı etkilemek için değil, aynı zamanda politika yapıcıları bilgilendirmek ve etkilemek için de çaba sarfetmelidir. Sosyal adaletin sağlanmasına yönelik süreç, sosyal politika geliştirme ve mevcut yapıyı değiştirme süreçlerine sosyal hizmet uzmanlarının doğrudan dâhil olmalarını gerektirmektedir.

Krysik ve Finn (2015)’in öen sürdüğü gibi, politika uygulaması noktasında sosyal hizmet uzmanları, mevcut yasalarda ve yürürlükteki kamu politikaları uygulamalarında değişiklikler yapabilmek amacıyla, karar verici politikacıları ve aynı zamanda kamuoyunu etkileyecek çalışmalar yapmalıdır. Politika uygulamalarına katılımın olmaması sosyal hizmetin etkisini azaltacaktır. Bir toplumdaki politika uygulamaları o toplumdaki farklı etmenlerle birlikte demokrasinin gelişmişlik düzeyi ile de doğrudan ilişkilidir.

Şeker (2006)’ın da belirttiği gibi, demokrasinin gelişimi Türkiye’de ekonomiyle ilgili değişimlerden ziyade başka politik etmenlerden etkilenmektedir. Oysa ekonomik yapıda yer alan refah demokrasi için olmazsa olmaz gerekliliktir. Bu yüzden sosyal hizmet uygulamalarını Türkiye koşullarında idare etmek kolay değildir. Çünkü sosyal

hizmet ancak gerçek bir demokrasinin olduğu koşullarda gelişebilir. Bunun nedeni sosyal çalışma mesleğinin özü'nün demokratik tutumları gerekli kılmasıdır. Sosyal çalışma ekonomik sosyal hayatın genişlemesiyle doğrudan bağlantılıdır. Toplumsal yoksulluğa ve demokrasinin gelişimine karşı sessiz kalınan toplumlar sosyal çalışmanın en güçsüz kaldığı toplumlardır. Bu gibi toplumlarda sosyal dışlanma ve benzeri sorunların çözümü hiç de kolay olmamaktadır.

Günümüz toplumlarında ve ülkemizde sosyal dışlanmanın farklı kesimlerde ve farklı şekillerde varlığını sürdürdüğü açık bir şekilde görülmektedir. İnsanların kendilerine benzemeyenlere karşı içlerinde taşıdıkları dışlama eğilimleri, ancak gerek duyulan sosyal politika ve yasaların oluşturulup ödünsüz bir şekilde uygulanması ve bireyler, gruplar ve toplumlar arasındaki sosyal bağların güçlendirilmesi için uygun ortamların sağlanmasıyla engellenebilir.

Mevsimlik tarım işçileriyle ilgili sorunların çözümü için makro ve mikro düzeyde politikalar geliştirilmelidir. Bu politikaların ne olacağının belirlenmesi ve ne şekilde yaşama geçirileceğine karar verilmesi için tüm bileşenler işbirliği yapmalıdır. Bu bileşenler, bakanlıklar, valilikler ve benzeri devlet kurumları, yerel yönetimler, siyasal partiler, sivil toplum örgütleri, sosyal hizmet çalışmacıları/uzmanları, meslek odaları, üniversiteler, toprak sahibi çiftçiler ve mevsimlik tarım işçileridir. Bununla birlikte, yoksulluk, işsizlik, iş ve sosyal güvenlik, barınma, beslenme, sağlık, fiziksel çevre koşulları, eğitim ve rehabilite etme gibi alanlardaki ihtiyaçlar yeterince karşılanmadıkça sosyal dışlanma sorununu bir bütün olarak çözmek mümkün olmayacaktır. Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen, tüm düzenlemeler doğru, iyi niyetli ve samimi bir sosyal hizmet bakış açısıyla ve bütünlükçü bir yaklaşımla ele alınırsa, mevsimlik tarım işçilerinin başta sosyal dışlanma olmak üzere diğer sorunlarının önemli bir kısmının çözümüne katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- ABRAMS, D. ve CHRISTIAN J. (2007). A Relational Analysis of Social Exclusion. Abrams D, Christian J, Gordon D (Eds). *Multidisciplinary handbook of social exclusion research*. In (ss 211-232). Hoboken: Wiley.
- ADAK, N. (2010). Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21 (2) :105-106.
- ADAMAN, F. ve KEYDER, Ç. (2006). Poverty and Social Exclusion in the Slum Areas of Large Cities in Turkey. *Report for the European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG*. Brussels.
- ADAMAN, F. ve BULUT, T. (2007). *Diyarbakır'dan İstanbul'a 500 Milyonluk Umut Hikâyeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKALIN, M. (2006). *Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve İşsizlik Sarmalı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.
- AKBIYIK, N. (2008). Türkiye'de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (24): 220-238.
- AKIN, A. (2009). Sosyal Dışlanma ve Kadın Sağlığı. *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu (12-14 Kasım)*, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara.
- AKSUNGUR, U. (2006). *Experiences of sociaal exclusion of the youth living in Altındağ, Ankara*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AKTAN, C.C. ve VURAL, İ.Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Aktan, C.C. (Ed.) 1-15. Ankara: Hak İş Konfederasyonu Yayınları.
- ALACAHAN, O. ve DUMAN, B. (2011). Dışlanma, Ayrımcılık, Mezhep ve Etkinlikler Arası Eşitsizlikler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı: 1, <http://asosindex.com/journal-article-fulltext?id=17375&part=1>, 21.05.2012.
- ALCOCK, P. (1997). *Understanding Poverty*. London: Macmillan Press.
- ALLPORT, G.W. (1985). The historical background of social psychology. G. Lindzey & E. Aronson (Eds.). *The handbook of social psychology* (3. Edition., Vol. 1). İçinde, 26-38. New York: Random House.
- ALPAGUT, G. (1998). *Belirli Süreli Hizmet Sözleşmesi*. İstanbul: TUHİS.

- ALTINOVA, H. ve ÇİFTÇİ, E.G. (2009). Korunma Altına Alınan Çocuklara Yönelik Yaratıcı Drama Uygulamalarının Önemi. *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu (12-14 Kasım)*, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara.
- ALTIPARMAK, A. (2001). *Türk Sendikacılığında Güven Bunalımı*, Ankara: İsmat Yayıncılık.
- ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S. ve YILDIRIM, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. (6. Baskı), Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- ANDERSEN, J., A. BRUTO DA COSTA, C. CHIGOT, K. DUFFY, S. MANCHO ve MERNAGH, M. (1994). The Contribution of Poverty 3 to the Understanding of Poverty, Exclusion and Integration. *Poverty 3: The Lessons of the Poverty 3 Programme*, European Economic Interest Group, Lille: Animation and Research.
- ANURADHA, K. (2004). Empowering Families with Mentally Ill Members: A Strength Perspective. *International Journal of Advancement of Counselling*. 26 (4).
- APPASAMY, P. (1995). Social Exclusion in Respect of Basic Needs in India. Gerry Rodgers, Charles G. Gore, José B. Figueiredo, (Eds.). *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. In 237-252. Geneva, International Institute for Labor Studies (IILS).
- ARNOLD, M., ve DE COSMO, S. (2015). Building Social Resilience: Protecting and Empowering Those Most at Risk. Washington, D.C.
- ARPACIOĞLU, Ö ve YILDIRIM, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2): 67-68.
- ASCH, S.E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgments. H. Guetzkow (Ed.), *Groups, leadership, and men* içinde (ss. 222–236). Pittsburgh, PA: Carnegie Mellon University Press.
- ATAMAN, B.C. (1999). *İşgücü Piyasası Ve İstihdam Politikalarının Temel Prensipleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ATKINSON, A.B. (1998). *Social Exclusion, Poverty and Unemployment*. CASE paper, Centre for Analysis of Social Exclusion CASE/4, London School of Economics.

- ATKINSON, A.B. ve MARLIER, E. (2010). *Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York. United Nations Publication.
- AVRUPA KOMİSYONU (2013). *Türkiye 2012/2013 Yılı İlerleme Raporları*. Brüksel.
- BALCI, Ş.G. (2002). Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Hukuki Nedenleri ve Çözüm Arayışları. Yasemin Özdek, (Ed.). *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları İçinde* (ss. 271-289) Ankara: TODAİE.
- BAŞ, T. (2010). *Anket*. 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BAŞTERZİ, S. (1996). *İşsizlik Sigortası*. Ankara: AÜHF Yayınları.
- BAUMAN. Z., (1999). Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar. (çev. Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- BAUMEISTER, R.F., ve LEARY, M.R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.
- BAYRAM, N. (2010). Yaşam Tatmini ve Sosyal Dışlanma. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 12 (4): 79-92.
- BAYRAM, N. (2016). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş AMOS Uygulamaları*. 3. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- BAYRAM, N., SAM, N., AYTAÇ, S., AYTAÇ, M. (2010). Yaşam Tatmini Ve Sosyal Dışlanma. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 12 (4): 79-92.
- BEALL, J.L. ve PIRON, H. (2005). *DFID Social Exclusion Review*, The London School of Economics and Political Science.
- BEKİROĞLU, C. (2010). *Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BÉLAND, D. (2007). The Social Exclusion Discourse: Ideas And Policy Change. *Policy Polit*: 35: 123–139.
- BERMAN, Y. ve PHILLIPS, D. (2000). Indicators of Social Quality and Social Exclusion at National and Community Level. *Social Indicators Research*, 50:329-350.

- BERRY, A. and SABOT, R.H. (1984). Unemployment and Economic Development. *Economic Development and Cultural Change*, 33: 99-116.
- BESSIS, S. (1995). From Social Exclusion to Social Cohesion: A Policy Agenda. *International Symposium: From Social Exclusion to Social Cohesion: A Policy Agenda*, Roskilde, Denmark.
- BHALLA, A. ve LAPEYRE, F. (1997). Social exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework. *Development and Change*. 28(3): 413-433.
- BİLGİN, M.H. (2003). Türkiye’de İşsizliğin Yapısal Analizi. *Öneri Dergisi*, 9(19): 137-143.
- BİLİCAN GÖKKAYA, V. (2015). Ahtapot Kadınlar Aile ve İş Yaşamı Kıskaçındaki Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Turkish Studies*, 10(10): 233–248.
- BILLETTE V, LAVOIE JP (2010). Introduction : Vieillissements, exclusions sociales et solidarités. *Vieillir au Pluriel. Perspectives Sociales*, (Eds : Charpentier M., Guberman, N., Billette V., Lavoie J.P, Grenier, A. and Olazabal I.), içinde (1–22). Québec: Presses de l’Université du Québec.
- BLACK, A. ve MUDDIMAN, D. (1997). *Understanding Community Librarianship: the Public Library in Post-Modern Britain*. Aldershot: Avebury.
- BOMBONGON, Jr. D. (2010). The Concept of Social Exclusion: An Overview, (Çev. Senem BURKAY), *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3: 1-27.
- BOWLBY, J. (1953). *Child Care and the Growth of Love*. London, UK: Penguin Books.
- BÖRSCH-SUPAN, A., KREIP, T., LITWIN, H., MYCK, M. and WEBER, G. (2015). SHARE: A European policy device for inclusive ageing societies. *Ageing in Europe – supporting policies for an inclusive society*. (Eds.: Börsch-Supan A, Kneip T, Litwin H, Myck M, Weber) içinde (1-22) Boston: De Gruyter.
- BRADSHAW, J. (2004). How has the Notion of social exclusion developed in the European discourse? *Economic Labour Relations Review* 14 (2): 168-186.
- BRUBAKER, R. (2002). Ethnicity without Groups. *Archives Européennes de Sociologie*, 43(2): 163-189.
- BURCHARDT, T. (2000). Social Exclusion: Concepts and Evidence. *Breadline Europe: The Measurement of Poverty* (Eds: Gordon, D. and Townsend, P.) Bristol. The Policy Press.

- BURCHARDT, T., LE GRAND, J. ve PIACHAUD, D. (1999). Social Exclusion in Britain 1991-1995. *Social Policy and Administration*, 33(3): 227-244.
- BURCHARDT, T., LE GRAND, J. ve PIACHAUD, D. (2002). “Introduction” and “Degrees of exclusion: developing a dynamic multidimensional measure”, *Understanding social exclusion* (Eds: J. Hills, J. Le Grand and D. Piachaud), in (30-43). Oxford: Oxford University Press.
- BÜLBÜL, Ş. (1987). Belirli-Belirsiz Süreli İş Sözleşmeleri ve Uygulamada Doğurduğu Sorunlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 3(1-4): 307-363.
- BYRNE, D. (1999). *Social Exclusion*. Buckingham. Open University Press.
- CACIOPPO J.T. ve BERNTSON, G.G. (1992). Social psychological contributions to the decade of the brain: Doctrine of multilevel analysis. *American Psychologist* 47: 1019–1028.
- CAN, Y. (2013). *Sosyal Hizmetler ve Yoksulluk*. Trakya Kalkınma Ajansı Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- CANKURTARAN ÖNTAŞ, Ö. (2001). Güçlendirme Yaklaşımı. *Prof. Dr. Nihal Turan’a Armağan, Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, (Ed. y.) İçinde (s.103-108). Ankara.
- CARR-HILL, R. (2013). Missing Millions and Measuring Development Progress. *World Development*, (June), 46: 30-44.
- CHAKRAVARTY, S.R. ve D’AMBROSIO, C. (2006). The Measurement of Social Exclusion. *Review of Income and Wealth*, September, 52 (3): 377-398.
- CHAMBERLAYNE, P., RUSTIN, M. ve WENGRAF, T. (2002). *Biography and Social Exclusion in Europe*. Bristol: Policy Press.
- COMMINS, P. (2004). Poverty and social exclusion in rural areas: characteristics, processes and research issues. *Sociologia Ruralis* 44 (1): 60-75.
- CORNIA, G.A. (2001). Impact of Liberalisation and Globalization on Income Inequality in the Developing and Transnational Economies. *CESIFO Working Paper No. 843 Category 5: Fiscal Policy, Macroeconomics and Growth*.
- ÇAKIR, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (3): 83-104.

- ÇAKIR, Ö. (2008). Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31):25-47.
- ÇALGÜNER, C. (1943). *Türkiye’de Ziraat İşçileri*. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları.
- ÇELİK, M., TURUNÇ, Ö. ve BİLGİN, N. (2015). Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının Psikolojik Sermaye Üzerine Etkisi: Çalışanların İyilik Halinin Düzenleyici Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16 (4): 559-585.
- ÇINAR, S. ve LORDOĞLU, K. (2010). Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. 10(38): 23-33.
- ÇINAR, S. (2012). *Bağımlı Çalışma İlişkileri Kapsamında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Malatya Örneği Üzerinden Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇINAR, S. (2014). *Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme*. Şubat 20, 2019 tarihinde Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği: <https://tr.boell.org/tr>
- ÇOKLUK, Ö., ŞEKERCİOĞLU, C. ve BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve Lisrel Uygulamalar*. 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- ÇÜTÇÜ, İ. ve ATIŞ, M. (2016). Poverty-Growth and Social Policies: The Analysis of Immiserizing Growth Hypothesis on Turkey. *International Journal of Economics and Research (IJER)*, 2(4): 45-57.
- DALDAL, Ş. (2000). *Esnekliğin Farklı Boyutları ve Uluslararası Dinamikler*, Petrol-İş 97-99 Yıllığı. Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul: Mart.
- DARLEY, J.M. ve LATANÉ, B. (1968). Bystander Intervention in Emergencies: Diffusion of Responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, (8): 377-383.
- DECOITO, P. (2008). *Social Exclusion of Minority Groups: A Conceptual Framework*. An Initiative of the Social Planning Council of Ottawa. Ottawa.
- DE HAAN, A. (1998). Social exclusion: An Alternative Concept for The Study of Deprivation? *IDS Bulletin*, 29(1): 10-19.

- DEMİR, M. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler. *Çalışma ve Toplum*, (44):177-194.
- DEMİREL, N. (2012). *Romanların Sosyal Dışlanma Probleminin Romanlar ve Toplum Düzeyinde Karşılaştırmalı Araştırması (Kocaeli Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMOCRATIC DIALOGUE, (1995). Social Exclusion, Social Inclusion Special Reports: (Report 2), Belfast.
- DENİZ ERGÜDEN, A. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DIEMER, M.A. ve ORTEGA, L. (2010). Social inclusion and critical consciousness in Australia. *Australian Journal of Career Development*. 19 (1):13
- DİKİCİ BİLGİN, H. (2006). *Working Street Children in Turkey and Romania: A Comparative Historical Analysis in the Context of New Poverty*, (Unpublished Master Thesis). Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences: Ankara.
- DOĞAN, İ. (2000). *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- DOLLARD, J., ve MILLER, N.E. (1950). *Personality and psychotherapy*. New York: McGraw-Hill.
- DOMINELLI, L. (1999). Neo-liberalism, social exclusion and welfare clients in a global economy. *International Journal of Social Welfare*, (8):.14-22.
- DREWNOWSKI, J. (1977). Poverty: It's Meaning and Measurement. *Development and Change*. 8(2), 182-207.
- DEPARTMENT of THE SECRETARY of STATE FOR SOCIAL SECURITY-DSS. (1999). Opportunity for All: Tackling poverty and social exclusion. London: The Stationery Office Limited.
- DUFFY, K. (2005). *Social exclusion and human dignity in Europe*, Strazburg: Council of Europe.
- DUYAN, V. (2003). Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14 (2), 1-22.
- DUYAN, V., ÖZGÜR SAYAR, Ö. ve ÖZBULUT, M. (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.

- ECEVİT, M.C. (1999). *Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri: Gökçeada Köyü Monografisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EISENBERGER, N.I., LIEBERMAN, M.D. ve Williams, K.D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, (302): 290–292.
- ESTIVILL, J. (2003). *Concepts And Strategies For Combating Social Exclusion An Overview*, Geneva: International Labour Office.
- EYRENCİ, Ö. (2005). Toplu İşçi Çıkarma ve Ortaya Çıkan Sorunlar A. Can TUNCAY'a Armağan. İstanbul. Legal Yayıncılık.
- EYÜBOĞLU, D. (2003). *2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları*, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- FARIA, V. E. (1995). Social Exclusion And Latin American Analyses Of Poverty And Deprivation, Gerry Rodgers, Charles Gore Ve Jose B.Figueiredo (Eds.), *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Geneva: International Institute For Labor Studies (IILS). 117-130.
- FIGUEIRA-MCDONOUGH, J. (1993). Policy practice: The neglected side of social work intervention. *Social Work*, 38 (2): 179-188.
- FRIEDLANDER, W.A. (1961). *Introduction to Social Welfare*, New Jersey: Prentice Hall Inc.
- GEÇGİN, E. (2009). Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 3-35.
- GEDİZ, B. ve YALÇINKAYA, M.H. (2000). Türkiye'de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF-Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, (6): 161-183.
- GILSON, S.F. ve DEPOY, E. (2002). Theoretical approaches to disability content in social work education. *Journal of Social Work Education*, 38(2): 153 -165.
- GLORIEUX, I. (1999). Paid Work: A Crucial Link Between Individuals and Society? Some conclusions on the meaning of work for social integration. Littlewood, P., Glorieux, I, Herkommer, S. and Jönsson, I. (Eds). *Social Exclusion in Europe: Problems and paradigms*. In (67-87). Aldershot: Asgate Publishing.
- GOFFMAN, E. (2018). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* 3.Baskı, Ankara: Heretik Yayıncılık.

- GORDON, D. ve TOWNSEND, P. (eds.) (2000). *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*. Bristol: The Policy Press.
- GORDON, D., ADELMAN, L., ASHWORTH, K., BRADSHAW, J., LEVITAS, R., MIDDLETON, S., PANTAZIS, C., PATSIOS, D., PAYNE, S., TOWNSEND, P. ve WILLIAMS, J. (2000). *Poverty and social exclusion in Britain*, New York: Joseph Rowntree Foundation.
- GOVINDA, R. ve BANDYOPADHYAY, M. (2010). Social exclusion and school participation in India: Expanding access with equity. *Propects*, (40): 337-354.
- GÖK, M. (2004). *İşgücü Piyasası ve Kobiler*, Ankara: Roma Yayınları.
- GÖZGÖR, G. ve PİŞKİN, A. (2011). İşsizlik ve Dış Ticaret: Türkiye'deki Bölgeler İçin Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi-Dinamik Panel Veri Yaklaşımı. *Business and Economics Research Journal*, 2(3): 121-138.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GÜRSEL, S., LEVENT, H., SELİM, R. ve SARICA, Ö. (2000). *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*. İstanbul: TÜSİAD.
- GÜVEN, K. (2009). Sosyal Dışlanmışlık Karşısında Hukukun Aldığı Tedbirler, *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu (12-14 Kasım)*, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. Ankara.
- GÜZEL, A. ve OKUR, A.R. (1996). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- HAIR, J.F., BLACK, W.C., BABIN, B.J. ve ANDERSON, R.E. (2014). *Multivariate Data Analysis*. 8th Edition. New York: Pearson Education Limited.
- HARLOW, H.F. ve ZIMMERMANN, R.R. (1958). The development of affective responsiveness in infant monkeys. *Proceedings of the American Philosophical Society*, (102):501–509.
- HATİPLER, M. ve AYTAÇ, A. (2011). *Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele*. İstanbul: Kriter Yayıncılık.
- HEIKKINEN, M. (2000). Social Networks of the Marginal Young: A Study of Young People's Social Exclusion in Finland. *Journal of Youth Studies*, 3(4): 389-406.

- HINE, J. ve MITCHELL, F. (2001). *The Role of Transport in Social Exclusion in Urban Scotland*. Scottish Executive Central Research Unit. Development Department Research Programme Research Findings No.110.
- HOUSE, J.S., LANDIS, K.R. ve UMBERSON, D. (1988). Social Relationships and Health. *Science*, 241:540–545.
- HOWARTH, C., KENWAY, P., PALMER, G. ve STREET, C. (1998). *Monitoring poverty and social exclusion: Labour's inheritance*, New York: NPI/Joseph Rowntree Foundation.
- http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/adiyaman-haberleri/mevsimlik-tarim-iscilerinin-yevmiyeleri-belirle_123239 - Erişim Tarihi: 01.08.2018
- Sosyal Hizmet Mesleğinin Küresel Tanımı, <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> Erişim Tarihi: 21.09.2018.
- Türk Dil Kurumu (TDK)
http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=mevsimlik%20işçi&guid=TDK.GTS.4ff61c2608e858.07564648 Erişim Tarihi: 04.04.2019
- ILO, (1982). Main Statistics (Annual)- Unemployment. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/---sro-port_of_spain/documents/presentation/wcms_304686.pdf Erişim Tarihi: 01.04.2019.
- ILO, (2007). *Global Employment Trends 2007*.
- ILO, (2017). *ILO: Küresel genç işsizliği son üç yılın en yüksek seviyesine çıktı*. <http://www.unicankara.org.tr/tr/ilo-kuresel-genc-issizligi-son-uc-yilin-en-yuksek-seviyesine-cikti/> Erişim Tarihi: 14.06.2017
- ILO, (2018). World Employment Social Outlook Trends 2018, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf Erişim Tarihi: 01.04.2019
- IRMAK, İ. (2002). *Toplumlar Tarihi*. İstanbul: Varyos Yayıncılık.
- JAMROZIK, A. ve Luisa N. (1998). *The Sociology of Social Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JEHOEL-GIJSBERS G. ve VROOMAN, C. (2007). Explaining Social Exclusion: A theoretical model tested in the Netherlands. *The Netherlands Institute for Social Research/SCP*. The Hague.

- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1990). *İnsan-Aile-Kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi Yayını.
- KALAYCI, Ş. (Ed.) (2016). *SPSS Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 7. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- KALE, H.T. (2007). *Bölgesel Yoksulluk ve Farklılaştırılmış Politika Önerileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KALKINMA ATÖLYESİ (2013). *Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çocuklar Sorun Analizi ve Politika Önerileri*, (2. Baskı), Ankara.
- KALKINMA BAKANLIĞI (2013). *SODES Tanıtım Kitabı*, www.sodes.gov.tr/DocObjects. Erişim Tarihi: 05.03.2019
- KARACAN, A.R. (1991). *Tarım Kesiminde Geçici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Ücret Sistemleri Ve Çalışanların Sosyal Güvenlikleri Üzerine Bir Araştırma: Manisa Örneği*. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.
- KARAKAŞ, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2): 2-18.
- KARATAŞOĞLU, S. (2014). *Gelir Seviyesinin Sosyal Dışlanmaya Etkisi (Mardin Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- KARATAŞOĞLU, S. ve İSLAMOĞLU, E. (2016). Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7 (1): 12-41.
- KAYA, G. (2014). *Kentleşmenin Toplumsal Boyutları. Adıyaman Örneği*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- KELEŞ, R. (2008). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- KELEŞ, R. (1982). Türkiye’de Kentleşme ve Kentsel Gelişme Politikaları. (Ed.) Türköz Erder, *Kentsel Bütünleşme*, Ankara: TGAV Yayını.
- KENAR, N. (2004). Avrupa İstihdam Stratejisi ve Türkiye. *İktisat İşletme Ve Finans Dergisi*. 19(223): 71-90.
- KILIÇ YILDIZ, A. (2009). Toplumsal Dışlanmanın Halk Sağlığı Üzerinde ve Sosyal Hastalıkların Oluşumunda Etkileri. *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu (12-14 Kasım)*, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. Ankara.

- KLASEN, S. (2001). Social Exclusion, Children, And Education: Conceptual and Measurement Issues, <http://www.oecd.org/education/innovation-education/1855901.pdf> Erişim Tarihi:01.04.2019.
- KOÇAOĞLU, M. (1997). *Sosyal Politika*. Ankara: Tumis Yayınları.
- KONGAR, E. (1982). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. Ankara: Ayyıldız Yayıncılık.
- KOTTEN, G.E. (1999). *Social Exclusion And The Flexibility Of Labour*. (Eds: Littlewood, P., Glorieux, I., Herkommer, S. and Jönsson, I. Social Exclusion in Europe: Problems and paradigms, : Aldershot: Ashgate Publishing.
- KRYSİK, J.L. ve FINN, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*. Ercüment Erbay (Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- KUMAŞ, H. (2001). İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(4): 10-35.
- LABONTÉ, R., Hadi A., ve KAUFFMANN, X.E. (2011). Indicators of social exclusion and inclusion: a critical and comparative analysis of the literature. *É/Exchange Working Paper Series*, December. 2(8).
- LEECH, N.L., BARRETT, K.C. ve MORGAN, G.A. (2005). *SPSS for Intermediate Statistics: Use and Interpretation*. Second Edition, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- LEVITAS, R., PANTAZIS, C., FAHMY, E., GORDON, D., LLOYD, E. ve PATSIOS, D. (2007). *The multi-dimensional analysis of social exclusion*. Department of Sociology and School for Social Policy, Townsend Centre for the International Study of Poverty and Bristol Institute for Public Affairs, University of Bristol.
- LEVITAS, R. (1999). Defining and measuring social exclusion: a critical overview of current proposals. *Radical Statistics*, 71: 10-27.
- LEVITAS, R. (2005). *The inclusive society and New Labour*. New York: Palgrave Macmillan.
- LEVITAS, R. (2006). The concept and measurement of social exclusion, *Poverty and social exclusion in Britain*, Pantazis, C., Gordon, D. and Levitas, R. (Eds.), In (123-160) Bristol, The Policy Press.
- LEVITAS, R. (2000). 'What Is Social Exclusion?', The Measurement of Poverty (Eds.: Gordon, D. and Townsend, P.), Breadline Europe., Policy Press: Bristol.

- LIPTON, M. (1997). Poverty. Are There Holes in the Consensus? *World Development*, 25 (7): 1003-1007.
- LISTER, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- LOURY, G.C. (1999). *Social Exclusion and Ethnic Groups: The Challenge to Economics*, Annual World Bank Conference on Development Economics.
- MADANIPOUR, A., CARS, G. ve ALLEN, J. (1998). *Social Exclusion in European Cities: Processes, Experiences and Responses*, London: Jessica Kingsley.
- MAWSON, J. (2001). End of Social Exclusion? On information. Technology Policy as a Key to Social Inclusion in Large European cities. *Regional Studies Journal*, 35 (9): 861-877.
- MEYDAN, C.H. ve ŞEŞEN, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*. 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI, (2016). 21. 03. 2016 tarih ve 3243629 sayılı (2016/5 nolu) Genelgesi.
- MILEY, K.K., O'MELLA, M.W. and DUBOIS, B.L. (1999). *Generalist Social Work Practice*. New York: Pearson Education.
- MOFFATT, S. ve GLASGOW, N. (2009). How useful is the concept of social exclusion when applied to rural older people in the United Kingdom and the United States? *Regional Studies*, 43(10): 1291-1303.
- MOHANTY, P. (2014). From Exclusion to Cohesion – Critical Reviews on Fundamental Socian Issues. *European Academic Research*, 2(1):1075-1099.
- MORGAN, C., BURNS, T., FITZPATRICK, R., PINFOLD, V. ve PRIEBE, S. (2007). Social exclusion and mental health. *British Journal of Psychiatry*, 191: 477-483.
- MUDDIMAN, D. (2000) . Theories of social exclusion and the public library. *In: Open to All? the Public Library and Social Exclusion*. Library and Information Commission Research Report 84, (1): 1-15.
- NARMANLIOĞLU, Ü. (1998). *İş hukuku Ferdi İş İlişkileri 1*. 3. Basım, İstanbul: Beta Yayınları.
- NOLAN, B. ve MARX, I. (2009). Inequality, Poverty and Social Exclusion. *Oxford Handbook of Economic Inequality*, Salverda, Nolan ve Smeeding (Eds.) Oxford: Oxford University Press.

- NUSSBAUM, M. ve SEN, A. (1993). *The quality of life: A study prepared for the World Institute for Development Economics Research (WIDER) of the United Nations University*, Oxford: Clarendon Press.
- OKTAY, E. (2002). *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*. 3. Baskı, Maltepe Üniversitesi. İstanbul: İİBF Yayınları.
- OKTİK, N. (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. Ayşe Duru Salıcı (Ed.). İçinde s.19-33. İzmir: Yakın Kitapevi.
- OLSSON, L., OPONDO, M., TSCHAKERT, P., AGRAWAL, A., ERIKSEN, S.H., MA, S., PERCH, L.N. ve ZAKIELDEEN, S. A. (2014). Livelihoods and poverty. In: *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Field, C.B. V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York. pp.793-832.
- ÖNDER, H. Ve ŞENSES, F. (2006). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi. *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*. Prof. Dr. Kemal Saybaşı’ya Armağan, (Haz: B. Ülman/İ., Akça), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ÖZBEK, A. (2007). *New Actors of New Poverty: The “Other” Children of Çukurova*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- ÖZBEKMEZCİ, Ş. ve SAHİL, S. (2004). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3): 261-274.
- ÖZBESLER, C. (2004). Özel Eğitim Merkezlerinde Sosyal Hizmetin Rolü ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Sosyal Hizmetler Sempozyumu: Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları İhtiyaçlar ve Sorunlar 4-6 Kasım*, (s.360-364). Alanya: Başkent Üniversitesi Yayını.
- ÖZDEMİR, S., ERSÖZ, H.Y. ve SARIOĞLU, İ. (2006). *İşsizlik Sorununun Çözümünde Kobi’lerin Desteklenmesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

- ÖZGÖKÇELER, S. ve BIÇKI, D. (2010). *Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar*. (s.217-243). II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiri Kitabı, Denizli.
- ÖZGÜR, Ö. (2014). *Çok Kültürcü Sosyal Çalışma*. Ankara: SABEV Yayınları.
- ÖZTÜRK, M., ve ÜNAL, V. (2015). Yetiştirme Yurdunda Yaşayanların Sosyalleşme ve Toplumla Bütünleşme Durumları Sivas Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. 16(1): 119-134.
- PARASIZ, İ. (2000). *İktisadın ABC'si*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- PARLAK, Z. (2000). Yeni Uluslararası İşbölümü Yaklaşımlarının Eleştirel Bir Değerlendirmesi *Nusret EKİN'E Armağan*, Ankara: TÜHİS Yayınları.
- PEACE, R. (1999). *Surface Tension: Place/Poverty/Policy – from “Poverty” to Social Exclusion: Implications of Discursive Shifts in European Union Poverty Policy 1975-1999*, (Unpublished PhD Dissertation), University of Waikato: Hamilton.
- PEACE, R. (2001). Social exclusion: a concept in need of definition? *Social Policy Journal of New Zealand*. Iss. 16: 17-36.
- PEKİN, T. (2007). *Makro Ekonomi*. İzmir: Zeus Kitabevi.
- PERCY-SMITH, J. (2000). *Policy Responses to Social Exclusion: Towards Inclusion?* Buckingham: Open University Press.
- PIGOU, A.C. (1968). *The Theory of Unemployment*. Frank Cass and Company Limited: Oxon.
- REIN, M. ve MORRIS, R. (1962). Goals, Structures and Strategies for Community Change, *Social Work Practice*, New York: Columbia University Press.
- RESMÎ GAZETE, (1983). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 27 Mayıs 1983 tarih ve 18059 sayılı Resmi Gazete.
- RESMÎ GAZETE, (2010b). Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği, 27/05/2010 Tarihli, 27593 Sayılı Resmî Gazete.
- RESMÎ GAZETE, (2003). İş Kanunu, 10/6/2003 Tarihli, 25134 Sayılı Resmî Gazete.
- RESMÎ GAZETE, (2010). Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi, 2010/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi, 24 Mart 2010 tarih ve 27531 sayılı Resmi Gazete.

- RESMÎ GAZETE (2017). Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi, 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi, 19 Nisan 2017 tarih ve 30043 sayılı Resmi Gazete.
- RODGERS, G., GORE, C. ve FIGUEIREDO, J.B. (1995). *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, Institute of International Labour Studies, Geneva: United Nations Development Programme.
- ROOM, G. (1995). *Beyond the threshold: The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- ROOM, G.J. (1999). Social exclusion, solidarity and challenge of globalization. *International Social Welfare*, 8 (3): 166-174.
- SAITH, R. (2001). Social Exclusion: Concept and Application to Developing Countries. *Queen Elizabeth House Working Paper Series (QEHWPS, No:72)*, Oxford: Oxford University Press.
- SAPANCALI, F. (2003). *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- SAPANCALI, F. (2006). *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. 2. Ulusal Sosyal Politika Kongresi. Ankara.
- SARACENO, C. (2002). *Social Exclusion: Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept* Columbia: Columbia: University Press.
- SAYMEN, F.H. (1954). *Türk İş Hukuku*, İstanbul.
- SCHARF, T. ve KEATING, N. (2012). Social exclusion in later life: a global challenge. Scharf, T. and Keating, N (Eds.) *From exclusion to inclusion in old age: a global challenge*. Bristol: The Policy Press.
- SCHARF, T. (2015). Between inclusion and exclusion in later life. Walsh, K., Carney, G. and Ni Leime, A. (Eds.) *Ageing through austerity: critical perspectives from Ireland*. Bristol: The Policy Press.
- SEKARAN, U. (1992). *Research Methods For Business: A Skill Building Approach*. Second Edition, California: John Wiley & Sons, Inc.
- SEN, A. (1995). *Inequality re-examined*. Oxford: Oxford University Press.
- SEN, A. (1997). Inequality unemployment and contemporary Europe. *International Labour Review*, 136 (2): 155-170.
- SEN, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.

- SEN, A. (2001). *Development as freedom*. Second Edition, Oxford: Oxford University Press.
- SEYİTOĞLU, H. (1999). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SEYYAR, A. (2008). *Sosyal Siyaset Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. 2. Basım, İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- SEYYAR, A. ve GENÇ, Y. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Pedagogik Çalışma) Sözlüğü*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- SILVER, H. (1995). Reconceptualising social disadvantage: three paradigms of social exclusion, *Social exclusion: rhetoric, reality, responses*. Rodgers G, Gore C, Figueiredo JB. (Eds.) Geneva: International Labour Organization.
- SILVER, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: three paradigms. *International Labour Review*, 133 (5-6): 531-578.
- SINCLAIR, P. (1987). *Unemployment; Economic Theory and Evidence*. Oxford: Basil Blackwell.
- SMITH, A., PHILLIPSON C., SCHARF, T. ve SIM, J. (2004). Determinants of Quality of Life Amongst Older People in Deprived Neighbourhoods. *Ageing and Society*. 24 (5): 793-814.
- SOCIAL EXCLUSION UNIT, (1997). *Social Exclusion Unit: Purpose, Work Priorities and Working Methods*. London: SEU.
- ŞAHİN, F. (2002). Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar. *Sosyal Hizmet Sempozyumu 18-19 Ekim*, Ankara.
- ŞAHİN, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. (Yayımlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). T. C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ŞEKER, A. (2006). *Sosyal Hizmette Paradigma Arayışları. Sosyal Çalışmayı Yapılandırmaya Katkı*, Ankara: SABEV Yayınları.
- ŞEKER, A. (2013). *Toplumu Düşünmek, Toplumun Yaraları, Sosyal Çalışma Dizisi*, Ankara: SABEV Yayınları.
- ŞEKER, M. (1986). *Türkiye’de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi*. Ankara: Değişim Yayınları.

- ŞENOL, E. (2010). *İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- ŞENSES, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TARTANOĞLU, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 42: 1-13.
- TAŞKENT, S. (2010). Mevsimlik Bir İşte Yapılan Belirli Süreli İş Sözleşmesi. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, (26): 223-242.
- TAVŞANCIL, E. (2010). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. 4. Baskı Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TCHERNINA, N. (1995). Patterns and Processes of Social Exclusion in Russia, *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Gerry Rodgers, Charles G. Gore, José B. Figueiredo, (Eds.). Geneva, International Institute for Labor Studies (IILS).
- TEKELİ, İ. ve ERDER, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- The Scottish Office, (1999). *Social inclusion - opening the door to a better Scotland: strategy*, Edinburgh: Scottish Office.
- TOKOL, T. (2006). *Pazarlama Araştırması*. 12. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TOPLU, A. (2009). *Sosyal Dışlanma Perspektifinde Türkiye’de Özürlü İstihdamı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- TOPRAK, Z. (1997). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Adana’da Amele Buhranı ve Amele Talimatnamesi. *Toplumsal Tarih*. 41: 7-13.
- TOWNSEND, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. London: Allen Lane and Penguin.
- TSAKLOGLOU, P. (2002). *Poverty and Social Exclusion in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- TUNÇAY, S. (2010). Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenliğe İlişkin Hak ve Yükümlülükleri. *Sosyal Güvenlik Dünyası*, 13(70): 32-35.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2017). Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, 2017 Mart dönemi sonuçları. <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=24628> Erişim Tarihi: 15.06.2017

- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2018). *İşgücü İstatistikleri 2017 Haber Bülteni*, Sayı:27699, 23 Mart 2018.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2019). *İşgücü İstatistikleri 2018 Haber Bülteni*, Sayı:30682, 15 Nisan 2019
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2009). *Hanehalkı İşgücü Araştırması 2009 Nisan dönemi sonuçları* (Mart, Nisan, Mayıs 2009). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25veust_id=8 Erişim Tarihi: 15.12.2006
- UÇKUN, S., UÇKUN, G. ve LATİF, H. (2002). Bilgi Toplumu ve Türkiye, *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi* (s.247-260). Kocaeli Üniversitesi İİBF Yayını,
- ULUATAM, Ö. (1998). *Makro İktisat*, 9. Baskı Ankara: Savaş Yayınları.
- UNAY, C. (2001). *Makro Ekonomi*. Bursa: Vipış A.Ş Yayınları.
- UNAY, C. (1996). *Makro Ekonomi*., 6. Baskı: Bursa: Ekin Kitabevi.
- UNDP, (2006). *Poverty in Focus*, United Nations Development Programme International Poverty Centre, December.
- UNDP, (2016). *İnsani Gelişme Raporu*, <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/HDR%202016%20Overview%20TR.pdf> Erişim Tarihi: 01.02.2019
- UNITED NATIONS, (1995). *The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development, 6-12 March 1995*, UN Department of Publications.
- UNITED NATIONS, (2016a). *World Economic and Social Survey 2016: Building Resilience to Climate Change-an opportunity for addressing inequalities*. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- UNITED NATIONS, (2016b). *Leaving No One Behind: The Imperative Of Inclusive Development*. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- UYAR BOZDAĞLIOĞLU, E. Y. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, (20): 57-58.
- ÜNSAL, M.E. (1999). *Makro İktisat*. Ankara: Kutan Ofset Matbaacılık.
- ÜNSAL, M.E. (2007). *Makro İktisat*. 7.Basım, Ankara: İmaj Yayınları.

- WALKER, A, and WALKER, C. (1997). *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*. London: Child Poverty Action Group.
- WARREN, J. (2005). Disabled People, the State and Employment: Historical Lessons and Welfare Policy. Roulstone, A. and Barnes (Eds.) *Working Futures? Disabled People, Policy and Social Inclusion*. C. Bristol: The Policy Press.
- WEIR, K. (2012). The Pain of Social Rejection. *American Psychological Association* 43 (4), 50. <https://www.apa.org/monitor/2012/04/rejection>
- WILLIAMS, K.D. (2009). Ostracism: A Temporal Need-Threat Model. *Advances in experimental social psychology*, Zanna, M. P (Ed.), San Diego: Elsevier Academic Press.
- WORLD BANK, (1990). *Poverty, World Development Report*. New York: Oxford University Press.
- WORLD METEOROLOGICAL ORGANIZATION, (2014). *Atlas of Mortality and Economic Losses from Weather Climate and Water Extremes (1970-2012)*. WMO, Geneva.
- YILDIRAK, N., GÜLÇUBUK, B., GÜN, S., OLHAN, E ve KILIÇ, M. (2003). *Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım işçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*. Ankara: Tarım-İş.
- YILDIRIM, K. ve KARAMAN, D. (2001). *Makro Ekonomi*. 2. Basım, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı.
- YILDIRIM, K. ve ÖZER, M. (2006). *İktisat Teorisi*. Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- YILDIZ, G.B. (2010). Mevsimlik İş Sözleşmesi. *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, (25): 43-58.
- YOUNG, W.D. (1985). *The Effect of Length of Unemployment on Self-Esteem, Locus of Control, and Anomy*. (Unpublished PhD Dissertation), University of Tulsa. Oklahoma.
- ZAİM, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. Genişletilmiş 10. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi
- ZASTROW, C. (2004). *Introduction to Social Work and Social Welfare*. 8. Edition. New York: Thomson Brooks/Cole.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Malik ATIŞ
Uyruğu	T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi	Adana – 25.03.1963
E-Posta	matris@adiyaman.edu.tr

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Anafartalar Lisesi	1980
Üniversite	Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	1988
Yüksek Lisans	Mersin Üniversitesi SBE İngiliz Dili Edebiyatı ABD	1997
Doktora	Adıyaman Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet ABD	2019

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
1993- 1994	Çukurova Üniversitesi	Okutman
1994-1999	Mersin Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
1999-2007	Özel Sektör	Yönetici
2007- Devam Ediyor	Adıyaman Üniversitesi	Öğretim Görevlisi

Yabancı Dil	İngilizce (A Düzeyi)
-------------	----------------------

Yayınlar	1- Çütçü, İ. and Atış, M. (2016). Poverty-Growth and Social Policies: The Analysis of Immiserizing Growth Hypothesis on Turkey, International Journal of Economics and Research (IJER), Volume 2, Issue 4, pp. 45-57. 2- Çütçü, İ ve Atış, M. (2014). Kapitalizme Yöneltilen Eleştiriler ve Sosyal Çalışma Kapitalizm İlişkisi, Adıyaman Üniversitesi, Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu-I, 03-04 Nisan, 2014, 101-108 s, Tam Metin, Bildiriler Kitabı, Adıyaman. 3- Atış, M. ve Çütçü, İ. (2016). Bir Bilim Olarak Sosyal Çalışmanın Uluslararası Karşılaştırması ve Sosyo-Ekonomik Etkileri, International Academic Research Congress, http://www.conferencealerts.com/show-event?id=168333, 03.11.2016, Manavgat, Antalya.
----------	---

EKLER

Ek-1: Araştırmada Kullanılan Anket Formu

Elinizdeki anket formu kişilerin kendi duygu, düşünce ve kanaatlerini ifade etmek amacıyla kullandıkları bir takım cümlelerden oluşmaktadır. Sizden, değişik konularla ilgili olarak yazılan bu maddeleri dikkatlice okuyup her birinde belirtilen duygu, kanaat ve davranışların sizin için uygun olup olmadığını veya söz konusu ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Her insanın duygu ve kanaatleri veya davranışları birbirinden farklı olabileceğinden maddeleri çevrenin etkisinde kalmadan işaretleyiniz. Ayrıca, anket üzerine kimliğinizle ilgili herhangi bir şey yazmanıza gerek yoktur. Vereceğiniz samimi ve gerçeğe uygun cevaplar araştırmadan geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmesine büyük katkıda bulunacaktır. Lütfen her maddeyi atlamadan dikkatle okuyunuz ve kanaatinize en uygun ya da en yakın olan seçeneğin altındaki rakama çarpı (X) koyarak işaretleyiniz. Anketin doldurulması konusunda gösterdiğiniz ilgi, yardım ve işbirliğine şimdiden teşekkür ederiz. Malik ATİŞ Doktora Öğrencisi Doç. Dr. Vehbi ÜNAL Tez Danışmanı	
1. Yaşınız:	4. Medeni Durunuz? (....) Bekar (....) Boşanmış/Dul (....) Evli-Çocuksuz (....) Evli ve 1 Çocuklu (....) Evli ve 2 Çocuklu (....) Evli ve 3 Çocuklu (....) Evli ve 4 Çocuklu (....) Evli ve 5 Çocuklu (....) Evli ve 5 Çocuktan fazla
2. Cinsiyetiniz? (....) Erkek (....) Kadın	
3. Evde/Çadırda Kimlerle Kalıyorsunuz? (....) Sadece eşim ve ben (....) Eşim, ben ve çocuklar (....) Eşim, ben hem evli hem bekar çocuklarımız (....) Eşim, ben, anne-baba ve tüm çocuklar (....) Anne-kardeşler (....) Ben ve kardeşler	
5. Ana Diliniz? (....) Türkçe (....) Kürtçe (....) Arapça (....) Zazaca	
6. Öğrenin Durumunuz? (....) Okuma yazma bilmiyor (....) İlkokul mezunu (....) Ortaokul mezunu (....) Lise mezunu (....) Sadece okuma-yazar (....) İlkokul terk (....) Ortaokul terk (....) Üniversite	

7. Aldığınız Ücreti Ne Yapıyorsunuz? (Sadece Kadınlar Cevaplandıracaktır.) (....) Ben alırım (....) Eşim alır (....) Çocuklar alır (....) Kardeşim alır (....) Birlikte
8. Büyükşehirdekilerle Aranızda Adaletsizlik Hissediyor Musunuz? (....) Evet (....) Hayır
9. Sizce Yoksulluk Bir Kader Midir? (....) Evet (....) Hayır
10. Evlenmeden Önce Mevsimlik İşçilik Yapıyor muydunuz? (Sadece Kadınlar Cevaplandıracaktır.) (....) Evet (....) Hayır
11. Aylık Net Aile Geliriniz (....) 0-499 TL (....) 500-999 TL (....) 1000 – 1499 TL (....) 1500 - 1999 (....) 2000 – 2499 TL (....) 2500 - 2999 (....) 3000 – 3499 TL (....) 3500 - 3999 (....) 4000 - 4499 (....) 4500 - 4999 (....) 5000 TL ve Üzeri
12. Doğum Yeriniz (....) İl (....) İlçe (....) Köy
13. Mevsimlik İşler Dışında Başka Bir İşte Çalışıyor musunuz? (....) Evet (....) Hayır
14. Sosyal Güvenceniz Var mı? (....) Evet (....) Hayır

Sıra No		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
15.	Hasta olduğumda kolaylıkla bir doktora gidebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16.	Hastalığım için gerekli olan ilaçları kolaylıkla satın alabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
17.	Ameliyat ve bakım gerektiren tıbbi hizmetlerden kolaylıkla yararlanabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18.	Sosyal güvencem (İşçi, Memur vb.) olduğu için tedavi konusunda endişem yok.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
19.	Geleceğimin sosyal güvence altında olması (Emeklilik hakkı vb.) bana güven veriyor.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
20.	Hastalık/Sakatlık durumunda sağlık güvencemin olduğunu bilmek beni rahatlatıyor.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
21.	Eğitim hayatım boyunca (okula devam ederken) hiç maddi zorluk çekmedim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
22.	Kendimi geliştirmek amacıyla çeşitli kurslara katılabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
23.	Çeşitli kurslara katılmak için müracaat ettiğimde kayıt aşamasında herhangi bir zorlukla karşılaşmıyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
24.	Kendimi geliştirebilmek için kitap/dergi vb. yayınları kolaylıkla satın alabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
25.	Maddi/Ekonomik destek almazsam da (Kamu, STK vb.) çocuklarımı okuturum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
26.	Ekonomik (maddi yetersizlik, çalışma vb.) nedenlerle eğitimime hiç ara vermedim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
27.	Kendi kazancımla sağlıklı yaşayabileceğim bir ev/konut satın alabilirim/aldım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
28.	Kiralık da olsa sağlıklı koşullarda bir evde/konutta yaşayabiliyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
29.	Kiracı olsam/oturduğum evin kirasını düzenli olarak rahatça ödeyebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
30.	Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir tuvaleti vardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
31.	Oturduğum evin sağlık koşullarına uygun bir banyosu vardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
32.	Oturduğum evde çocuklarıma ait ayrı bir oda vardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
33.	Siyasal görüşlerime uygun bir partiye hiçbir baskı altında kalmadan oy veriyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
34.	Siyasal görüşlerimi temsil eden bir partinin parti faaliyetlerine aktif olarak katılıyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
35.	Siyasi nitelikli toplantılara (konferans, panel vb.) düzenli olarak katılıyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
36.	Siyasi görüşlerim nedeniyle toplumda bir sorun yaşamıyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
37.	Siyasal faaliyetlere katılma konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
38.	Herhangi bir siyasi partinin yasal üyesi olma konusunda bir engel hissetmiyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
39.	Düzenli olarak sinemaya ve tiyatroya giderim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
40.	Vizyona yeni giren bir filmi izlemek için sinemaya gidebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
41.	Kendimin veya çocuklarımla okumak istediği bir kitabı satın alabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
42.	Çeşitli sanatsal faaliyetlere (Konser vb.) katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
43.	Düzenli olarak her yıl tatile gideriz. (Yaz veya kış)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
44.	Düzenli olarak spor yapabiliyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

Sıra No		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
45.	Akrabalarımınla birbirimizi düzenli olarak ziyaret ederiz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
46.	Çevremde çok yakın ve samimi olduğum arkadaşlarım/komşularım var.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
47.	Arkadaşlarımla/ Komşularımla çok sık görüşürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
48.	Başkaları için (Yaşlılar, engelliler, kimsesizler vb.) yardım amacıyla düzenlenen etkinliklere katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
49.	Bayram vb. ortak günlerde dost, arkadaş ve akrabalarımınla birlikte vakit geçiririz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
50.	Maddi olarak zora düştüğümde dost, arkadaş veya akrabalarımın hep yardım görmüşümdür.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
51.	Beslenmemiz için yeterli olacak kadar ET tüketebiliyoruz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
52.	Beslenmemiz için yeterli olacak kadar SÜT ürünü (yoğurt, peynir vb.) tüketebiliyoruz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
53.	Beslenmemiz için yeterli olacak kadar MEYVE-SEBZE tüketebiliyoruz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
54.	Beslenmemiz için gereken bütün gıda maddelerini güvenilir yerden ve bilindik markalardan alırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
55.	Sağlıklı bir şekilde beslenmemiz için her gün farklı yemekler yapabiliriz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
56.	Sağlıklı ve düzenli olarak beslenebiliyoruz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
57.	Hava koşulları ve mevsimlere uygun (yaz-kış vb.) olarak gereken giyim ihtiyaçlarımızı alabiliyoruz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
58.	Telefon faturalarımızı/iletişim giderlerimizi karşılamakta zorlanmıyoruz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
59.	Ulaşım giderlerimizi (işe giderken, çocuklar okula giderken, sosyal faaliyetler için bir yerlere giderken vb.) karşılamakta zorluk çekmiyoruz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
60.	Elektrik faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
61.	Su faturalarımızı düzenli olarak ve zorlanmadan öderiz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
62.	Isınmak için gerekli olan yakıt giderlerimizi (odun, kömür vb.) zorlanmadan öderiz.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)